

Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

**«Παραβίαση ατομικών δικαιωμάτων στην Ελλάδα την
περίοδο 1997 – 2007»**

Πτυχιακή Εργασία των

ΑΥΛΩΝΙΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ
ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Επιβλέπουσα: κ. ΓΙΑΝΝΕΛΟΥ ΟΛΓΑ

ΠΑΤΡΑ, 2011

Ευχαριστίες

Για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας, απαιτήθηκε η συμβολή πολλών ανθρώπων τους οποίους θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον καθένα ξεχωριστά. Ιδιαίτερα όμως, ευχαριστούμε τον καθηγητή μας, για τις πολύτιμες συμβουλές του στη συγγραφή της εργασίας μας, αλλά και για τις κατευθύνσεις του στη συγκέντρωση του αρχικού υλικού.

Περίληψη

Τα δικαιώματα των ανθρώπων μπορούν να λάβουν διάφορες μορφές. Εκείνα όμως που αποτελούν ένα από τα βασικότερα στοιχεία της ύπαρξής τους είναι τα ατομικά δικαιώματα.

Από καταβολής δημιουργίας των κοινωνιών, θεσμοθετήθηκαν σειρά νόμων που τα προστατεύουν. Η συνταγματική κατοχύρωσή τους τα διασφαλίζει ως ένα βαθμό, δεν εκλείπει όμως και η πληθώρα περιπτώσεων που παραβιάζονται.

Η παρούσα εργασία, αποτέλεσε μια προσπάθεια αποσαφήνισης του όρου των ατομικών δικαιωμάτων καθώς και παρουσίασης των βασικότερων εξ αυτών. Σε ξεχωριστά κεφάλαια της εργασίας αναλύθηκαν έννοιες όπως ατομικό δικαίωμα, φορέας και αποδέκτης ατομικών δικαιωμάτων, περιορισμοί ατομικών δικαιωμάτων. Ο απώτερος στόχος ήταν να μπορεί ο καθένας να διακρίνει τα ατομικά του δικαιώματα αλλά και να γνωρίζει μέχρι ποιού σημείου αυτά εφαρμόζονται.

Στην Ελλάδα, δεν είναι λίγες οι φορές που τα ατομικά δικαιώματα παραβιάζονται. Η ελευθερία αυτοπροσδιορισμού του πολίτη δεν έχει την έκταση και το βάθος που θα έπρεπε. Το ελληνικό κράτος, αν και συνταγματικά κατοχυρώνει την εθνική, γλωσσική, πολιτισμική και θρησκευτική ποικιλία της κοινωνίας, εντούτοις δεν είναι λίγες οι φορές που μειονότητες, μετανάστες ή άλλες ασθενείς ομάδες της κοινωνίας ανέφεραν περιστατικά παραβίασης των ατομικών τους δικαιωμάτων, όπως θα αναλυθεί και σε ξεχωριστό κεφάλαιο της εργασίας. Γίνονται συνεπώς διακρίσεις, για ορισμένες από τις οποίες, τις θρησκευτικές για παράδειγμα, η Ελλάδα έχει φθάσει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και έχει καταδικαστεί.

Τα ατομικά δικαιώματα αποτελούν στοιχείο τέτοιο της Δημοκρατίας που οφείλει η κάθε ευνομούμενη πολιτεία να λαμβάνει σοβαρά υπ' όψιν της. Περιπτώσεις κακομεταχείρισης κρατουμένων, στέρησης της ελευθερίας έκφρασης, έλλειψη σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και άνιση αντιμετώπιση πολιτών, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι φαινόμενα που θα πρέπει να εκλείψουν ή τουλάχιστον να περιοριστούν σε σημαντικό βαθμό αν επιθυμούν οι κοινωνίες να χαράξουν μια σωστή πορεία προς το μέλλον

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες	2
Περίληψη.....	3
Πίνακας Περιεχομένων	4
Εισαγωγή.....	6
Κεφάλαιο 1^ο - Εισαγωγικά στοιχεία ατομικών δικαιωμάτων	7
1.1. Ανθρώπινα δικαιώματα και διακρίσεις	7
1.2. Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι μορφές της στην Ευρώπη	9
1.3. Ιστορική αναδρομή και κατοχύρωση ατομικών δικαιωμάτων στην Ελλάδα.....	12
1.4. Οι διεθνείς οργανισμοί προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.....	16
1.4.1. Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού.....	17
1.4.2. Διάσκεψη για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ)	18
1.4.3. Εθνικές οργανώσεις που εργάζονται για τα ανθρώπινα δικαιώματα	18
1.4.4. Άλλα όργανα ανθρωπίνων δικαιωμάτων.....	19
1.5. Συμπέρασμα.....	19
Κεφάλαιο 2^ο - Ατομικά δικαιώματα	21
2.1. Το δικαίωμα της ισότητας	21
2.1.1. Η ισότητα ως προς το φύλο	24
2.1.2. Η ισότητα ως προς την αμοιβή της εργασίας	25
2.2. Ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου	26
2.2.1. Η προστασία της προσωπικότητας και η ελεύθερη ανάπτυξή της.....	27
2.3. Το ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής συνείδησης.....	31
2.4. Η προσωπική ελευθερία	32
2.4.1. Οι περιορισμοί της προσωπικής ελευθερίας	33
2.4.2. Τα ατομικά δικαιώματα στη σύλληψη, κράτηση, προσαγωγή.....	34
2.4.3. Το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορούμενου	35
2.5. Το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής.....	37
2.5.1. Το οικιακό άσυλο	38
2.5.2. Το απόρρητο της επικοινωνίας.....	39
2.5.3. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων	40
2.6. Η ελευθερία της έκφρασης.....	43
2.7. Συμπέρασμα.....	44
Κεφάλαιο 3^ο - Φορείς, αποδέκτες και περιορισμοί ατομικών δικαιωμάτων	45
3.1. Οι φορείς των ατομικών δικαιωμάτων	45
3.1.1. Έλληνες, αλλοδαποί, φυσικά πρόσωπα.....	45

3.1.1.1. Ιδιαίτερες κατηγορίες φορέων.....	48
3.2. Οι αποδέκτες των ατομικών δικαιωμάτων	50
3.2.1. Το κράτος και ο δημόσιος τομέας	50
3.3. Οι περιορισμοί των ατομικών δικαιωμάτων.....	53
3.3.1. Η θεσμοποιημένη αναστολή ατομικών δικαιωμάτων	53
3.3.2. Η απαγόρευση της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος.....	56
3.3.3. Ειδικοί περιορισμοί	58
3.3.3.1. Διακρίσεις των συνταγματικών επιφυλάξεων υπέρ του νόμου.....	59
3.3.3.2. Η έννοια του «νόμου»	61
3.4. Η συρροή και η σύγκρουση των ατομικών δικαιωμάτων	61
3.4.1. Η συρροή.....	61
3.4.2. Η σύγκρουση	64
3.5. Συμπέρασμα.....	67

Κεφάλαιο 4^ο - Η παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων στην Ελλάδα (1997 - 2007) 68

4.1. Η παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων.....	68
4.2. Οι περιορισμοί των θρησκευτικών ελευθεριών.....	70
4.3. Η καταστρατήγηση των ατομικών δικαιωμάτων μεταναστών, προσφύγων, τσιγγάνων.....	71
4.4. Παραβιάσεις των ατομικών δικαιωμάτων των κρατουμένων	76
4.4.1. Ψυχολογική κακομεταχείριση – σεξουαλικός εξευτελισμός κρατουμένων.....	79
4.4.2. Αυθαιρεσία και συνθήκες κράτησης	80
4.4.3. Βασανιστήρια και ταπεινωτική μεταχείριση	84
4.4.4. Παραβίαση ατομικών δικαιωμάτων από αστυνομική κακομεταχείριση.....	85
4.5. Χρήση πυροβόλων όπλων υπό αμφισβητούμενες συνθήκες	87
4.6. Εμπόδια στη δικαιοσύνη	88
4.6.1. Αποτυχία διασφάλισης γρήγορων, διεξοδικών και αμερόληπτων ανακρίσεων. 88	
4.6.2. Περιορισμένη πρόσβαση σε ιατροδικαστική εξέταση	90
4.6.3. Αδικοιολόγητα παρατεταμένες νομικές διαδικασίες.....	92
4.6.4. Εμπόδια στην αποκατάσταση	93
4.7. Η μη προάσπιση των ατομικών δικαιωμάτων γυναικών και κοριτσιών θυμάτων εμπορίας με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση.....	95
4.8. Οι συστάσεις διακυβερνητικών οργανισμών για τη συμμόρφωση της Ελλάδας με διεθνή πρότυπα προάσπισης ατομικών δικαιωμάτων.....	98
4.9. Συμπεράσματα.....	99

Βιβλιογραφία..... 104

Εισαγωγή

Τα ατομικά δικαιώματα αποτέλεσαν και θα αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της εκάστοτε ευνομούμενης πολιτείας. Τα ατομικά δικαιώματα διαμορφώνουν ένα σύστημα αξιών και αρχών που διέπουν το σύνολο της έννομης τάξης και επιβάλλουν συγκεκριμένα καθήκοντα στην πολιτεία, τα οποία επηρεάζουν τόσο τη σχέση της με τους πολίτες όσο και τις σχέσεις μεταξύ των πολιτών.

Ο βασικός σκοπός της πραγματοποίησης της παρούσας εργασίας ήταν να γίνει προσδιορισμός των ατομικών δικαιωμάτων αλλά και να περιγραφεί η επικρατούσα κατάσταση στη χώρα το διάστημα 1997 – 2007. Το συγκεκριμένο ζήτημα παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, όπως θα δούμε και σε ξεχωριστό κεφάλαιο της εργασίας, όπου σημειώθηκαν περιπτώσεις παραβίασης των ατομικών δικαιωμάτων.

Η παρουσίαση των προβλημάτων παραβίασης των ατομικών δικαιωμάτων στην Ελλάδα αποσκοπεί όχι μόνο στην προστασία τους αλλά και της ενημέρωσης όλων των φορέων τους. Η εργασία χωρίζεται σε τέσσερα επιμέρους κεφάλαια όπου θα αναλυθούν διεξοδικά τα ατομικά δικαιώματα, οι φορείς και οι αποδέκτες τους, οι περιορισμοί καθώς επίσης και η παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων στην Ελλάδα.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο, γίνεται διάκριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρουσιάζονται οι μορφές που αυτά μπορούν να λάβουν, τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ελλάδα. Παρουσιάζονται επίσης οι κυριότεροι οργανισμοί που ασχολούνται με την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα βασικότερα ατομικά δικαιώματα όπως αυτό της ισότητας, της ελευθερίας της έκφρασης, ο σεβασμός στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και οι διάφορες προσωπικές ελευθερίες. Στο επόμενο κεφάλαιο, αναλύονται οι φορείς και οι αποδέκτες των ατομικών δικαιωμάτων καθώς επίσης και οι περιορισμοί που τους περιβάλλουν ως προς την άσκηση των ατομικών τους δικαιωμάτων. Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο, περιγράφονται όλες εκείνες οι περιπτώσεις παραβίασης ατομικών δικαιωμάτων που εντοπίστηκαν στη χώρα μας κατά τη δεκαετία 1997 -2007, καθώς και τα συμπεράσματα που εξήχθησαν από την ανάλυση των στοιχείων των τεσσάρων κεφαλαίων της εργασίας.

Κεφάλαιο 1^ο - Εισαγωγικά στοιχεία ατομικών δικαιωμάτων

1.1. Ανθρώπινα δικαιώματα και διακρίσεις

Δικαίωμα είναι ένα αγαθό που όλοι οι άνθρωποι το δικαιούνται, όπως το δικαίωμα της ζωής ή το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης. Αυτά τα δικαιώματα δεν αρκεί να προβλέπονται από τα Συντάγματα, τους Νόμους ή τις Διεθνείς Συμβάσεις. Πρέπει να τηρούνται στην πράξη για να μπορούν οι άνθρωποι να ζουν με ελευθερία, ασφάλεια και αξιοπρέπεια. Τα ανθρώπινα δικαιώματα μπορούν να διακριθούν σε δύο μεγάλες κατηγορίες¹:

- 1) Τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα για ισότητα απέναντι στο νόμο και για προστασία από αυθαίρετη σύλληψη, κράτηση ή εξορία, το δικαίωμα για δικαιοσύνη και πολιτική ελευθερία, το δικαίωμα ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης, της έκφρασης και της θρησκείας, το δικαίωμα για αντικειμενική δίκη και ανθρώπινη μεταχείριση, το δικαίωμα των ειρηνικών συγκεντρώσεων και του συνεταιρισμού, το δικαίωμα της προστασίας από καταχρήσεις της εξουσίας κ.ά.
- 2) Τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα για ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο, το δικαίωμα προστασίας από την πείνα, το δικαίωμα για ιατρική περίθαλψη, για μόρφωση, για εργασία και κοινωνική ασφάλιση, κ.ά.

Οι δυο κατηγορίες δικαιωμάτων είναι αλληλένδετες και αλληλοεξαρτημένες. Μπορεί τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα να φαίνονται ασήμαντα για τους πεινασμένους και τους αναλφάβητους, και η πείνα μπορεί να είναι κι αυτή μια μορφή μαρτυρίου, όπως τα βασανιστήρια. Τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα είναι συνήθως αυτά που περιορίζουν τις εξουσίες του κράτους. Ενώ η κατοχύρωση των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων θεωρείται υποχρέωση του κράτους όπως η Οικουμενική Διακήρυξη δείχνει, η ανάληψη πρωτοβουλίας εκ μέρους των κυβερνήσεων για την

¹ Ρούκουνας Ε., 1995, *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα

εξασφάλιση υψηλότερων βιοτικών επιπέδων είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το γενικό νόημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ζωτικής σημασίας εγγύηση για την υπεράσπιση των ατομικών δικαιωμάτων είναι η εξασφάλιση του κράτους δικαίου. Το σύστημα των συνταγματικών και νομοθετικών εγγυήσεων μιας χώρας πρέπει να εφαρμόζεται και οι πολίτες να το χρησιμοποιούν, ακόμη και σε περιόδους ανωμαλίας. Ο νόμος είναι ο ίδιος για όλους και κανείς δεν μπορεί να είναι πάνω απ' αυτόν.

Ο αγώνας για τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα δικαιώματα του ατόμου, τα οποία κανένα κράτος και κανένας νομοθέτης δεν μπορεί να αφαιρέσει, έχει αρχίσει από αιώνες και συνεχίζεται. Η πρώτη μεγάλη ημερομηνία και το πρώτο κείμενο ήταν η Magna Charta το 1215 στην Αγγλία. Αυτός ο Χάρτης, είναι το πρώτο συνταγματικό κείμενο, ο παλαιότερος νόμος στην Αγγλική Νομοθεσία που ισχύει ακόμα. Έγινε το σύμβολο της ατομικής ελευθερίας για αιώνες. Ήταν η πρώτη ουσιαστική δέσμευση που έθεσε το κράτος δικαίου πάνω από την απόλυτη δεσποτική εξουσία. Για 800 χρόνια ίσχυε η διάταξη που όριζε ότι κανένας δεν μπορεί να συλληφθεί, να φυλακιστεί ή να δικαστεί παρά μόνο μετά «από τη νόμιμη κρίση των ομότιμων του και σύμφωνα με τους νόμους της χώρας».

Αυτό ήταν το σπέρμα της ζωτικής έννοιας ότι ο καθένας υπόκειται στο νόμο, που είναι ίδιος για όλους, ότι κανείς δεν μπορεί να τιμωρηθεί με νόμο μεταγενέστερο από την πράξη για την οποία κατηγορείται, ότι κανείς δεν μπορεί να δικαστεί από ειδικά δικαστήρια.

Η επανάσταση του 17^{ου} αιώνα στην Αγγλία κατέργησε και τα τελευταία υπολείμματα της απόλυτης μοναρχίας, ο δε βασιλιάς υποτάσσεται στο νόμο και εγκαθίσταται πλήρως η κοινοβουλευτική διακυβέρνηση. Ο νόμος του Habeas Corpus του 1679 ενίσχυσε την προστασία που παρείχε το παλαιό εθιμικό δίκαιο στους πολίτες, εναντίον της αυθαίρετης σύλληψης και φυλάκισης. Ο νόμος της Ανεξιθρησκίας του 1688, αποτέλεσε την απαρχή για την θρησκευτική ελευθερία.

Το 1776, διατυπώθηκε η Αμερικανική Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας που αναφέρει ότι «όλοι οι άνθρωποι γεννήθηκαν ίσοι, ότι προικίστηκαν από τον δημιουργό τους με ορισμένα αναφαίρετα δικαιώματα και ότι μεταξύ αυτών των δικαιωμάτων είναι η ζωή, η ελευθερία και η επιδίωξη της ευτυχίας». Αυτή ήταν η πρώτη πανηγυρική διατύπωση της μεγάλης αρχής των φυσικών δικαιωμάτων που είχε τεθεί από τους φιλοσόφους του 18^{ου} αιώνα, μια 18μελή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

1.2. Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι μορφές της στην Ευρώπη

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα (1950) και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (1961) υιοθετήθηκαν και οι δύο στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, αμέσως μετά την Παγκόσμια Διακήρυξη.

Στο νομικό και πολιτικό πεδίο υπάρχουν περισσότερες από μια Ευρώπες: μια μικρή, η δυνατότερη και πλουσιότερη, μια μεσαία, και μια μεγάλη. Πρόκειται ειδικότερα για την Ευρώπη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, σήμερα Ευρωπαϊκή Ένωση, για την Ευρώπη του Συμβουλίου της Ευρώπης και, τέλος, την «Ευρώπη από τον Ατλαντικό στα Ουράλια».

Πέρα από τους τύπους προστασίας οικουμενικής διάστασης, όπως οι προβλεπόμενοι από τα κείμενα των Ηνωμένων Εθνών, ιδιαίτερα τις Διεθνείς Συμβάσεις του 1966 τις αναφερόμενες στα ανθρώπινα δικαιώματα, έχουν στηθεί διάφοροι μηχανισμοί προστασίας. Ο αποτελεσματικότερος είναι χωρίς αμφιβολία αυτός που εκφράζεται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα του 1950, που αποβλέπει στην προστασία των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Τα τέσσερα στοιχεία που συναποτελούν την ιδανική μέθοδο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι²:

- 1) Η ακριβέστερη διατύπωση αυτών των δικαιωμάτων
- 2) Η επίσημη δέσμευση των κρατών.
- 3) Ο έλεγχος που εξασκεί ένα ανεξάρτητο όργανο.
- 4) Η υποχρέωση εφαρμογής των αποφάσεων αυτού του οργάνου.

Το σύστημα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα ανθρώπινα δικαιώματα που τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης υιοθέτησαν το 1950, πλησιάζει πολύ αυτό το ιδανικό, όντας το πιο προχωρημένο σ' αυτόν τον τομέα.

Η Σύμβαση αυτή αναφέρεται στην ουσία στο δικαίωμα ζωής, στην απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης, στην απαγόρευση της δουλείας και των καταναγκαστικών έργων, στο δικαίωμα για ελευθερία και ασφάλεια, στο δικαίωμα για έντιμη δίκη, στην αρχή του «καμία ποινή χωρίς νόμο», στο σεβασμό της ατομικής και οικογενειακής ζωής, στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας, στην ελευθερία έκφρασης, στην ελευθερία

² Διεθνής Αμνηστία, 1994, *Τα ανθρώπινα δικαιώματα*, Έκδοση Ελληνικού Τμήματος Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα

ειρηνικής σύναξης και την ελευθερία συνεταιρισμού, στο δικαίωμα σύναψης γάμου και δημιουργίας μιας οικογένειας, και στην απόλαυση αυτών των διαφόρων δικαιωμάτων και ελευθεριών χωρίς οποιαδήποτε διάκριση.

Συμπληρωματικά πρωτόκολλα δίνουν προστασία και σ' άλλα δικαιώματα. Πρόκειται κυρίως για το σεβασμό της ιδιοκτησίας, το δικαίωμα σε εκπαίδευση, την οργάνωση ελευθέρων εκλογών με μυστική ψηφοφορία, το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας στο έδαφος και κράτος όπου διαμένει κανονικά κανείς και της εγκατάλειψης μιας οποιασδήποτε χώρας, ακόμα και της δικής του, την απαγόρευση της απέλασης των ημεδαπών και των μαζικών απελάσεων αλλοδαπών, την κατάργηση της θανατικής ποινής, και των εγγυήσεων που πρέπει να περιβάλλουν τις απελάσεις.

Αυτά τα διαφορετικά δικαιώματα και ελευθερίες συνοδεύονται από ορισμένες δυνατότητες περιορισμού όταν, σύμφωνα με τη διατύπωση που χρησιμοποιήθηκε, οι προβλεπόμενοι από το νόμο περιορισμοί αποτελούν, σε μια δημοκρατική κοινωνία, μέτρα αναγκαία για την εθνική ασφάλεια, τη δημόσια ασφάλεια, την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη του εγκλήματος, για την προστασία της υγείας και της ηθικής, ή για την προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων.

Η σύμβαση καθιερώνει τα βασικότερα και τα πιο κλασικά από τα ανθρώπινα δικαιώματα που έχουν διατυπωθεί μέχρι σήμερα. Ωστόσο, χρειάζεται τα ενδιαφερόμενα κράτη να αναλάβουν απέναντι τους επίσημη δέσμευση.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αποτελείται από ένα δικαστή από κάθε κράτος μέλος που η Συμβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης διαλέγει από πίνακα τριών υποψηφίων υποβαλλόμενο από το κάθε κράτος.

Την υπόθεση την αναλαμβάνει ωστόσο το Δικαστήριο αφού πρώτα περάσει από μια ανεξάρτητη Επιτροπή που διυλίζει τις χιλιάδες των υποβαλλομένων χαρτιών και για όσες αιτήσεις θεωρήσει βάσιμες επιχειρεί πρώτα να επιτύχει «φιλικό διακανονισμό» με το ενδιαφερόμενο κράτος. Το Δικαστήριο, συγκροτεί εννεαμελή τμήματα για την εκδίκαση των υποθέσεων.

Η διαδικασία είναι προφορική, δημόσια και κατ' αντιμωλίαν. Παίρνουν μέρος αντιπρόσωποι της Επιτροπής, του αιτούντος και της κατηγορούμενης κυβέρνησης. Οι αποφάσεις μπορούν να είναι είτε ομόφωνες είτε με πλειοψηφία, οπότε οι μειοψηφήσαντες δικαστές επισυνάπτουν στην πάντοτε αιτιολογημένη ετυμηγορία την άποψη τους. Το σημαντικό σ' αυτή τη διαδικασία είναι πως οι αποφάσεις του δικαστηρίου είναι υποχρεωτικές και πως γενικά τα κράτη συμμορφώνονται με κάθε

τρόπο, καταβάλλοντος τις αποζημιώσεις και καμιά φορά μάλιστα τροποποιώντας τη νομοθεσία τους³.

Αποφαινόμενο σε σχέση με τις πολυάριθμες περιπτώσεις που εξέτασε, το Δικαστήριο δημιούργησε μια σημαντική νομολογία που καθορίζει την έκταση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που διατυπώνονται στη Σύμβαση. Θα αναφερθούν μερικές χαρακτηριστικές πλευρές.

Η μετριοπάθεια έχει αφήσει τη σφραγίδα της σ' αυτή τη νομολογία. Πράγματι, το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει στα κράτη ένα «περιθώριο διακριτικότητας» σε διάφορους τομείς. Από την άλλη επικαλέστηκε κανονικά τις αρχές της ανάγκης και της αναλογικότητας που προσφέρουν στα άτομα μια σημαντική εγγύηση, ιδίως στις επιτρεπόμενες από τη Σύμβαση περιπτώσεις εξαιρέσεων και περιορισμών.

Το Δικαστήριο έχει επίσης εκφράσει τάση σταθερότητας και τη φροντίδα για την αποφυγή μια αδικαιολόγητης περιοριστικής ερμηνείας ορισμένων εννοιών της Σύμβασης, όπως λόγου χάρη της «επιεικούς δίκης».

Έτσι, καταλήγει κάποιος σε μια σημαντική πλευρά της νομολογίας του Δικαστηρίου, δηλαδή στην ανάπτυξη της που συμβάδισε με την εξέλιξη των ηθών, των αναγκών και των ιδεών στα 40 αυτά χρόνια από την υιοθέτηση της Σύμβασης. Μ' αυτόν τον τρόπο το Δικαστήριο επισήμανε πως η Σύμβαση είναι κείμενο ζωντανό που πρέπει να εφαρμόζεται «υπό το φως των ιδεών που επικρατούν σήμερα στα δημοκρατικά κράτη». Η ερμηνεία αυτής της Σύμβασης που χαρακτηρίζεται ως «εξελικτική» και «δυναμική», εκδηλώθηκε με την απαγόρευση των σωματικών ποινών που επιζούσαν ακόμα σε ορισμένα βρετανικά εδάφη, με την καταδίκη της κατώτερης θέσης που ορισμένες χώρες αναγνώριζαν στο εξώγαμο παιδί και την ανύπαντρη μητέρα, καθώς και με την καταδίωξη της ανδρικής ομοφυλοφιλίας, κ.λπ.

Το Δικαστήριο χρειάστηκε, ανάμεσα στα πολυάριθμα συγκεκριμένα ζητήματα που έπρεπε να εκτιμήσει σε σχέση με τη Σύμβαση, να εξετάσει θέματα φακελώματος (αναφορικά με την προστασία της ιδιωτικής ζωής), προβλήματα διοικητικών υπηρεσιών πάνω στη γονική εξουσία, διάφορες πλευρές της θέσης της γυναίκας, και το δικαίωμα σε έντιμη δίκη, ιδιαίτερα σε σχέση με τη σύνθεση των δικαστηρίων και

³ Δαγτόγλου Π., 1991, *Ατομικά δικαιώματα*, Α', Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα

με τη σοβαρή καθυστέρηση ορισμένων δικών που τείνει να γίνει ένα διαρκές και όλο και πιο ανησυχητικό πρόβλημα σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες⁴.

1.3. Ιστορική αναδρομή και κατοχύρωση ατομικών δικαιωμάτων στην Ελλάδα

Η Συνταγματική κατοχύρωση αλλά κυρίως, η εφαρμογή στην πράξη των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών στην Ελλάδα ακολούθησε, όπως ήταν φυσικό, την πολιτική ιστορία. Μια ιστορία πλούσια σε εναλλαγές καθεστώτων που εν τούτοις διέπεται από ένα κοινό χαρακτηριστικό, το αίτημα του εκδημοκρατισμού, ως αξίωση για τον σεβασμό των ελευθεριών, για ισότητα και για συμμετοχή στα κοινά.

Η κατοχύρωση ατομικών, σε πρώτη φάση, δικαιωμάτων υπήρξε κοινός τόπος για όλα τα Ελληνικά Συντάγματα, ήδη από την επαναστατική περίοδο. Το Σύνταγμα της Επιδαύρου προέβλεπε, μεταξύ άλλων, την ισότητα ενώπιον των νόμων (παρ. γ') και την προστασία της ιδιοκτησίας και της προσωπικής ασφάλειας (παρ. ζ). Το Σύνταγμα του Άργους προσέθεσε την ελευθερία της έκφρασης και του τύπου (παρ. η') και την αρχή του νόμιμου δικαστή (παρ. Γ). Το Σύνταγμα της Τροιζήνας διέυρνε τις εγγυήσεις αυτές με πρωτοποριακές διατάξεις, όπως το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου (άρθρο 15), η απαγόρευση της αναδρομικότητας όλων των νόμων (άρθρο 19) και η θρησκευτική ελευθερία (άρθρο 1). Έκδηλη είναι η επίδραση των ιδεών της γαλλικής κυρίως Επανάστασης, όπως αυτές εκφράστηκαν μέσα από τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, πάνω στα κείμενα αυτά του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα⁵.

Από το 1844 οι κατάλογοι ατομικών δικαιωμάτων των ελληνικών Συνταγμάτων αρχίζουν να παίρνουν μια μορφή η οποία σε πολλά σημεία μοιάζει με τη σημερινή. Οι συνταγματικές μεταβολές που μεσολάβησαν έκτοτε εμπλούτισαν βέβαια την προστασία των δικαιωμάτων αυτών με νέα στοιχεία, χωρίς ωστόσο να αναιρούν κατά βάση την ιστορική συνέχεια. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, παρατηρείται ότι οι σχετικές

⁴ Περράκης Σ., 1999, *Διεθνής προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή

⁵ Δουζίνας Κ., 2006, *Το τέλος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα

διατάξεις του Συντάγματος του 1844 αρθρώνονταν, όπως άλλωστε και οι αντίστοιχες των επαναστατικών Συνταγμάτων, γύρω από το τρίπτυχο προσωπική ελευθερία - ισότητα - ιδιοκτησία. Πρόκειται, με άλλες λέξεις, για τα κλασικά ατομικά δικαιώματα ή δικαιώματα «πρώτης γενιάς» .

Με το Σύνταγμα του 1864 καθιερώνονται για πρώτη φορά ατομικά δικαιώματα συλλογικής δράσης, όπως αυτά του συνέρχεσθαι (άρθρο 10) και συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 11), παράλληλα άλλωστε με την κατοχύρωση από το Σύνταγμα αυτό της δημοκρατικής αρχής (άρθρο 21). Τα δικαιώματα αυτά τονώνουν τον δημοκρατικό χαρακτήρα του πολιτεύματος, αφού διευκολύνουν την προβολή κοινωνικών διεκδικήσεων έναντι της εξουσίας αλλά και τη μαζική προάσπιση των ελευθεριών του λαού. Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι στο άρθρο 16 του Συντάγματος του 1864 προβλέπεται και μια μορφή κοινωνικής παροχής, ως προς την εκπαίδευση, η οποία είτε «ενεργείται δαπάνη του Κράτους» (η ανώτερη) είτε από τους δήμους με τη συνδρομή του (η δημοτική).

Το Σύνταγμα του 1911 δεν καθιέρωσε κανένα νέο δικαίωμα, ενίσχυσε όμως την προστασία ορισμένων και τη σχετικοποίησε για άλλα. Έτσι στέρηση (απαλλοτρίωση) της ιδιοκτησίας επιτράπηκε με το τροποποιημένο άρθρο 17 όχι μόνο για δημόσια ανάγκη, όπως προέβλεπαν τα Συντάγματα 1844/ 1864, αλλά γενικότερα για δημόσια ωφέλεια, προκειμένου να διευκολυνθεί η απαλλοτρίωση των μεγάλων ιδιοκτησιών του θεσσαλικού κάμπου και η αποκατάσταση των εξεγερμένων ακτημόνων αγροτών . Μετά την κατάργηση της βασιλείας με το δημοψήφισμα του 1924, το Σύνταγμα του 1927 θέσπισε δύο νέα κοινωνικά δικαιώματα, στα άρθρα 22 (προστασία της εργασίας από το Κράτος) και 24 (ιδιαίτερη προστασία του γάμου από το Κράτος και ειδική μέριμνα για τις «πολυμελείς» οικογένειες). Πρόκειται για τα λεγόμενα δικαιώματα της «δεύτερης γενιάς», που εμφανίζονται μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες ως μερική τουλάχιστον απάντηση στην άνοδο του εργατικού κινήματος και γενικότερα στις κοινωνικές διεκδικήσεις, για να προληφθεί άλλωστε και το ενδεχόμενο κορύφωσης τους σε μια επαναστατική έκρηξη⁶.

Το Σύνταγμα του 1952 σηματοδότησε μια σαφή οπισθοδρόμηση στην προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων στην Ελλάδα, απότοκη της ιστορικής συγκυρίας της εμφυλιοπολεμικής περιόδου μέσα στην οποία καταρτίστηκε . Όχι μόνο δεν επαναλήφθηκαν οι περί κοινωνικών δικαιωμάτων διατάξεις του Συντάγματος του

⁶ Τσάτσος Δ., 1988, *Συνταγματικό δίκαιο*, Τόμος Γ', Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

1927, αλλά υπήρξε περιστολή ατομικών δικαιωμάτων και μάλιστα όσων ενέχουν ιδιαίτερη πολιτική σημασία, όπως η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 11 παρ. 3 και 4, και η ελευθερία της έκφρασης και του τύπου (άρθρο 14 παρ. 2 έως 7). Το χειρότερο όμως απ' όλα ήταν ότι το Ψήφισμα της 16/29.4.1952 προέβλεπε πως «εξακολουθούν να ισχύουν και μετά την αναθεώρησιν του Συντάγματος ... κατά παρέκκλισιν εξ αυτού ... διατάξεις των από της 14.10.1944 και εφεξής εκδοθεισών Συντακτικών Πράξεων και Ψηφισμάτων, αντίθετοι προς το Σύνταγμα». Έτσι παρατάθηκε χωρίς συγκεκριμένο χρονικό όριο η ισχύς πλειάδας αντισυνταγματικών διατάξεων της εμφυλιοπολεμικής περιόδου, με αποτέλεσμα να καθίστανται διάτρητα τα προβλεπόμενα από το Σύνταγμα του 1952 ατομικά δικαιώματα. Αυτό το «παρασύνταγμα», όπως χαρακτηρίσθηκε, μπορούσε σύμφωνα με το παραπάνω ψήφισμα, να καταργηθεί με διατάξεις κοινών νόμων. Ωστόσο ο κοινοβουλευτικός νομοθέτης δεν θέλησε να κάνει χρήση της δυνατότητας αυτής στο βαθμό που θα έπρεπε, ενώ ούτε και τα δικαστήρια συνέβαλαν στη διασφάλιση, στοιχειωδώς έστω, της εγγυητικής λειτουργίας των δικαιωμάτων στο διάστημα εκείνο⁷.

Το ισχύον Σύνταγμα του 1975 περιείχε ασφαλώς πληρέστερο κατάλογο ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων σε σύγκριση με όλα τα προϊσχύοντα. Θα πρέπει να επισημανθεί η προσθήκη στα κλασικά ατομικά δικαιώματα των διατάξεων των άρθρων 5 παρ. 1 (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας), 20 παρ. 1 (παροχή έννομης προστασίας) και παρ. 2 (προηγούμενη ακρόαση του διοικούμενου) και η κατοχύρωση νέων ατομικών δικαιωμάτων συλλογικής δράσης στο άρθρο 23 παρ. 1 (συνδικαλιστική ελευθερία) και παρ. 2 (δικαίωμα ανεργίας).

Επιπλέον θεσπίσθηκε σειρά ολόκληρη κοινωνικών δικαιωμάτων στα άρθρα 21 και 22 και, ακόμη παραπέρα, το δικαίωμα στο άρθρο 24, το οποίο κατά μια άποψη χαρακτηρίζεται ως κοινωνικό, ενώ κατ' άλλη άποψη πρόκειται για δικαίωμα «τρίτης γενιάς», διακριτό τόσο από τα ατομικά όσο και από τα κοινωνικά. Σημασία έχουν επίσης οι πρωτοείσακτες διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 (σεβασμός και προστασία της αξίας του ανθρώπου) και 106 (κρατικός παρεμβατισμός στην οικονομία και όρια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας), όπως βέβαια και η οριστική εκκαθάριση του «παρασυντάγματος» με το άρθρο 111 παρ. 4 Τέλος αξιοσημείωτο νεωτερισμό αποτελεί η ρητή ένταξη, με το άρθρο 110 παρ. 1, στον σκληρό πυρήνα των μη

⁷ Πικραμένος Μ., 2002, *Η δικαστική ανεξαρτησία στη δίνη των πολιτικών κρίσεων*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

αναθεωρήσιμων διατάξεων του Συντάγματος των άρθρων 2 παρ. 1,4 παρ. 1,4 και 7, 5 παρ. 1 και 3 και 13 παρ.1⁸.

Ευρείας έκτασης μεταβολές και προσθήκες επήλθαν στον συνταγματικό κατάλογο δικαιωμάτων με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001. Από τα είκοσι δύο άρθρα του Δεύτερου Μέρους του Συντάγματος (άρθρα 4 έως 25) άλλαξαν, περισσότερο ή λιγότερο, μορφή τα δεκατέσσερα (άρθρα 4, 5, 6,7,10,12,14,15,17,19,21, 22,24, 25), ενώ προστέθηκαν δύο νέα άρθρα (5Α και 9Α). Αν και οι περισσότερες από τις παραπάνω αλλαγές φαίνονται καταρχήν να κινήθηκαν σε μια κατεύθυνση ενίσχυσης της εγγυητικής λειτουργίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, είναι συζητήσιμο κατά πόσο εμπνέονται από μια «σαφή συνταγματική στρατηγική». Άλλωστε τα προβλήματα και οι υστερήσεις στην προστασία των δικαιωμάτων αυτών δεν οφείλονταν τόσο στη φραστική διατύπωση του αρχικού κειμένου του Συντάγματος, όσο σε παγιωμένες νοοτροπίες και κατεστημένες πρακτικές των κρατικών οργάνων, σχετιζόμενες με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Στην πραγματικότητα η αναθεώρηση του 2001 περιορίστηκε κατά βάση να επιβεβαιώσει εξελίξεις που είχαν συντελεσθεί ήδη, είτε σε επίπεδο συνταγματικής ερμηνείας (θεωρητικής και νομολογιακής), είτε σε επίπεδο κοινής νομοθεσίας ή και διεθνών συμβάσεων κυρωμένων με νόμο. Πρόκειται λοιπόν για μια βεβαιωτική αναθεώρηση, αφού άλλωστε αυτή (σε αντίθεση με τη μεταπολίτευση του 1974 και τη θέσπιση του Συντάγματος του 1975) δεν προκλήθηκε ούτε συνοδεύθηκε από ευρύτερες πολιτικές μεταβολές, ώστε να δρομολογηθεί μια νέα φάση στη συνταγματική ιστορία της Ελλάδας.

Από διαδικαστική άποψη, το Σύνταγμα, αν εξαιρεθεί η διάταξη του άρθρου 72 παρ. 1, δεν προβλέπει ιδιαίτερες εγγυήσεις τήρησης των διατάξεων του για τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, πέρα από εκείνες που αφορούν το σύνολο του. Στην πράξη βέβαια η άσκηση ορισμένων δικαιωμάτων μπορεί να λειτουργήσει και ως εγγύηση υπέρ των υπολοίπων. Έτσι η άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων συλλογικής δράσης, ιδίως του συνέρχεσθαι (άρθρο 11 Συντ.) και της απεργίας (άρθρο 23 παρ. 2 εδ. α' Συντ.), μπορεί να αποτελέσει μοχλό πίεσης για τη διεκδίκηση ίσης αμοιβής για ίσης αξίας παρεχόμενη εργασία (άρθρο 22 παρ. 1 εδ. β' Συντ.) ή για την υλοποίηση των συνταγματικά κατοχυρωμένων κοινωνικών δικαιωμάτων. Επίσης προς την ίδια

⁸ Χρυσόγονος Κ., 2001, *Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ελλάδα πριν και μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001*, ΔτΑ 10/2001

κατεύθυνση μπορεί να αξιοποιηθεί το δικαίωμα του αναφέρεσθαι γενικά (άρθρο 10 Συντ.) και ειδικότερα η αναφορά προς τη Βουλή (άρθρο 69 Συντ.).

Εγγύηση για όλα τα άλλα δικαιώματα αποτελεί το δικαίωμα αντίστασης, σύμφωνα με το άρθρο 120 παρ. 4 Συντ., εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να καταλύσει το Σύνταγμα με τη βία, όπως και η ελευθερία της έκφρασης ως κατοχύρωση της ελεύθερης διαμόρφωσης της κοινής γνώμης⁹.

Μπορεί επίσης να επισημανθεί ότι στην πράξη αξιόλογη δραστηριότητα προς την κατεύθυνση μιας ουσιαστικής και αποτελεσματικής προστασίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων αναπτύσσει ο Συνήγορος του Πολίτη, θεσμός ο οποίος καθιερώθηκε με τον ν. 2477/1997 και ήδη κατοχυρώνεται και συνταγματικά (άρθρο 103 παρ. 9 Συντ., όπως ισχύει μετά την αναθεώρηση του 2001). Ο «Κύκλος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» του Συνηγόρου δημοσιεύει εξαιρετικά ενδιαφέρουσες ετήσιες εκθέσεις, αποκαλυπτικές ελλειμμάτων προστασίας των δικαιωμάτων στην Ελλάδα. Αξιοσημείωτη πρόσφατη εξέλιξη στο επίπεδο της κοινής νομοθεσίας αποτελεί η ίδρυση της Εθνικής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ν. 2667/1998), που είναι συμβουλευτικό όργανο της πολιτείας σε θέματα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου και δημοσιεύει σχετικές εκθέσεις. Γενικότερα πάντως είναι αδιαμφισβήτητο ότι η πραγματική εφαρμογή των δικαιωμάτων δεν προκύπτει ως αυτόματο προϊόν της εγκυρότητας των κανόνων που τα θεσμοθετούν και ότι στην πράξη, σε διάφορους βαθμούς, εμφανίζεται το φαινόμενο το οποίο στη δημόσια πολιτική περιγράφεται ως χάσμα υλοποίησης. Κατά συνέπεια, ούτως ή άλλως, τα δικαιώματα, ακόμη και μετά τη συνταγματική και διεθνοδικαιϊκή τους κατοχύρωση βρίσκονται υπό διαρκή διεκδίκηση¹⁰.

1.4. Οι διεθνείς οργανισμοί προστασίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων

Μεταξύ των οργανισμών του Ο.Η.Ε. που ασχολούνται με τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι η UNICEF, η ILO (Διεθνής Οργάνωση Εργασίας) και UNHCR (Υπάτη Αρμοστεία Προσφύγων του Ο.Η.Ε.).

⁹ Τσάτσος Δ., 1988, *Συνταγματικό δίκαιο*, Τόμος Γ', Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

¹⁰ Σπανού Κ., 2005, *Η πραγματικότητα των δικαιωμάτων*, Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα

Η UNESCO βοηθάει εκατομμύρια αναλφάβητων να μάθουν να διαβάζουν και να γράφουν παρέχει εξειδικευμένη βοήθεια και συμβουλή για διάφορα εκπαιδευτικά, επιστημονικά και τεχνικά θέματα, όπως σεισμούς, θαλάσσια ρεύματα, ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές. Ενδιαφέρεται για τη διαφύλαξη της οικολογικής ισορροπίας και τη σωστή χρήση των φυσικών πόρων. Επίσης έχει ειδικό πρόγραμμα για τα ανθρώπινα ατομικά δικαιώματα και την ειρήνη.

Η UNICEF εργάζεται για θέματα των παιδιών και των γυναικών και φροντίζει για την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών.

Η ILO ασχολείται με τα εργατικά και συνδικαλιστικά δικαιώματα, με τη δημιουργία ενός διεθνούς εργατικού κώδικα, που έχει επηρεάσει την εθνική πολιτική, τη νομοθεσία και τη διοίκηση σε εργατικά θέματα σε πολλές χώρες¹¹.

1.4.1. Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού

Υπάρχουν επίσης μη κυβερνητικοί διεθνείς οργανισμοί που ασχολούνται με ειδικά θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο αρχαιότερος από αυτούς είναι η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού που ιδρύθηκε το 1859 και εδρεύει στη Γενεύη. Η ΔΕΕΣ κατάρτισε τις σημαντικές Συμβάσεις της Γενεύης (τις πρώτες το 1864 και αυτές που ισχύουν σήμερα, του 1949) που ρυθμίζουν την μεταχείριση των τραυματιών, αιχμαλώτων, προσφύγων, κατοίκων κατεχομένων εδαφών κ.λπ. σε περιπτώσεις πολέμου ή πολιτικής διαμάχης. Επίσης εκπρόσωποι της ΔΕΕΣ επισκέπτονται περιοχές όπου γίνονται εχθροπραξίες και φροντίζουν να διασφαλίζουν τη συμμόρφωση των αντιμαχομένων μερών με τους όρους των Συμβάσεων¹².

¹¹ Διεθνής Αμνηστία, 1994, *Τα ανθρώπινα δικαιώματα*, Έκδοση Ελληνικού Τμήματος Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα

¹² Βικιπαίδεια, 2009, *Διεθνές Κίνημα Ερυθρού Σταυρού και Ερυθράς Ημισελήνου*, διαθέσιμο στο <http://el.wikipedia.org/wiki>, ημερ. προσπέλασης 04/04/2009, Αθήνα

1.4.2. Διάσκεψη για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ)

Η Τελική Πράξη της Διάσκεψης του Ελσίνκι για την Ασφάλεια 'και Συνεργασία στην Ευρώπη ίδρυσε τη Δ.Α.Σ.Ε. το 1973. Την απάρτιζαν τότε 35 Ευρωπαϊκά κράτη, καθώς και οι ΗΠΑ και ο Καναδάς. Σήμερα αριθμεί 52 κράτη - μέλη.

Ο Χάρτης του Παρισιού για μια Νέα Ευρώπη το 1990 διατύπωσε ένα σύνολο αρχών ανάμεσα στις οποίες η Αρχή VII αναφέρεται στα Ανθρώπινα Δικαιώματα και στις θεμελιώδεις ελευθερίες. Περιλαμβάνει δικαιώματα που δεν καλύπτονται πλήρως από τις βασικές Συμβάσεις όπως το δικαίωμα να γνωρίζει κανείς τα δικαιώματά του, να μετέχει σε έντιμες εκλογές, στην ιδιοκτησία, στην ελεύθερη επιχείρηση, στην οικονομική ελευθερία, στην κοινωνική δικαιοσύνη και στην ευθύνη για το περιβάλλον, στην οικονομία της αγοράς, στην απασχόληση, στην εκλογικευμένη χρήση των οικονομικών πόρων. Η διακήρυξη του Ελσίνκι προέβλεψε επίσης το 1992 μονιμότερες δομές ανάμεσα τους και μια Υπάτη Αρμοστέα για Εθνικές Μειονότητες.

1.4.3. Εθνικές οργανώσεις που εργάζονται για τα ανθρώπινα δικαιώματα

Σε πολλές χώρες υπάρχουν οργανώσεις ανεξάρτητες από τις κυβερνήσεις ή τον κρατικό μηχανισμό, που εργάζονται για να προστατεύουν τα δικαιώματα των πολιτών μέσα στη χώρα τους. Έργο τους είναι η ευαισθητοποίηση και η διαφώτιση της κοινής γνώμης γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Ειδικότερα, η προσφορά συνδρομής προς τους πολίτες για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους, που απορρέουν από το νόμο, η βοήθεια για την κάλυψη δικαστικών εξόδων, και η άσκηση πίεσης στην κυβέρνηση ή στα νομοθετικά σώματα σχετικά με συγκεκριμένες καταχρήσεις. Στην Ελλάδα λειτουργούν οι εξής οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹³:

- 1) Ελληνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη.
- 2) Ίδρυμα Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.
- 3) Ελληνικό Τμήμα της Διεθνούς Αμνηστίας. Η Διεθνής Αμνηστία, με έδρα το Λονδίνο έχει πάνω από 1.100.000 μέλη, συνδρομητές και τακτικούς δωρητές

¹³ Διεθνής Αμνηστία, 1994, *Τα ανθρώπινα δικαιώματα*, Έκδοση Ελληνικού Τμήματος Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα

σε περισσότερες από 150 χώρες και περίπου 8.000 εθελοντικές ομάδες σε 70 χώρες. Υπάρχουν εθνικά οργανωμένα τμήματα σε 51 χώρες. Εργάζεται για την απελευθέρωση των κρατουμένων συνείδησης, για την έγκαιρη προσαγωγή των πολιτικών κρατουμένων σε δίκη και την κατάργηση της θανατικής ποινής και των βασανιστηρίων για όλους τους κρατούμενους χωρίς εξαίρεση.

- 4) Επιτροπή Συνταγματικών Δικαιωμάτων του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

1.4.4. Άλλα όργανα ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Υπάρχουν πολυάριθμα άλλα όργανα που αφορούν συγκεκριμένα ανθρώπινα δικαιώματα. Υπάρχουν επίσης περιφερειακές συμβάσεις για την Ευρώπη, τη Βόρεια και Νότια Αμερική, την Αφρική. Η Διαμερικανική Επιτροπή για τα ανθρώπινα δικαιώματα συγκροτήθηκε το 1959 και η ιδρυτική της Σύμβαση καταρτίστηκε το 1969. Σύμφωνα με τη Σύμβαση η επιτροπή είναι αρμόδια να δέχεται προσφυγές από άτομα, ανεξάρτητα αν οι κυβερνήσεις τους έχουν δεχθεί ή όχι το δικαίωμα της ατομικής προσφυγής.

Η Οργάνωση της Αφρικανικής Ενότητας κατάρτισε το Αφρικανικό Χάρτη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων το 1981 και ίδρυσε περιφερειακή επιτροπή για την προστασία και την ανάπτυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Αφρική¹⁴.

1.5. Συμπέρασμα

Στο παρόν κεφάλαιο αποτυπώθηκε η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με έμφαση στα ατομικά, καθώς και οι μορφές που αυτά λαμβάνουν σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Από την ιστορική διαδρομή που ακολούθησε η Ελλάδα στο θέμα της προάσπισης των ατομικών δικαιωμάτων, συμπεραίνει κανείς πως το νομοθετικό πλαίσιο θεσπίζει μια σειρά κανόνων που πρέπει να ακολουθούνται προς αυτή την κατεύθυνση. Η Ελλάδα ακολουθεί τις κατευθύνσεις που τίθενται από την Ευρώπη

¹⁴ Διεθνής Αμνηστία, 1994, *Τα ανθρώπινα δικαιώματα*, Έκδοση Ελληνικού Τμήματος Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα

αλλά και από διεθνείς συμβάσεις, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις του Συντάγματος προβλέπονται επιπλέον νόμοι, για τη διασφάλιση των ατομικών ελευθεριών.

Η παρουσία και η δράση διεθνών οργανισμών αλλά και οργανισμών στον ελλαδικό χώρο, συμβάλλουν στη διαφύλαξη των ατομικών δικαιωμάτων. Στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο, θα γίνει μια εκτενής παρουσίαση των βασικότερων ατομικών δικαιωμάτων του ανθρώπου καθώς και οι περιορισμοί που τίθενται σε κάποια από αυτά, με σκοπό την ευκολότερη οριοθέτησή τους.

Κεφάλαιο 2^ο - Ατομικά δικαιώματα

2.1. Το δικαίωμα της ισότητας

Το ελληνικό Σύνταγμα διακηρύσσει στο άρθρο 4 ότι «οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου» (ισονομία). Στο σημείο αυτό το Σύνταγμα ακολουθεί την παράδοση των προγενέστερων Συνταγμάτων και κατοχυρώνει τη γενική αρχή της ισότητας. Σε άλλες διατάξεις του κατοχυρώνονται ειδικές εκφάνσεις της αρχής της ισότητας, όπως είναι¹⁵:

- 1) Ισότητα των φύλων.
- 2) Ισότητα αμοιβής εργασίας.
- 3) Φορολογική ισότητα.
- 4) Ισότητα προσβάσεως στις δημόσιες λειτουργίες.
- 5) Ισότητα συμβολής στην άμυνα της πατρίδας (στρατολογική ισότητα)
- 6) Κοινωνική ισότητα (τίτλοι ευγενείας ή διάκρισης ούτε απονέμονται ούτε αναγνωρίζονται σε Έλληνες πολίτες).

Στο σχέδιο συντάγματος (άρθρο 2), ήδη το 1797, ο Ρήγας Φεραίος πρόταξε την αρχή της ισότητας «...από τα φυσικά δίκαια είναι πρώτον, το να είμεθα όλοι ίσοι, και όχι ο ένας κατώτερος από τον άλλον».

Η ιδέα της ισότητας δεν νοείται ξέχωρα από τις θεμελιώδεις αρχές της δημοκρατίας και της ελευθερίας. Η ευρωπαϊκή σκέψη τονίζει την σχετική αλληλεξάρτηση.

Θεμέλιος λίθος της δημοκρατίας είναι η ισότητα, αφού αυτή βασίζεται στην πολιτική ισότητα, δηλαδή στην ψήφο ως δικαίωμα όλων των πολιτών. Παρ' όλα αυτά η καθολική ψήφος είναι σχετικά νεώτερο επίτευγμα, καθώς μόλις στον εικοστό αιώνα το δικαίωμα της ψήφου κατοχυρώθηκε και για τις γυναίκες. Βεβαίως, όμως και ισότητα χωρίς ελευθερία δεν είναι νοητή, καθώς ισότητα ενώπιον του νόμου σημαίνει, πρακτικά, κατάργηση των προνομίων των κοινωνικών τάξεων αλλά και ισότητα ευκαιριών. Ισότητα ευκαιριών σημαίνει, δε, κοινωνικό κράτος που προβαίνει

¹⁵ Βασιλούνη Σ., 1995, *Όψεις της προστασίας των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων*, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα

σε θετικές παροχές προς τους πολίτες του, όπως είναι το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα της δωρεάν παιδείας.

Η ισότητα ωστόσο δεν νοείται ισοπεδωτικά. Δεν πρόκειται απλώς για αριθμητική ισότητα, αλλά για ισότητα κατ' αξίαν, ή αλλιώς διαφοροποιημένη. Διότι, η ισότητα σύμφωνα με το Σύνταγμα νοείται ως εξής «ίση μεταχείριση όμοιων καταστάσεων και άνιση μεταχείριση ανόμοιων καταστάσεων». Η σχετική διάκριση χάνεται στα βάθη του χρόνου και ανάγεται στον Αριστοτέλη.

Για παράδειγμα η μαθηματική εφαρμογή της αρχής της ισότητας όσον αφορά τη συνεισφορά στα δημόσια βάρη (φορολογική ισότητα - φορολογική δικαιοσύνη) θα οδηγούσε εκ των πραγμάτων σε ασυμβίβαστη πρώτα απ' όλα με την λογική ανισότητα, διότι όλοι οι πολίτες θα ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλουν το ίδιο ποσό φόρων, ανεξάρτητα από το ύψος των εισοδημάτων τους. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε το Σύνταγμα ορίζει στην παράγραφο 5 του άρθρου 4 ότι οι πολίτες συνεισφέρουν χωρίς διακρίσεις μεν στα δημόσια βάρη, αλλά «ανάλογα με τις δυνάμεις τους».

Η ισότητα των φύλων καθιερώνεται από τις συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 4 παρ. 2 και 116 παρ. 1 και 2 του Συντάγματος. Με την πρώτη ματιά θα έλεγε κανείς ότι πρόκειται για περιττή επανάληψη, στο ειδικό αυτό θέμα, της γενικής αρχής του άρθρου 4 παρ. 1 Συντ., οφειλόμενη σε ιστορικούς λόγους, δηλαδή κυρίως στην ύπαρξη, το 1975, πολλών διακρίσεων σε βάρος των γυναικών στο αστικό κρατικό δίκαιο, αλλά και σε βάρος των ανδρών στο δίκαιο της κοινωνικής ασφάλισης.

Η ποιοτική αυτή διαφορά εκδηλώνεται σε δύο κατευθύνσεις. Πρώτα, ως προς τις έννομες συνέπειες, αφού το άρθρο 4 παρ. 2 δεν προβλέπει απλώς ισότητα «ενώπιον του νόμου», αλλά ισότητα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, θεσπίζεται λοιπόν ρητά συνταγματική επιταγή, απευθυνόμενη και προς τη δικαστική εξουσία, για εξίσωση των εκατέρωθεν δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Η επιταγή αυτή, ειδικότερα, υπερισχύει των όποιων επιφυλάξεων θα μπορούσαν να θεμελιωθούν στις δημοσιονομικές κυρίως διατάξεις του Συντάγματος και σημαίνει ότι η ισότητα των δύο φύλων είναι ισότητα δημιουργική. Δεν υποχρεώνει δηλαδή απλώς το νομοθέτη σε ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών, αλλά δημιουργεί το δικαίωμα, τόσο για τους Έλληνες όσο και για τις Ελληνίδες, να αξιώσουν δικαστικά την επέκταση ευνοϊκών διατάξεων που ισχύουν μόνο για το άλλο φύλο.

Δεύτερον, η ποιοτική διαφορά της ισότητας των φύλων έναντι της γενικής αρχής της ισότητας αφορά και το περιεχόμενο τους. Γινόταν έτσι πάγια δεκτό από τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, με βάση το αρχικό κείμενο του Συντάγματος του

1975, ότι η ισότητα των φύλων έχει διπλή σημασία, αρνητική και θετική. Αρνητικά απαγορεύει τη δημιουργία άνισων καταστάσεων και τη διαφοροποίηση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των πολιτών, τόσο μεταξύ τους, όσο και έναντι της πολιτείας, με βάση τη διαφορά του φύλου. Και θετικά επιβάλλει την παροχή ίσων δυνατοτήτων και στα δύο φύλα για την ανάπτυξη της προσωπικότητας και την ελεύθερη ατομική κίνηση ή δράση ή γενικά τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή.

Παραπέρα, διαφορετική μεταχείριση των φύλων είναι θεμιτή μόνο εφόσον δικαιολογείται από εξαιρετικούς λόγους, αναγόμενοι είτε στην ανάγκη μεγαλύτερης προστασίας της γυναίκας, και μάλιστα σε θέματα μητρότητας, του γάμου και της οικογένειας, είτε σε καθαρά βιολογικές διαφορές που επιβάλλουν τη λήψη ιδιαίτερων μέτρων ενόψει του αντικειμένου της υπό ρύθμιση σχέσης¹⁶.

Επομένως, η ισότητα των φύλων δεν εξαντλείται σε μια απλή απαγόρευση της αυθαιρεσίας όπως συμβαίνει κατά βάση με τη γενική αρχή της ισότητας. Αντίθετα θεμελιώνει υποχρέωση του κράτους να λάβει όλα τα ενδεικνυόμενα μέτρα για την άρση των υφιστάμενων, όχι μόνο για νομικούς λόγους αλλά και εξαιτίας καταστάσεων της κοινωνίας. Τέτοιο μέτρο ήταν η υποχρεωτική, κατά το άρθρο 29 ν. 2085/1992, συμμετοχή μιας τουλάχιστον γυναίκας σε κάθε υπηρεσιακό συμβούλιο προβλεπόμενο από τον νόμο, προκειμένου να καταπολεμηθεί η υπάρχουσα στην πράξη έως τότε υπο αντιπροσώπηση των γυναικών στα συμβούλια αυτά. Η παραπάνω ρύθμιση κρίθηκε συνταγματική, με το σκεπτικό ότι εμπεριέχεται στο πνεύμα της αρχής της ισότητας, τη λήψη θετικών μέτρων, όπου είναι πρόσφορη και αναγκαία, για ορισμένο χρονικό διάστημα, ώσπου να μειωθούν οι υπάρχουσες ανισότητες και να αποκατασταθεί πραγματική ισότητα ανδρών και γυναικών.

Το άρθρο 116 παρ. 2 του Συντάγματος, στην αρχική του μορφή επέτρεπε παντού την καθιέρωση αποκλίσεων από τους ορισμούς του άρθρου 4 παρ. 2., εφόσον συνέτρεχαν «αποχρώντες» λόγοι. Στην πράξη η νομολογία, έπειτα από μακρά περίοδο δισταγμών, προσανατολίστηκε σε μια περιοριστική ερμηνεία της εξαιρετικής αυτής διάταξης, δεχόμενη για παράδειγμα ότι οι ποσοτικοί περιορισμοί με τη μορφή ποσοστώσεων (10%) στην είσοδο των γυναικών στην αστυνομία δεν συναρτώνται με την ύπαρξη τέτοιων «αποχρώντων» λόγων, ούτε στηρίζονται σε πρόσφορα κριτήρια που να δικαιολογούν διακρίσεις σε βάρος των γυναικών.

¹⁶ Σπανού Κ., 2005, *Η πραγματικότητα των δικαιωμάτων*, Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα

Ήδη, αναθεωρητικά ο νομοθέτης πλειοδότησε σε σχέση με τη νομολογία, αντικαθιστώντας την παρ. 2 του άρθρου 116. Οι νέες διατάξεις επιβεβαίωσαν ρητά τη δυνατότητα λήψης θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας ανδρών και γυναικών (εδ. α'), όσο και την υποχρέωση του κράτους να μεριμνά για την άρση των υφιστάμενων στην πράξη ανισοτήτων. Η πλειοδοσία δεν συνίσταται στη θέσπιση διατάξεων καθεαυτή, αφού όλα αυτά προέκυπταν ήδη, αλλά στην ταυτόχρονη κατάργηση της παλιάς διατύπωσης. Έτσι μετά την αναθεώρηση η ισότητα των δύο φύλων αποκτά έναν περισσότερο τυπικό - αριθμητικό χαρακτήρα από ό,τι συνέβαινε πριν και αποκλίσεις μπορούν πλέον να δικαιολογηθούν μόνο αν θεωρηθούν ως «θετικά μέτρα» για την καταπολέμηση υφιστάμενων στην πράξη ανισοτήτων¹⁷.

2.1.1. Η ισότητα ως προς το φύλο

Το άρθρο 4 (παράγραφος 2) του Συντάγματος ορίζει από το 1975 ότι «οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις». Η διάταξη αυτή ηχεί ίσως αυτονόητη, όμως δεν πρέπει να ξεχνά κανείς ότι το αίτημα της ισότητας των δύο φύλων προβάλλεται επί διακόσια περίπου χρόνια και για πρώτη φορά κατοχυρώθηκε στον 20^ο αιώνα.

Με βάση αυτή τη διάταξη το κράτος και όλα τα όργανα του έχουν υποχρέωση να μεταχειρίζονται κατ' αρχήν εξίσου τα δύο φύλα. Το Σύνταγμα επιβάλλει πλήρη εξίσωση ανδρών και γυναικών. Αποκλίσεις από αυτήν την αρχή επιτρέπει μόνο όταν υπάρχουν σημαντικοί λόγοι που μπορεί να είναι μόνο αυτοί που αναφέρονται στις ψυχολογικές και βιολογικές ιδιαιτερότητες του άνδρα ή της γυναίκας.

Άλλωστε το ίδιο το Σύνταγμα προβλέπει στο άρθρο 116 ότι αποκλίσεις από τους ορισμούς της παραγράφου 2 του άρθρου 4 επιτρέπονται μόνο για σοβαρούς λόγους, στις περιπτώσεις που ορίζει ειδικά ο νόμος.

Για παράδειγμα το Συμβούλιο της Επικρατείας θεώρησε αντισυνταγματικές και άρα μη εφαρμοστέες διατάξεις νόμου με τις οποίες αποκλείονται γυναίκες από τις θέσεις αερολιμένων και ελεγκτών εναέριας κυκλοφορίας. Θεώρησε ότι ο αποκλεισμός των γυναικών από αυτές τις θέσεις είναι παντελώς αυθαίρετος και δεν δικαιολογείται από τις ιδιαίτερες συνθήκες ή τις ανάγκες της συγκεκριμένης υπηρεσίας.

¹⁷ Χρυσόγονος Κ., 2003, *Συνταγματικό δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

Φυσικά είναι αυτονόητο ότι η ισότητα των φύλων δεν αφορά μόνο τις γυναίκες αλλά και τους άνδρες και αφορά ισότητα τόσο στα δικαιώματα όσο και στις υποχρεώσεις. Σε διεθνές επίπεδο η ισότητα των δύο φύλων έχει τύχει γενικής αναγνώρισης και έχει αποτυπωθεί στο κείμενο της Διεθνούς Σύμβασης της Νέας Υόρκης του 1979, «Περί καταργήσεως των κάθε μορφής διακρίσεων κατά των γυναικών». Η σύμβαση έχει υιοθετηθεί από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών και έχει επικυρωθεί από τη χώρα μας με το νόμο 1949/1991.

Οι διατάξεις της Διεθνούς Σύμβασης δεσμεύουν τα συμβαλλόμενα κράτη να φροντίσουν για την εξάλειψη όλων των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών στην κοινωνική, πολιτική και δημόσια ζωή. Τα κράτη λαμβάνουν μέτρα για την εξαφάνιση των διακρίσεων σε όλα τα θέματα που αφορούν το γάμο και τις οικογενειακές σχέσεις, πράγμα που πρακτικά σημαίνει ίσα δικαιώματα ανδρών και γυναικών¹⁸:

- 1) Στην επιλογή συζύγου, -την επιλογή επωνύμου
- 2) Ισότητα στις ευθύνες κατά τη διάρκεια του γάμου και μετά τη λύση του
- 3) Στις σχέσεις με τα τέκνα.
- 4) Στη διαχείριση περιουσιακών στοιχείων.

Για πρώτη φορά σε διεθνές κείμενο γίνεται ειδική πρόβλεψη για τις γυναίκες των αγροτικών περιοχών, εκεί δηλαδή που παρατηρούνται οι περισσότερες περιπτώσεις διακριτικής μεταχειρίσεως λόγω φύλου. Τονίζεται, επίσης, ο σπουδαίος ρόλος της γυναίκας για την οικονομική επιβίωση της οικογένειας, ιδίως με την εργασία της σε μη χρηματικούς τομείς της οικονομίας.

Η Σύμβαση του 1979 έχει ιδρύσει και ειδική Επιτροπή, που λειτουργεί με τη συνδρομή των Ηνωμένων Εθνών και υποβάλλει προς τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού ετήσια έκθεση περί της καταστάσεως της γυναίκας στον κόσμο.

2.1.2. Η ισότητα ως προς την αμοιβή της εργασίας

Το άρθρο 22 του Συντάγματος ορίζει ότι «Όλοι οι εργαζόμενοι ανεξάρτητα από το φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας».

¹⁸ Χρυσόγονος Κ., 2003, *Συνταγματικό δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

Η συνταγματική αυτή διάταξη καθιερώνει όχι μόνο μια υποχρέωση του εργοδότη έναντι των εργαζομένων του, αλλά θεσπίζει ένα ατομικό δικαίωμα του εργαζομένου, μια αγωγή αξίωση, δηλαδή δικαστικά εξαναγκαστή. Κάθε εργαζόμενος μπορεί να προσφύγει στο δικαστήριο, επικαλούμενος ευθέως την άνω διάταξη και να ζητήσει να εξαναγκασθεί ο εργοδότης του να του καταβάλει την αμοιβή που καταβάλλει σε, έστω έναν, άλλο εργαζόμενο του για παροχή όμοιας εργασίας.

Ως αμοιβή δεν νοείται μόνο ο μισθός αλλά και οποιαδήποτε άλλη παροχή που καταβάλλεται από τον εργοδότη στον εργαζόμενο σε χρήμα ή σε είδος, ως αντάλλαγμα της προσφερόμενης εργασίας. Ίση αμοιβή σημαίνει επίσης ίση σύνταξη, καθώς και όμοιοι όροι συνταξιοδότησης. Τα δικαστήρια μάλιστα επεκτείνουν αυτό το δικαίωμα του εργαζομένου, σε ίση οικονομική μεταχείριση, σε δικαίωμα ίσης μεταχείρισης γενικά.

Η ισότητα στην αμοιβή εργασίας κατοχυρώνεται όχι μόνο για τους Έλληνες πολίτες, αλλά δικαιούχοι είναι όλοι οι εργαζόμενοι «ανεξαρτήτως διακρίσεως», επομένως και οι αλλοδαποί¹⁹.

2.2. Ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου

Πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας αποτελεί ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου. Η διάταξη αυτή είναι τόσο σημαντική ώστε ο νομοθέτης να την περιλάβει στο πρώτο μέρος του Συντάγματος, στις βασικές διατάξεις που ρυθμίζουν την μορφή του πολιτεύματος. Αυτό φανερώνει τη θεμελιώδη σημασία αυτής για όλη την συνταγματική τάξη.

Στις μέρες μας, δεν ήταν αλλά και δεν είναι αυτονόητη η αναγνώριση της προσωπικότητας. Το καθεστώς του χιτλερικού ολοκληρωτισμού είχε αποστερήσει την προσωπικότητα από όσους δεν ανήκαν στην «αρία φυλή». Η εξόντωση εκατομμυρίων Εβραίων αντλούσε την επίφαση της νομιμότητας από την απάνθρωπη κατασκευή «προσωπικότητα έχει όποιος ανήκει στο λαό. Στο λαό ανήκει όποιος έχει γερμανικό αίμα». Σήμερα ακόμη απαρνούνται την προσωπικότητα στη Νότια Αφρική με κριτήριο το χρώμα της επιδερμίδας.

¹⁹ Χρυσόγονος Κ., 2002, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Β' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα

Το Σύνταγμα, ρητά επιβάλλει στο κράτος τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου και ανάγει αυτήν την υποχρέωση σε ακρογωνιαίο λίθο της εύρυθμης κοινωνικής συμβίωσης. Γι' αυτό και η πολιτεία οφείλει να λάβει τα αναγκαία νομοθετικά και διοικητικά μέτρα αλλά και να επιδεικνύει τέτοια συμπεριφορά μέσω των αστυνομικών και διοικητικών οργάνων της που να σέβεται την αξία του ανθρώπου.

Με βάση αυτή τη διάταξη θα μπορούσε να θεωρηθεί αντισυνταγματική η προσωπική κράτηση (φυλάκιση) για χρέη σε άλλον ιδιώτη ή στο Δημόσιο. Η ελληνική πολιτεία έχει εξάλλου επικυρώσει το «Διεθνές Σύμφωνο» για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα το οποίο ορίζει στο άρθρο 11 ότι «κανείς δεν φυλακίζεται αποκλειστικά λόγω της αδυναμίας του να εκπληρώσει συμβατική υποχρέωση».

Η υποχρέωση αυτή του κράτους για το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου εκδηλώνεται και με την επιβολή από το κράτος αυτής της υποχρέωσης και στους ιδιώτες, για παράδειγμα, στο πλαίσιο του εργατικού δικαίου, στους εργοδότες να σέβονται την αξία του ανθρώπου, εν προκειμένω του εργαζομένου, και να αποφεύγουν συμπεριφορές που μπορούν να θίξουν τον πυρήνα της ανθρώπινης προσωπικότητας.

Από αυτό το παράδειγμα καταλαβαίνει κανείς ότι η διάταξη αυτή του Συντάγματος δεν έχει μόνο θεωρητική σημασία, δεν πρόκειται για μια εξαγγελία κενή ουσιαστικού περιεχομένου, αλλά πρόκειται για μια υποχρέωση που όλοι οφείλουν να τηρούν και μπορούν να υποχρεωθούν δικαστικά προς αυτό²⁰.

2.2.1. Η προστασία της προσωπικότητας και η ελεύθερη ανάπτυξή της

Συγκεκριμενοποίηση της συνταγματικής επιταγής για την προστασία της ανθρώπινης προσωπικότητας αποτελούν οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα, καθώς και οι κανόνες του ποινικού δικαίου που θεσπίζουν λόγου χάριν τον ποινικό χαρακτήρα της εξύβρισης, της προσβολής της τιμής άλλου, την δυσφήμιση.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει όμως εξίσου και η προστασία της προσωπικότητας στο πεδίο του αστικού δικαίου με κύρια συνέπεια την υποχρέωση αποζημίωσης εκείνου

²⁰ Γκάνης Λ., 2004, Πολίτης και Σύνταγμα: *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

που προσέβαλε την προσωπικότητα άλλου. Ως στοιχεία της προσωπικότητας τα οποία ο νόμος προστατεύει είναι η²¹:

- 1) Φυσική (σωματική ακεραιότητα, υγεία).
- 2) Ψυχική (ψυχικός/συναισθηματικός κόσμος).
- 3) Ηθική (τιμή, υπόληψη) υπόσταση του προσώπου.
- 4) Τα μέσα προσδιορισμού του προσώπου (το όνομα του, η εικόνα, η φωνή).
- 5) Τα δημιουργήματα του ανθρώπινου πνεύματος/
- 6) Η σφαίρα του απορρήτου, δηλαδή όλα τα γεγονότα της ζωής του ατόμου, τα οποία δεν είναι γνωστά και το ίδιο επιθυμεί να παραμείνουν κρυφά.

Πρέπει να επισημανθεί ότι δικαίωμα στην προστασία της προσωπικότητας τους έχουν και οι κάθε είδους εταιρείες, σωματεία, ιδρύματα, συνεταιρισμοί, όλα δηλαδή τα νομικά πρόσωπα. Για παράδειγμα, όταν με ένα δημοσίευμα εφημερίδας πλήττεται η καλή φήμη ή η φερεγγυότητα μιας επιχείρησης, αυτή έχει το δικαίωμα να προσφύγει στο δικαστήριο και να ζητήσει την αποκατάσταση της ζημιάς που υπέστη από αυτό το δυσφημιστικό δημοσίευμα με βάση τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα για την προστασία της προσωπικότητας.

Η διάταξη του Συντάγματος που προστατεύει την προσωπικότητα και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, δεν έχει μόνο θεωρητική αξία. Ο πολίτης ο οποίος θεωρεί ότι πλήττεται στην προσωπικότητα του έχει την δυνατότητα να προσφύγει στο δικαστήριο και να ζητήσει αφενός να αρθεί η προσβολή αυτή και να αποκατασταθεί η προηγούμενη κατάσταση, να ζητήσει να μην επαναληφθεί στο μέλλον, αφετέρου να ζητήσει αποζημίωση για κάθε ζημιά που υπέστη, καθώς και αποκατάσταση της ηθικής βλάβης. Το αίτημα της τελευταίας συνίσταται στην καταβολή χρηματικού ποσού ως μέσου για τη μείωση ή ελάφρυνση του ψυχικού πόνου.

Προσβολή της προσωπικότητας δεν συντρέχει ωστόσο μόνον όταν προσβάλλεται η τιμή και η υπόληψη ορισμένου προσώπου. Επιμέρους εκφάνσεις της προσωπικότητας οι οποίες προστατεύονται μπορεί να είναι οποιοδήποτε στοιχείο της ζωής του ατόμου. Για παράδειγμα τα δικαστήρια έχουν δεχθεί ότι συντρέχει περίπτωση προσβολής της προσωπικότητας και έχει αναγνωρισθεί η αξίωση τους για καταβολή αποζημίωσης λόγω:

- 1) Προσβολής της προσωπικότητας υπαλλήλου με στέρηση της προαγωγής του.

²¹ Τσαπόγας Μ., Χριστόπουλος Δ., 2004, *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953 - 2003. Από το τέλος του εμφυλίου στο τέλος της Μεταπολίτευσης*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα

- 2) Χρησιμοποίησης μαγνητοταινίας που περιέχει συνομιλία, η οποία εγγράφηκε χωρίς να το ξέρει αυτός που μιλάει.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, δικαστήριο που δέχθηκε ότι συντρέχει προσβολή της προσωπικότητας και επιδίκασε χρηματική ικανοποίηση για ηθική βλάβη σε άτομο που περίμενε σε στάση λεωφορείου επί 45 λεπτά της ώρας ενώ τα προγραμματισμένα δρομολόγια ήταν κάθε 5 λεπτά. Το δικαστήριο θεώρησε ότι πράγματι προσβλήθηκε ο προσφεύγων στην προσωπικότητα του, καθώς στερήθηκε τον ελεύθερο χρόνο του, ο οποίος είναι πολύτιμος για κάθε άτομο και τον οποίο το άτομο δικαιούται να διαθέτει όπως αυτό επιθυμεί.

Επίσης, τα δικαστήρια έχουν κάνει δεκτό ότι οι εκπομπές θορύβου από καφετέριες - μπαρ ή από τα ηχητικά όργανα καταστημάτων μπορεί να διαταράσσουν την ησυχία των περιοίκων, να προκαλούν όχληση, να βλάπτουν την υγεία τους και συνεπώς, σύμφωνα με τη σκέψη του δικαστηρίου, μπορεί να προσβάλλουν παράνομα την προσωπικότητα αυτών και γι' αυτό υποχρεούνται να μην επαναλάβουν την προσβολή αυτή στο μέλλον.

Προσβολή της προσωπικότητας συνιστά επίσης και το να εμποδίζεται κάποιος να χρησιμοποιεί τα κοινόχρηστα πράγματα τα οποία έχουν δοθεί στην διάθεση του κοινού για να χρησιμοποιούνται από αυτό σύμφωνα με τον προορισμό τους. Κοινόχρηστα πράγματα είναι για παράδειγμα οι αιγιαλοί. Όποιος παρεμποδίζεται στην πρόσβαση του σε μια παραλία και στερείται την χρήση και την απόλαυση του περιβάλλοντος χώρου, επειδή οι ιδιοκτησίες που περιβάλλουν την συγκεκριμένη παραλία έχουν περιφραχθεί με φράχτες, που δεν επιτρέπουν την πρόσβαση σε αυτή, προστατεύεται από τις διατάξεις για την προστασία της προσωπικότητας²².

Η ανάπτυξη της προσωπικότητας του καθενός και η συμμετοχή του στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας είναι εγγυημένη, αλλά με σεβασμό στα δικαιώματα των άλλων, σεβασμό στο Σύνταγμα, τους νόμους και τα χρηστά ήθη.

Η ανάπτυξη της προσωπικότητας είναι καίρια για τον καθένα υπόθεση, η οποία προϋποθέτει τόσο την εξουσία του να σκέπτεται κανείς ελεύθερα, να αποφασίζει μόνος, να επιχειρεί ή να παραλείπει δραστηριότητες, όσο και αντίστοιχα την εξουσία του να επιτρέπει παρακώλυση ή επηρεασμό της δραστηριότητας του.

²² Binoche B., Βώκος Γ., Στυλιανός Α., 1995, *Τα ανθρώπινα δικαιώματα: Κριτική*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Η ελευθερία αυτή εκδηλώνεται ενδεικτικά με το δικαίωμα εργασίας και γενικότερα επαγγελματικής δραστηριότητας, το δικαίωμα να συμμετέχει κανείς σε ενώσεις και σωματεία, το δικαίωμα να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, εγγράφως τους στοχασμούς τους, την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, την ελευθερία για μόρφωση και αξιοποίηση της μόρφωσης.

Η ειδικότερη αυτή εκδήλωση της ελευθερίας του προσώπου και γενικότερα η ελευθερία να συμμετέχει στην οικονομική ζωή της χώρας είναι αμφίβολο αν εξασφαλίζεται με μια απλή συνταγματική διακήρυξη, χωρίς συγκεκριμένες νομοθετικές ρυθμίσεις, όπως την αντιμετώπιση του οικονομικού ανταγωνισμού που απειλεί να συνθλίψει τον απλό πολίτη.

Άσχετα από τη διαπίστωση αυτή, η ελευθερία των ατόμων περιορίζεται αναπόφευκτα από διατάξεις ή θεσμούς της πολιτείας, όπως την επιβολή ποινών στερητικών της ελευθερίας, ο εγκλεισμός στο ψυχιατρείο, η στράτευση κ.α.

Οι περιορισμοί αυτοί, όμως, δεν σημαίνουν ότι ο στρατευμένος ή ο κατάδικος στερούνται προσωπικότητας. Ειδικά για τον στρατευμένο γίνεται δεκτό ότι είναι «πολίτης με στολή» και ότι μόνο η άσκηση συγκεκριμένων ατομικών δικαιωμάτων, όπως η έκφραση γνώμης, επιδέχεται περιορισμούς που επιβάλλει το ειδικό καθεστώς του στρατού.

Στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας εντάσσεται εξίσου και η ελευθερία κίνησης και εγκατάστασης. Ένα άτομο είναι ελεύθερο όχι μόνο όταν δεν συλλαμβάνεται και δεν κρατείται αυθαίρετα αλλά όταν μπορεί να κινείται ελεύθερα και να διαμένει και να εγκαθίσταται όπου θέλει.

Περιορισμοί της ελευθερίας, της κίνησης και διαμονής του πολίτη απαγορεύονται, εκτός αν επιβάλλονται από αρμόδια δικαστικά όργανα, χάριν διασφάλισης της δημόσιας τάξης και του γενικότερου κοινωνικού συμφέροντος. Για παράδειγμα μπορεί να απαγορευθεί η έξοδος από τη χώρα, κάποιου που βαρύνεται για ποινικό αδίκημα και κρίνεται ύποπτος φυγής αλλά είναι συνταγματικά συζητήσιμο αν μπορεί να απαγορευθεί η έξοδος από τη χώρα για χρέη στο δημόσιο όπως συνηθίζεται στην πράξη²³.

²³ Ηλιοπούλου – Στράγγα Τ., 1990, *Η «τριτενέργεια» των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

2.3. Το ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής συνείδησης

Η θρησκευτική ελευθερία είναι ένα αλάνθαστο σημάδι μιας κοινωνίας ελεύθερης. Διότι η θρησκευτική ελευθερία αποτελεί προέκταση της προσωπικής ελευθερίας και επίσης μια ειδικότερη μορφή της ελευθερίας της γνώμης και της εν γένει πνευματικής ελευθερίας. Όπου δεν αναγνωρίζεται η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, για παράδειγμα στα θεοκρατικά καθεστώτα, δεν υπάρχει ελευθερία.

Το Σύνταγμα κατοχυρώνει την θρησκευτική ελευθερία, διακηρύσσει ωστόσο συγχρόνως την θρησκεία της Ανατολικής Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας ως «επικρατούσα θρησκεία» στην ελληνική επικράτεια. Θρησκευτική ελευθερία σημαίνει ελευθερία θρησκευτικής συνειδήσεως, δηλαδή²⁴:

- 1) Της επιλογής της θρησκείας της προτίμησης του καθενός
- 2) Της μεταβολής των θρησκευτικών πεποιθήσεων
- 3) Εγκατάλειψης μιας συγκεκριμένης θρησκείας
- 4) Της ελευθερίας να μην πρεσβεύει κάποιος ορισμένη θρησκεία, να είναι δηλαδή άθεος ή άθρησκος.
- 5) Ελευθερία άσκησης της θρησκείας και εκδήλωσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων, δηλαδή ελευθερία της λατρείας.

Δεν είναι στοιχείο της θρησκείας το να γίνεται αυτή δεκτή από πολλούς ή λίγους, αρκεί κατά το Σύνταγμα να είναι «γνωστή», δηλαδή να έχει φανερά δόγματα, λατρεία, οργάνωση και σκοπούς. Ωστόσο, η άσκηση της λατρείας μιας θρησκείας που προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη είναι παράνομη και κατά το Σύνταγμα απαγορευμένη (σατανισμός).

Το Σύνταγμα απαγορεύει τον προσηλυτισμό και η ποινική νομοθεσία προβλέπει κυρώσεις. Προσηλυτισμό δεν διαπράττει αυτός που διακηρύσσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις ή προσπαθεί με επιχειρήματα και διαλογική συζήτηση να μεταπείσει έναν άλλο να αλλάξει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Προσηλυτισμό διαπράττει εκείνος που χρησιμοποιεί αθέμιτα μέσα για να πείσει τους άλλους να αλλάξουν την θρησκεία τους, για παράδειγμα με την υπόσχεση κάθε είδους παροχών ή με την κατάχρηση της πνευματικής αδυναμίας άλλου.

²⁴ Χρυσόγονος Κ., 2006, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Γ΄ Έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Όλα τα ελληνικά Συντάγματα (με εξαίρεση το Σύνταγμα του 1927) αποδοκίμασαν τον προσηλυτισμό που ασκούνταν σε βάρος της επικρατούσας στην Ελλάδα θρησκείας. Ωστόσο, βάσει του ισχύοντος σήμερα Συντάγματος ο προσηλυτισμός ισχύει ως περιορισμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων και απαγορεύεται όχι μόνο όταν κατευθύνεται κατά της επικρατούσας, αλλά και κατά οιασδήποτε άλλης θρησκείας.

Με την αναθεώρηση του Συντάγματος στη διάταξη του άρθρου 4 που ορίζει ότι «Κάθε Έλληνας που μπορεί να φέρει όπλα είναι υποχρεωμένος να συντελεί στην άμυνα της πατρίδας σύμφωνα με τους ορισμούς των νόμων», προστέθηκε ερμηνευτική δήλωση, σύμφωνα με την οποία ο νόμος μπορεί να προβλέπει την εναλλακτική θητεία, δηλαδή την υποχρεωτική προσφορά άλλων υπηρεσιών εντός ή εκτός των ενόπλων δυνάμεων.

Με την παραπάνω ερμηνευτική δήλωση τακτοποιήθηκε συνταγματικά το αίτημα «αποστρατικοποίησης» της συνταγματικής υποχρέωσης της παραγράφου 6 του άρθρου 4, που επί μακρόν διεκδικείτο για λόγους συνειδησιακούς. Η εναλλακτική θητεία προβλέπεται ειδικά πλέον στο Σύνταγμα για εκείνους που λόγω των θρησκευτικών ή γενικά των πεποιθήσεων τους αρνούνται να εκτελέσουν ένοπλη ή γενικά στρατιωτική υπηρεσία.

2.4. Η προσωπική ελευθερία

Η προσωπική ελευθερία, ως ατομικό δικαίωμα, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την άσκηση όλων των άλλων δικαιωμάτων. Διότι αν κάποιος δεν μπορεί να διαθέσει κατά πρώτο λόγο τη φυσική του ύπαρξη, η άσκηση όλων των άλλων δικαιωμάτων είναι εκ των πραγμάτων ανέφικτη. Ολοκληρωμένος άνθρωπος μπορεί να είναι μόνο ο ελεύθερος άνθρωπος.

Το Σύνταγμα διασφαλίζει στον καθένα τη δυνατότητα να κινείται ελεύθερα και να δρα χωρίς να περιορίζεται με οποιονδήποτε τρόπο, παρά μόνο όπως ο νόμος ορίζει.

Η ελευθερία είναι έννοια αντίθετη προς τη δουλεία και την ειλωτεία. Είναι όμως και έννοια αντίθετη προς τη σύλληψη, την κράτηση και τη φυλάκιση.

Επειδή, ωστόσο, αυτά τα μέτρα είναι αναγκαία σε μια ευνομούμενη κοινωνία, όπου ο καθένας δεν μπορεί να απονείμει το δίκιο μόνος του αλλά τούτο είναι έργο της πολιτείας, το Σύνταγμα προβλέπει αυτά τα μέτρα που στερούν την προσωπική

ελευθερία, παρέχοντας όμως συνάμα τις εγγυήσεις που προστατεύουν από την αυθαίρετη σύλληψη και κράτηση, την άσκηση της ποινικής κατηγορίας, την εκδίκαση, την επιβολή και την άσκηση της ποινής²⁵.

2.4.1. Οι περιορισμοί της προσωπικής ελευθερίας

Η προσωπική ελευθερία κηρύσσεται από το Σύνταγμα «απαραβίαστη» και η ελευθερία από καταδίωξη, σύλληψη, φυλάκιση ή άλλο περιορισμό υπάγεται σε «επιφύλαξη νόμου».

Για παράδειγμα, το σταμάτημα ενός ύποπτου πεζού ή οχήματος από αστυνομικό όργανο για έλεγχο της ταυτότητας του (ή της ικανότητας του οδηγού) ή τον έλεγχο κυκλοφορίας του οχήματος, δεν αποτελεί σύλληψη και ούτε περιορισμό της προσωπικής ελευθερίας έστω και αν αυτοί οι έλεγχοι μπορεί ενδεχομένως να οδηγήσουν σε μετάβαση στο αστυνομικό τμήμα, από όπου ο ελεγχόμενος αφήνεται ελεύθερος μόλις τελειώσει μέσα σε εύλογο χρόνο ο έλεγχος.

Οι φορείς του δικαιώματος της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας είναι όλοι οι άνθρωποι χωρίς διάκριση λόγω ιθαγένειας, όχι μόνο οι Έλληνες πολίτες. Άλλωστε το άρθρο 5 του Συντάγματος ορίζει στην παράγραφο 2 ότι «Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ελευθερίας τους».

Το Σύνταγμα προβλέπει ορισμένες προϋποθέσεις για τη σύλληψη και την προσωρινή κράτηση. Προστασία παρέχεται επίσης με την πρόβλεψη κυρώσεων κατά των παραβατών. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι οι εξής²⁶:

- 1) Να προβλέπεται από το νόμο η σύλληψη ή η προσωρινή κράτηση.
- 2) Να εκδίδεται αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα και να επιδίδεται κατά την στιγμή της σύλληψης.
- 3) Να προσάγεται ο κατηγορούμενος στον ανακριτή μέσα σε ορισμένο (σύντομο) χρόνο.

²⁵ Στάγκος Π., 2004, *Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη

²⁶ Γκάνης Λ., 2004, *Πολίτης και Σύνταγμα: Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

Θεσπίζεται ακόμα ανώτατο όριο διαρκείας της προσωρινής κράτησης και προβλέπονται κυρώσεις κατά των παραβατών, όπως και το δικαίωμα του κρατουμένου να προσφύγει στα δικαστήρια.

2.4.2. Τα ατομικά δικαιώματα στη σύλληψη, κράτηση, προσαγωγή

Κανένας δεν μπορεί να συλληφθεί, πολύ δε περισσότερο να φυλακιστεί, αν την ώρα που συλλαμβάνεται το διωκτικό όργανο δεν του επιδίδει αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα ή δικαστική απόφαση (άρθρο 6).

Οποιοδήποτε διωκτικό όργανο δεν έχει το δικαίωμα να συλλάβει πολίτη, χωρίς να του επιδείξει αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα ή απόφαση. Το Σύνταγμα επιβάλλει στα αρμόδια αστυνομικά όργανα να προσάγουν άμεσα τον συλληφθέντα στο δικαστή, ώστε να αποφασίσει ταχέως για την ελευθέρωση ή την προσωρινή κράτηση του.

Κατά το Σύνταγμα (άρθρο 6): «όποιος συλλαμβάνεται για αυτόφωρο έγκλημα ή με ένταλμα προσάγεται στον αρμόδιο ανακριτή το αργότερο μέσα σε εικοσιτέσσερις ώρες από τη σύλληψη».

Η απόφαση του ανακριτή να απολύσει τον συλληφθέντα ή να εκδώσει κατά αυτού ένταλμα προφυλάκισης πρέπει να ληφθεί εντός τριών ημερών. Αν μέσα στην προθεσμία αυτή δεν ληφθεί απόφαση, ο συνελθθείς δικαιούται να απαιτήσει από κάθε δεσμοφύλακα είτε πολιτικό υπάλληλο είτε στρατιωτικό να τον απολύσει αμέσως, αλλιώς ο τελευταίος διαπράττει παράβαση καθήκοντος.

Η προσωρινή κράτηση αποτελείτο πιο σκληρό περιοριστικό μέτρο σε βάρος της προσωπικής ελευθερίας του πολίτη, πριν οδηγηθεί στο δικαστήριο. Ο νομοθέτης την θέσπισε σαν μέτρο εντελώς εξαιρετικό, αλλά στην πράξη Ανακριτές και Εισαγγελείς την χρησιμοποιούν συχνά. Μερικές φορές μάλιστα πολύ πιο συχνά απ' όσο χρειάζεται. Γι' αυτό και το άρθρο 282 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας έχει τροποποιηθεί και ξανατροποποιηθεί για να περιορίσει κάπως αυτόν τον ανακριτικό και εισαγγελικό ζήλο.

Ίσως επειδή ο θεσμός της προσωρινής κράτησης ξέφυγε απ' τους στόχους του, άλλαξαν το όνομα του, μιας και δεν γινόταν να τον αλλάξουν στο περιεχόμενο. Ονομάστηκε προσωρινή κράτηση από προφυλάκιση, αλλά το Σύνταγμα εξακολουθεί να τον αναφέρει με το παλιό όνομα «προφυλάκιση».

Η προσωρινή κράτηση δεν μπορεί να έχει απεριόριστη διάρκεια. Το ανώτατο όριο της περιορίζεται στον ένα χρόνο. Αν μέσα στο χρόνο ο κατηγορούμενος δεν δικασθεί τότε πρέπει να αφεθεί αμέσως ελεύθερος. Εκτός αν παραταθεί η προσωρινή κράτηση για ακόμα έξι το πολύ μήνες αν συντρέχουν «εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις». Φυσικά αυτή η χρήσιμη και αναγκαία για μερικές υποθέσεις δυνατότητα παράτασης του ανωτάτου ορίου προσωρινής κράτησης για παράδειγμα, για επικίνδυνους ή ύποπτους φυγής κακοποιούς έχει γίνει μόνιμο καθεστώς στην πρακτική των δικαστηρίων, με αποτέλεσμα όλες οι προσωρινές κρατήσεις να παρατείνονται ως το δεκαοκτάμηνο.

Εδώ πρέπει να επισημανθεί για ακόμα μια φορά η τάση των κρατικών οργάνων (Εισαγγελέων, Δικαστών, αστυνομικών οργάνων) να δυσανασχετούν όταν ο νόμος ή ο πολίτης τους βάζει περιορισμούς. Είναι αρκετοί αυτοί που ξεχνούν ότι ο ρόλος τους είναι να υπηρετούν το νόμο και όχι να τον παραβιάζουν άμεσα ή έμμεσα και να σέβονται τον πολίτη και όχι να τον δυναστεύουν. Η συμμόρφωση των οργάνων του κράτους με τις νόμιμες διαδικασίες καταξιώνει μια δημοκρατική και φιλελεύθερη πολιτεία²⁷.

2.4.3. Το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορούμενου

Η σύλληψη και κράτηση ενός προσώπου δεν αποδεικνύει την ενοχή του. Κάθε δηλαδή κατηγορούμενος είναι αθώος μέχρι να αποδειχθεί νόμιμα η ενοχή του. Αυτό είναι γνωστό και ως τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου.

Το τεκμήριο αυτό είχε για πρώτη φορά διατυπωθεί στη Γαλλική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και πολίτη του 1789 (άρθρο 11), Σύμφωνα μ' αυτή, «Κάθε άνθρωπος θεωρείται αθώος μέχρις ότου κηρυχτεί ένοχος. Γι' αυτό, αν κριθεί απαραίτητο να συλληφθεί, κάθε μη αναγκαία αυστηρότητα αναφορικά με τη σύλληψη του, πρέπει να τιμωρείται παραδειγματικά από το νόμο».

Εφόσον δεν αποδεικνύεται νόμιμα η ενοχή του κατηγορουμένου, δεν επιτρέπεται η τιμωρία του, έστω και αν το δικαστήριο έχει κάποιες υπόνοιες. Στο συνήγορο του κατηγορουμένου εναπόκειται η δημιουργία στην εντύπωση των δικαστών αν όχι σιγουριάς για την αθωότητα αλλά έστω η πρόκληση αμφιβολίας σχετικά με την

²⁷ Δουζίνιας Κ., 2006, *Το τέλος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα

«ενοχή» του κατηγορουμένου. Δεν πρόκειται για έναν κατ' ακριβολογία νομικό, αλλά για «δικηγορικό κανόνα». Είναι εξάλλου γνωστή η φράση «αθωώθηκε λόγω αμφιβολιών».

Από το τεκμήριο της αθωότητας δεν συνάγεται μόνο το ότι ο κατηγορούμενος κηρύσσεται ένοχος μόνο εφόσον στο δικαστή δεν καταλυπείται καμία αμφιβολία γι' αυτό, αλλά επιβάλλεται και η μεταχείριση του κατηγορουμένου ως αθώου.

Αυτό, δε, είναι χρέος όχι μόνο των διωκτικών οργάνων και των δικαστών αλλά και όλων και προπάντων των μέσων μαζικής ενημέρωσης που προτρέχουν να δικάσουν και να καταδικάσουν, προλαμβάνοντας τη δικαστική κρίση σε ευαίσθητα θέματα όπου το πρώτο και τον τελευταίο λόγο έχει μόνο η δικαιοσύνη.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ειδικά η τηλεόραση μεταδίδουν αδιακρίτως εικόνες προσαγωγής κατηγορουμένων στον ανακριτή οι οποίοι επιχειρούν με κάθε μέσο να προφυλαχθούν από την κάμερα που εστιάζει στο πρόσωπο τους και όλα αυτά την στιγμή που υπάρχει ρητή διάταξη νόμου που απαγορεύει την μαγνητοσκόπηση και την μετάδοση τέτοιων σκηνών. Πρόκειται για μια από τις πολλές περιπτώσεις νόμων που παραβιάζονται κατάφωρα στην Ελλάδα.

Μέσα στο πνεύμα του ισχύοντος τεκμηρίου αθωότητας, η κείμενη νομοθεσία προβλέπει τον τρόπο σύλληψης και ορίζει ότι τα διωκτικά όργανα που συλλαμβάνουν πρέπει να συμπεριφέρονται στον συλληφθέντα με την μεγαλύτερη δυνατή προσήνεια και δεν πρέπει να μεταχειρίζονται βία χωρίς αυτό να είναι αναγκαίο. Απαγορεύεται επίσης οποιασδήποτε μεταχείριση του συλληφθέντος που μπορεί να συνεπάγεται κακώσεις ή να προσβάλει την ανθρώπινη προσωπικότητα. Επιπλέον επιβάλλεται οι υπόδικοι να κρατούνται χωριστά από τους κατάδικους, καθώς και ανήλικοι από τους ενήλικες.

Από το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου προκύπτουν και τα δικαιώματα του κατηγορουμένου σχετικά με την προπαρασκευή και τη διεξαγωγή της υπεράσπισης του. Ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας κατοχυρώνει πολλαπλά τα δικαιώματα του κατηγορουμένου, όπως είναι²⁸:

- 1) Το δικαίωμα να λάβει γνώση των στοιχείων (εγγράφων) της ανάκρισης που θεμελιώνουν την κατηγορία σε βάρος του.

²⁸ Κασιμάτης Γ., 2001, *Το σύνταγμα της Ελλάδας και η ευρωπαϊκή σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή

- 2) Το δικαίωμα παράστασης και επικοινωνίας με συνήγορο της εκλογής του ή διορισμού συνηγόρου δωρεάν από την πολιτεία αν ο κατηγορούμενος δεν έχει τα απαιτούμενα οικονομικά μέσα.
- 3) Το δικαίωμα σιωπής, χωρίς αυτό να συνιστά απόδειξη της ενοχής του.
- 4) Το δικαίωμα απολογίας.
- 5) Το δικαίωμα κλήτευσης μαρτύρων.
- 6) Το δικαίωμα διερμηνείας για εκείνους που αγνοούν την ελληνική γλώσσα.
- 7) Το δικαίωμα έκθεσης όλων των δικαιωμάτων.

2.5. Το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Κατά το άρθρο 9 του Συντάγματος «η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη». Η συνταγματική αυτή διάταξη απαγορεύει την δημοσιοποίηση της ζωής του ανθρώπου κατοχυρώνοντας όλες τις πλευρές την ιδιωτικής σφαίρας.

Είναι απαγορευμένη κάθε κρατική επέμβαση που μπορεί να συνεπάγεται²⁹:

- 1) Την οπτική ή ακουστική παρακολούθηση των ιδιωτικών συνομιλιών του ατόμου και γενικά την καταγραφή με οποιοδήποτε μέσο της ιδιωτικής του ζωής.
- 2) Την υποχρέωση του ατόμου να αποκαλύπτει στοιχεία της ιδιωτικής του ζωής.
- 3) Την εκβίαση της αποκάλυψης παρά τη θέληση του ατόμου στοιχείων της ιδιωτικής του ζωής με τη χρήση μεθόδου ή συσκευών (ανιχνευτές ψεύδους, οροί αλήθειας).

Η διάταξη αυτή προστατεύει τον ιδιώτη από τις προσβολές εκ μέρους φορέων της κρατικής εξουσίας. Οι προσβολές εκ μέρους άλλων ιδιωτών απαγορεύονται από ποινικές και αστικές διατάξεις. Λ.χ. το άρθρο 241 του Ποινικού Κώδικα ορίζει τον εγκληματικό χαρακτήρα της παραβίασης οικιακού ασύλου, το άρθρο 370 την παραβίαση του απορρήτου των επιστολών και την παραβίαση του απορρήτου των τηλεφωνημάτων και της προφορικής συνομιλίας.

Το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, της κατοικίας και της αλληλογραφίας προστατεύεται και σε διεθνές επίπεδο, από το άρθρο 8 της

²⁹ Γκάνης Λ., 2004, *Πολίτης και Σύνταγμα: Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ασχολείται συχνά με τα δικαιώματα αυτά και την προστασία τους κατόπιν σχετικών προσφυγών.

2.5.1. Το οικιακό άσυλο

Η κατοικία ως άσυλο, ως απαραβίαστος δηλαδή χώρος, είναι πολύ παλιά. Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν τον «οίκο» ή την «εστία» όχι απλά έναν χώρο διαβίωσης αλλά και χώρο λατρείας, και γι' αυτό καταφύγιο και μάλιστα ιερό.

Κατοικία κατά την έννοια του Συντάγματος είναι βέβαια το οίκημα, διαμέρισμα ή δωμάτιο, όπου διαμένει κανείς - είτε μόνος είτε με άλλους - με οποιαδήποτε νομική ιδιότητα (ιδιοκτήτη, ενοικιαστή, κατόχου, έστω και μη νόμιμου) αλλά επίσης και το δωμάτιο του ξενοδοχείου. Κατοικία θεωρείται επίσης μια καλύβα, μια σκηνή, ακόμη και ένα όχημα (ένα αυτοκίνητο, ένα τροχόσπιτο) ή ένα πλοίο (γιότ ή βάρκα).

Για την παραβίαση του οικιακού ασύλου και την διατάραξη της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του πολίτη ο νόμος θεσπίζει σοβαρές ποινές. Η ποινική δικονομία στο άρθρο 253 δεν επιτρέπει την έρευνα γενικά, παρά μόνο αν διεξάγεται ανάκριση, αλλά και τότε ισχύουν περιορισμοί που διασφαλίζουν τον πολίτη από αυθαιρεσίες οργάνων. Έτσι, αν εξαιρεθεί το αυτόφωρο έγκλημα, ο πολίτης μπορεί να θεωρήσει παράνομη την ενέργεια του οργάνου που επιχειρεί έρευνα, όταν δεν διεξάγεται κάποια ανάκριση.

Ακόμα περισσότερο κατοχυρωμένο νομικά είναι το άσυλο της κατοικίας σε νυκτερινές έρευνες, κατά τις οποίες απαιτείται σύμπραξη δικαστικού υπαλλήλου, αλλά και μόνο για συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπως είναι η διεξαγωγή κατ' επάγγελμα τυχερών παιγνίων, η σύλληψη προσώπου που διώκεται νόμιμα, η τέλεση αυτόφωρου εγκλήματος κλπ.

Η σωματική έρευνα πρέπει επίσης να συνδέεται άμεσα με τις ανάγκες του ανακριτικού έργου και προϋποθέτει σεβασμό προς τον πολίτη και αυξημένη κοσμιότητα ιδίως όταν πρόκειται για γυναίκα. Ο νόμος μάλιστα επιβάλλει η σωματική έρευνα σε γυναίκα να γίνεται από γυναίκα μπροστά στον ανακριτικό υπάλληλο.

Ο νομοθέτης θεσπίζει περαιτέρω, με ειδικές διατάξεις, προϋποθέσεις και κανόνες που αφορούν στις επιδόσεις κάθε είδους εγγράφων, που σύμφωνα με το νόμο είναι επιδοτέα. Με αυτούς τους κανόνες λαμβάνεται από το νομοθέτη μέριμνα ώστε κάθε επίδοση των εγγράφων να γίνεται με σεβασμό στην προσωπικότητα του πολίτη προς τον οποίο γίνεται η επίδοση, στο άσυλο της κατοικίας και στο απαραβίαστο της οικογενειακής ζωής.

Ο Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας απαγορεύει οποιαδήποτε επίδοση να γίνεται νύχτα ή Κυριακή ή άλλη εορτή που ορίζεται από το νόμο ως αργία, χωρίς τη συναίνεση του παραλήπτη ή χωρίς άδεια του αρμοδίου δικαστή στον οποίο εκκρεμεί η υπόθεση³⁰.

2.5.2. Το απόρρητο της επικοινωνίας

Το Σύνταγμα στο άρθρο 19 ορίζει το απόρρητο της επικοινωνίας και της ανταποκρίσεως (επιστολές, τηλέφωνα κλπ.) ως απόλυτο και απαραβίαστο. Αφήνει όμως κάποιες δυνατότητες που μπορεί να ανατρέψουν ή να περιορίσουν το δικαίωμα αυτό. Αλλά πάντοτε με εγγύηση της δικαστικής αρχής και για λόγους εθνικής ασφαλείας ή πάταξης σοβαρών εγκλημάτων. Συγκεκριμένα το άρθρο 19 ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων.

Ο Ποινικός Κώδικας στα άρθρα 370 και επόμενα τιμωρεί σε βαθμό πλημμελήματος το άνοιγμα επιστολής, την παρακολούθηση ή και μαγνητοφώνηση τηλεφωνημάτων, την παραβίαση ή αντιγραφή προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών και γενικά ό,τι παραβιάζει το απόρρητο της επικοινωνίας.

Ο νόμος τιμωρεί όποιον αθέμιτα παγιδεύει ή με οποιονδήποτε άλλον τρόπο παρεμβαίνει σε τηλεφωνική σύνδεση ή συσκευή με σκοπό να πληροφορηθεί ή να μαγνητοφωνήσει το περιεχόμενο τηλεφωνικής συνδιάλεξης, όποιον παρακολουθεί αθέμιτα με ειδικά τεχνικά μέσα ή μαγνητοφωνεί προφορική συνομιλία που δεν διεξάγεται δημόσια.

³⁰ Γκάνης Λ., 2004, *Πολίτης και Σύνταγμα: Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

Αυτό σημαίνει ότι αποτελεί ποινικό αδίκημα η καταγραφή στο μαγνητόφωνο μιας συνομιλίας. Κι ακόμη αποτελεί ποινικό αδίκημα η χρήση μιας τέτοιας παράνομης μαγνητοφώνησης.

Μπορεί όμως μια τέτοια χρήση μαγνητοταινίας να μην τιμωρηθεί, αν γίνεται ενώπιον δικαστηρίου από κατηγορούμενο ή όταν γίνεται όχι για σκοπούς ιδιοτελείς αλλά χάριν διαφύλαξης δικαιολογημένου συμφέροντος ή χάριν δημοσίου συμφέροντος.

Σε κάθε άλλη περίπτωση η χρήση μιας μαγνητοταινίας αποκρούεται, καθώς το άρθρο 19 του Συντάγματος στην παράγραφο 3 απαγορεύει τη χρήση των αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν κατά παραβίαση του απορρήτου των ανταποκρίσεων και της επικοινωνίας, του απαραβίαστου της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, καθώς και των διατάξεων περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων³¹.

2.5.3. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων

Η Ελλάδα με την αναθεώρηση του Συντάγματος αντιμετώπισε, σε επίπεδο διατάξεων αυξημένης τυπικής ισχύος, το σύγχρονο ζήτημα των πολλαπλών κινδύνων που συνεπάγεται η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων και θέσπισε κανόνες που κατοχυρώνουν ένα υψηλό επίπεδο προστασίας τους. Είναι πράγματι αξιοσημείωτη η πρωτοβουλία του αναθεωρητικού νομοθέτη να δημιουργήσει, με την προγραμματική διάταξη του άρθρου 9Α, ένα πλαίσιο θεσμικής υποδοχής των δραστικών εξελίξεων της τεχνολογίας.

Το άρθρο 9Α ορίζει ότι: καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από την συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του δεδομένων, όπως νόμος ορίζει. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων διασφαλίζεται από ανεξάρτητη αρχή, που συγκροτείται και λειτουργεί, όπως νόμος ορίζει.

Η τεχνολογία και η πρόοδος της πληροφορικής έχει αυξήσει στο μέγιστο βαθμό τις δυνατότητες συλλογής, πολλαπλής χρήσης και ανταλλαγής πληροφοριών προσωπικού χαρακτήρα, δηλαδή πληροφοριών που μπορεί να αφορούν σε κάθε πτυχή της ζωής του ατόμου, όπως στην προσωπική, κοινωνική και επαγγελματική ζωή, την υγεία, τη δράση, τις αντιλήψεις, τις σχέσεις, την προϊστορία του κάθε ατόμου.

³¹ Σπηλιωτόπουλος Ε., 2005, *Το ελληνικό δημόσιο δίκαιο*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

Ήδη η ανταλλαγή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μεταξύ των επιχειρήσεων που βρίσκονται εγκατεστημένες στα διάφορα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης βρίσκεται σε εξέλιξη. Οι οποιεσδήποτε πληροφορίες που αφορούν στο άτομο μπορούν να συλλέγονται ηλεκτρονικά από επιχειρήσεις και να πωλούνται στον κάθε έναν που ενδιαφέρεται γι' αυτές και επιδιώκει να μάθει για παράδειγμα για την οικονομική κατάσταση, τις προσωπικές σχέσεις, το παρελθόν ορισμένου φυσικού ή νομικού προσώπου.

Ο καθένας σήμερα απειλείται εξ αιτίας αυτών των αυξημένων τεχνολογικών δυνατοτήτων και δέχεται καθημερινά επεμβάσεις άλλοτε ήπιες άλλοτε όμως σοβαρές στην προσωπικότητα του.

Ήδη σήμερα το δικαίωμα του κάθε ατόμου στην απομόνωση, στην ψυχική του ηρεμία, η ησυχία του ατόμου απειλούνται σοβαρά από την χρήση ή και την διάδοση των πληροφοριών που το αφορούν. Και ο μεγαλύτερος κίνδυνος ελλοχεύει όταν υπάρχουν πληροφορίες που αφορούν στο παρελθόν, στην προϊστορία του κάθε ατόμου, πληροφορίες που το άτομο επιθυμεί να παραμείνουν κρυφές και ελπίζει να ξεχαστούν. Διότι είναι αυτονόητο ότι εάν αυτές οι πληροφορίες γίνουν αντικείμενο εκμετάλλευσης και αποκαλυφθούν, μπορεί να απειλούν ακόμη και την ένταξη του ατόμου στην κοινωνία και την επαγγελματική του υπόσταση.

Η ρύθμιση αυτή του Συντάγματος αλλά και του νόμου 2472/1997 που είχε θεσπιστεί πριν από την αναθεώρηση του Συντάγματος και προβλέπει την προστασία από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν είναι απλά χρήσιμη αλλά και αναγκαία. Δεν κατοχυρώνει απλά την ιδιωτική σφαίρα αλλά έχει να κάνει με την άσκηση των περισσότερων από τα θεμελιώδη δικαιώματα του πολίτη. Ο πολίτης παραδείγματος χάριν που συμμετέχει ελεύθερα σε μια συνδικαλιστική οργάνωση ή σε ένα σωματείο, μόνο αν γνωρίζει ότι δεν «φακελώνεται» για την συμμετοχή του αυτή. Δεν είναι όμως το κράτος και οι υπηρεσίες του που απειλούν τον πολίτη από την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων. Η ηλεκτρονική επεξεργασία διεξάγεται με διαρκώς εντεινόμενους ρυθμούς από ιδιωτικές επιχειρήσεις για εμπορικούς και διαφημιστικούς σκοπούς.

Η ερώτηση που συχνά παρατηρεί κάποιος στο κάτω μέρος ενός διαφημιστικού εντύπου λόγου χάριν για την συμμετοχή σε μια κλήρωση ή μιας σύμβασης που υπογράφει και σχετίζεται με το αν συμφωνεί με την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων που γίνονται γνωστά με αυτό το έντυπο, δεν είναι τυχαία.

Μόνο με την μπορούν οι πληροφορίες που αφορούν κάποιον, είτε αυτές είναι απλά στοιχεία της ταυτότητας (ονοματεπώνυμο, διεύθυνση κατοικίας, επάγγελμα) είτε ευαίσθητες (θρησκευτικές πεποιθήσεις, πολιτικά φρονήματα, ερωτική ζωή) να γίνουν αντικείμενο επεξεργασίας, από μια εταιρία.

Η εποπτεία εφαρμογής του νόμου επαφίεται στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, η οποία εκτός των άλλων μπορεί να επιβάλλει και πρόστιμα και στην οποία μπορεί να απευθυνθεί κάποιος που θεωρεί ότι θίγεται από την προστασία δεδομένων που τον αφορούν.

Ο νόμος προβλέπει ειδικά ότι καθένας έχει δικαίωμα να δηλώσει στην Αρχή ότι δεδομένα που τον αφορούν δεν επιθυμεί να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας από οποιονδήποτε, για λόγους προώθησης πωλήσεως αγαθών ή παροχής υπηρεσιών εξ αποστάσεως.

Πολίτης που είχε γραφτεί σε αυτή την λίστα προσέφυγε στο δικαστήριο κατά τουριστικής επιχείρησης που του έστειλε για διαφημιστικούς λόγους επιστολές, παρά τις διαμαρτυρίες του ότι δεν ενδιαφερόταν σχετικά, με τις οποίες του δήλωνε ότι μετά από κλήρωση ήταν ο «υπερτυχερός» που κέρδισε ένα ταξίδι και τον καλούσε να λάβει το δώρο του. Το δικαστήριο δικαίωσε τον προσφεύγοντα και του επιδίκασε χρηματική ικανοποίηση για ηθική βλάβη με την αιτιολογία ότι παράνομα χρησιμοποίησε τα προσωπικά του δεδομένα (όνομα, επώνυμο, διεύθυνση κατοικίας) για διαφημιστικούς λόγους.

Ο νόμος για την προστασία προσωπικών δεδομένων προβλέπει συνοπτικά τα παρακάτω δικαιώματα σε όλους τους πολίτες των οποίων οι προσωπικές πληροφορίες καθίστανται αντικείμενο επεξεργασίας³²:

- 1) Δικαίωμα ενημέρωσης (ποιος επεξεργάζεται τα δεδομένα, το σκοπό της επεξεργασίας).
- 2) Δικαίωμα πρόσβασης στα αρχεία που περιέχουν αυτές τις πληροφορίες.
- 3) Δικαίωμα αντίρρησης για την επεξεργασία τους (αλλά και να ζητήσει την διόρθωση τους, την μη χρησιμοποίησή τους, τη διαγραφή τους).
- 4) Δικαίωμα αποζημίωσης για την περιουσιακή ζημία και την ηθική βλάβη που υπέστη από την παράνομη επεξεργασία και χρήση αυτών.

³² Χρυσόγονος Κ., 2006, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Γ' Έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

2.6. Η ελευθερία της έκφρασης

Κύρια εκδήλωση της ανθρώπινης προσωπικότητας, αλλά και το κατ' εξοχήν μέσο της ανθρώπινης επικοινωνίας αποτελεί η έκφραση της γνώμης. Η ελευθερία της έκφρασης δεν μπορεί ωστόσο να νοηθεί ξέχωρα από την ελευθερία της πληροφορίας. Από το δικαίωμα δηλαδή του κάθε πολίτη να πληροφορείται τόσο για γεγονότα, όσο και για γνώμες, απόψεις και ειδήσεις.

Άλλωστε μόνο η πλήρης και πολύπλευρη πληροφόρηση των πολιτών εγγυάται το σχηματισμό γνώμης και όχι χειραγωγούμενης κοινής γνώμης. Εξασφαλίζει, όμως, ταυτόχρονα και τον έλεγχο των δημοσίων πραγμάτων και των κυβερνώντων από τους πολίτες, καθώς και την άσκηση του θεμελιώδους πολιτικού δικαιώματος, του εκλογικού δικαιώματος. Συνεπώς η ελευθερία της γνώμης αποτελεί ταυτόχρονα και στοιχείο του δημοκρατικού πολιτεύματος, αφού χωρίς αυτή είναι αδύνατη η λειτουργία της δημοκρατίας.

Το Σύνταγμα στο άρθρο 14 ορίζει ότι καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του κράτους. Το ίδιο το Σύνταγμα σε αυτό το άρθρο τονίζει την υποχρέωση της τήρησης των νόμων κατά την άσκηση της ελευθερίας της γνώμης. Διότι ελευθερία της γνώμης δεν σημαίνει ελευθερία εξυβρίσεως, ούτε ελευθερία πρόκλησης ζημίας με την αναγραφή συνθημάτων σε ξένους τοίχους ή με την αφισοκόλληση, ούτε ελευθερία μόλυνσεως του περιβάλλοντος με την πρόκληση υπερβολικού θορύβου. Είναι άλλωστε αυτονόητο ότι όλα τα δικαιώματα σταματούν εκεί που αρχίζουν τα δικαιώματα των άλλων.

Επομένως η τιμωρία των «εγκλημάτων τιμής» (εξύβριση, δυσφήμιση, συκοφαντική δυσφήμιση) από τον Ποινικό Κώδικα αποτελεί θεμιτό περιορισμό της ελευθερίας της έκφρασης. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Ποινικό Κώδικα δεν αποτελεί άδικη πράξη η έκφραση δυσμενών κρίσεων για τις επιστημονικές, καλλιτεχνικές ή επαγγελματικές εργασίες ή η έκφραση γνώμης για την προστασία δικαιώματος ή άλλου δικαιολογημένου ενδιαφέροντος για παράδειγμα. ο έλεγχος, η αποκάλυψη γεγονότων και η κριτική του δημοσίου βίου των δημοσίων προσώπων που απασχολούν τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας μπορεί να αποτελέσει δικαιολογημένο ενδιαφέρον³³.

³³ Τσάτσος Δ., 1988, *Συνταγματικό δίκαιο*, Τόμος Γ', Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

2.7. Συμπέρασμα

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, παρουσιάστηκαν τα κυριότερα ατομικά δικαιώματα με όλα τα στοιχεία που τα χαρακτηρίζουν. Ιδιαίτερη βάση δόθηκε σ' αυτά που αφορούν στη σχέση των πολιτών με το κράτος, ενώ δεν παραλήφθηκε και η αναφορά στη σχέση των ατομικών δικαιωμάτων μεταξύ των ανθρώπων.

Από την ανάλυσή τους, προέκυψε η ιδιαίτερη σημασία τους και η συμβολή τους στην εύρυθμη λειτουργία ενός ευνομούμενου κράτους. Στα περισσότερα απ' αυτά, αρμόδιο όργανο προστασίας τους είναι το ίδιο το κράτος, με τη συμμετοχή των ανθρώπων.

Ωστόσο, η πληρέστερη απεικόνισή τους θα ολοκληρωθεί με την παρουσίαση των φορέων και των αποδεκτών των ατομικών δικαιωμάτων καθώς και των περιορισμών που τίθενται στην εφαρμογή τους. Οι παραπάνω έννοιες θα αποσαφηνιστούν στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

Κεφάλαιο 3^ο - Φορείς, αποδέκτες και περιορισμοί ατομικών δικαιωμάτων

3.1. Οι φορείς των ατομικών δικαιωμάτων

3.1.1. Έλληνες, αλλοδαποί, φυσικά πρόσωπα

Φορέας ατομικών δικαιωμάτων μπορεί να είναι κατ' αρχήν ο καθένας, ανεξάρτητα από την εθνικότητα του, εκτός βέβαια αν η οικεία σ-νταγματική διάταξη αποκλείει τους αλλοδαπούς από την παρεχόμενη προστασία. Και σ' αυτή την περίπτωση όμως (άρθρα 11 παρ. 1 και 12 παρ. 1 Συντ.) η αναφορά στους «Έλληνες» δεν έχει την έννοια ότι θεσπίζεται συνταγματική απαγόρευση οποιασδήποτε σχετικής δραστηριότητας των αλλοδαπών, αλλά απλώς ότι το ζήτημα μένει, ως προς τους τελευταίους, ανοιχτό σε νομοθετική ρύθμιση. Εξάλλου ο κοινός νομοθέτης οφείλει οπωσδήποτε να λάβει υπόψη του την παρεχόμενη ενδεχομένως από διεθνείς συμβάσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου προστασία των αλλοδαπών στις περιπτώσεις αυτές. Και πάντα η τυχόν απουσία νομοθετικής απαγόρευσης έχει ως συνέπεια να επιτρέπεται στους αλλοδαπούς να ασκήσουν τη σχετική δραστηριότητα, σύμφωνα με το «τεκμήριο» *in dubio pro libertate*, ενώ διοικητική απαγόρευση μπορεί να επιβληθεί μόνο κατ' εξουσιοδότηση, ή σε εκτέλεση, τυπικού νόμου.

Τα φυσικά πρόσωπα είναι καταρχήν φορείς ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων από τη γέννηση ως το θάνατό τους. Αυτός ο κανόνας επιδέχεται εξαιρέσεις (οι ανήλικοι δεν είναι φορείς του δικαιώματος σύναψης γάμου) και δεν σημαίνει ότι υπάρχει πάντα ικανότητα αυτοπρόσωπα άσκησής τους. Ούτε όμως, από την άλλη πλευρά, μπορούν να τύχουν γενικής εφαρμογής εδώ οι διατάξεις των άρθρων 127 επ. ΑΚ περί ικανότητας προς δικαιοπραξία. Κάτι τέτοιο θα συνιστούσε ανεπίτρεπτη σύμφωνη με τον νόμο ερμηνεία του Συντάγματος, κατ' αντιστροφή της ιεραρχίας των πηγών του δικαίου. Σε ορισμένα ατομικά δικαιώματα άλλωστε, όπως . στο δικαίωμα του συνέρχεσθαι, δεν είναι νοητή οποιαδήποτε διάκριση μεταξύ της ικανότητας να είναι κανείς φορέας και της ικανότητας αυτοπρόσωπης άσκησης του δικαιώματος.

Είναι συνεπώς, όπως επισημαίνεται στη θεωρία, «προτιμότερο να εξετάζεται το ζήτημα ad hoc: αφενός μεν ανάλογα με τη φύση του συγκεκριμένου δικαιώματος αφετέρου δε με τρόπο εξατομικευμένο όσον αφορά τον ανήλικο .

Φορείς όσων δικαιωμάτων προσιδιάζουν στη φύση τους είναι και τα νομικά πρόσωπα. Αυτό ισχύει κατεξοχήν για την οικονομική ελευθερία, την προστασία της ιδιοκτησίας, το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας κ.ά. Αντίθετα δεν τους προσιδιάζουν τα κοινωνικά ιδίως δικαιώματα και άρα καταρχήν δεν μπορούν να είναι φορείς τους. Υποστηρίζεται εξάλλου στη θεωρία η άποψη ότι δεν αποκλείεται γενικά να αποτελέσουν φορείς δικαιωμάτων και ενώσεις προσώπων που στερούνται νομικής προσωπικότητας, έστω και αν αυτές έχουν βασικά αυθόρμητο και παροδικό χαρακτήρα. Η νομολογία ωστόσο δέχεται ότι ο αποκλεισμός με διάταξη νόμου των ενώσεων προσώπων, οι οποίες δεν τυγχάνουν κατά νόμο νομικά πρόσωπα, από την ικανότητα του να είναι διάδικοι συμπορεύεται προς τα άρθρα 20 παρ. 1 και 95 παρ. 4, αφού αυτά επιφυλάσσουν στο νόμο τη θέσπιση των αναγκαίων δικονομικών διατάξεων για την προσφυγή εν γένει ενώπιον των δικαστηρίων. Υπό τις προϋποθέσεις αυτές η θεωρητική κατάφαση της ικανότητας ενώσεων προσώπων να είναι, ως τέτοιες, φορείς δικαιωμάτων χάνει μεγάλο μέρος της πρακτικής σημασίας της, εφόσον στερείται της απαραίτητης διαδικαστικής της διάστασης³⁴.

Το ίδιο το κράτος δεν είναι βέβαια φορέας ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, αλλά αντίθετα ο κύριος αποδέκτης των υποχρεώσεων που απορρέουν από αυτά. Το ίδιο ισχύει κατά βάση και για τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, εφόσον αυτά ασκούν αποκεντρωμένη δημόσια εξουσία χωρίς λειτουργική αυτοτέλεια από το κράτος, έχοντας μάλιστα αμιγώς ιδρυματική μορφή, όπως το Ι.Κ.Α. Ωστόσο δεν αποκλείεται και νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου να αποτελέσουν φορείς ατομικών δικαιωμάτων. Αυτό ισχύει πρώτα από όλα για τα ν.π.δ.δ. σωματειακού χαρακτήρα, δεδομένου ότι αυτά έχουν σκοπό, μεταξύ άλλων, την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των μελών τους, τα οποία μπορεί βέβαια να συγκρούονται προς τα συμφέροντα του κράτους. Εξάλλου η αναγωγή της επαγγελματικής οργάνωσης σε ν.π.δ.δ. σωματειακού χαρακτήρα και η υποχρεωτική συμμετοχή σε αυτό είναι συμβατές προς το Σύνταγμα, ιδίως προς τα άρθρα 5 παρ. 1, 12 παρ. 1 και 23 παρ. 1, μόνο υπό τον όρο ότι συνοδεύονται από ορισμένες εγγυήσεις. Οι εγγυήσεις αυτές αναφέρονται κυρίως στην εκλογή της διοίκησης του ν.π.δ.δ. από τα μέλη του και στη φύση και το εύρος

³⁴ Τσάτσος Δ., 1988, *Συνταγματικό δίκαιο*, Τόμος Γ', Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

των καθοριζόμενων από τον νόμο αρμοδιοτήτων του, στις οποίες δεν μπορεί να μη συμπεριλαμβάνεται η προστασία των επαγγελματικών συμφερόντων των μελών του . Όμως ακόμη και ν.π.δ.δ. μικτού ή και ιδρυματικού χαρακτήρα μπορούν να είναι φορείς ατομικών δικαιωμάτων, όταν δρουν με λειτουργική αυτοτέλεια και μάλιστα συνταγματικά κατοχυρωμένη, όπως είναι οι οργανισμοί της καθ' ύλη και κατά τόπο αυτοδιοίκησης (Α.Ε.Ι.,Ο.Τ.Α.), ιδίως σε ό,τι αφορά τις πράξεις ιδιωτικής διαχείρισης. Δεν είναι ορθή επομένως, στη γενικότητα της, η θέση της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας ότι δεν συντρέχει για τα ν.π.δ.δ. η προστασία του άρθρου 17. Η αιτιολογία της ήταν ότι ο νομοθέτης ιδρύοντας ν.π.δ.δ. είναι ελεύθερος να προβαίνει στην αναδιοργάνωση τους ή στην αναρρύθμιση των πόρων τους και της περιουσίας τους, γιατί αυτή έχει αναγνωρισθεί όχι με την έννοια της ατομικής ιδιοκτησίας, αλλά για την εξυπηρέτηση των σκοπών για τους οποίους συστάθηκαν. Ωστόσο, οι σκοποί αυτοί μπορεί όχι μόνο να μην ταυτίζονται προς εκείνους της κρατικής εξουσίας αλλά και να είναι αντίθετοι, για παράδειγμα προστασία των συμφερόντων των μελών του νομικού προσώπου, η οποία ενδεχομένως συνεπάγεται αντιπαράθεση του προς φορολογικές ή ασφαλιστικές ρυθμίσεις που τα αφορούν. Και η ίδια η περιουσία του ν.π.δ.δ. μπορεί να μη προέρχεται από κρατικούς πόρους και επιχορηγήσεις, αλλά από εισφορές των μελών του. Επομένως, τουλάχιστον για ορισμένα ν.π.δ.δ., θα έπρεπε αντιθέτως να γίνει δεκτό ότι συντρέχει η προστασία του άρθρου 17, καθώς αυτά είναι καταρχήν φορείς ατομικών δικαιωμάτων. Πιο πρόσφατα πάντως κρίθηκε ότι οργανισμός τοπικής αυτοδιοίκησης, ως φορέας συνταγματικά κατοχυρωμένης διοικητικής αυτοτέλειας, έχει δικαίωμα να ασκήσει αίτηση ακύρωσης κατά πράξης οργάνου της κεντρικής διοίκησης. Κατά προέκταση της ίδιας λογικής, οι Ο.Τ.Α. θα μπορούσαν να θεωρηθούν καταρχήν ως φορείς ατομικών δικαιωμάτων. Παράλληλα βέβαια τα παραπάνω νομικά πρόσωπα δεν παύουν να είναι αποδέκτες των υποχρεώσεων που απορρέουν από τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, κατά την άσκηση της ανατεθειμένης σε αυτά δημόσιας εξουσίας³⁵.

³⁵ Χρυσόγονος Κ., 2001, *Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ελλάδα πριν και μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001*, ΔτΑ 10/2001

3.1.1.1. Ιδιαίτερες κατηγορίες φορέων

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το πρόβλημα ισχύος των ατομικών ιδίως δικαιωμάτων στο πλαίσιο των «ειδικών σχέσεων», κατά την παραδοσιακή ορολογία, υπό τις οποίες τελούν συγκεκριμένα άτομα ή ομάδες προς το κράτος, όπως φυλακισμένοι, στρατιώτες, δημόσιοι υπάλληλοι κ.ά. Τέκνο του γερμανικού συνταγματικού θετικισμού από τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η θεωρία της «ειδικής σχέσης εξουσίασης» αντιδιαστέλλει τη σχέση αυτή προς τη σχέση που βρίσκεται ο καθένας προς το κράτος, δηλαδή τη «γενική σχέση εξουσίασης». Στην τελευταία επεμβάσεις στην ελευθερία και ιδιοκτησία του ατόμου συγχωρούνται μόνο με νόμο ή βάσει νόμου. Αντίθετα, τον «εσωτερικό» χώρο της δημόσιας διοίκησης υποστηρίχθηκε, με διάφορες αποχρώσεις, ότι τον χαρακτηρίζει η «ειδική» σχέση ή σχέσεις και εκεί δεν επιτρέπεται η άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων, ή τουλάχιστον ορισμένων από αυτά, άρα επεμβάσεις της κρατικής εξουσίας είναι δυνατές έστω και χωρίς νόμο. Βαθμηδόν όμως, ιδιαίτερα μάλιστα μετά τη θέσπιση του θεμελιώδους Νόμου της Βόννης το 1949, οι αντιλήψεις αυτές εγκαταλείφθηκαν και στην ίδια τη Γερμανία. Η νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου δέχεται πλέον ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν μπορούν να περιορισθούν, στο πλαίσιο αυτό, ανέλεγκτα ή κατά διακριτική ευχέρεια, ενώ θέμα περιορισμού τους τίθεται μόνο εφόσον αυτός είναι απαραίτητος για την επίτευξη ενός σημαντικού για το κοινωνικό σύνολο σκοπού και με τις συνταγματικά προβλεπόμενες προς αυτό μορφές .

Στην Ελλάδα πάντως η θεωρία της «ειδικής σχέσης εξουσίασης» ποτέ δεν είχε γίνει καθολικά αποδεκτή, με τη μορφή τουλάχιστον που προσέλαβε στη Γερμανία. Ανέκαθεν γινόταν δεκτό, σε ό,τι αφορά ειδικότερα τους δημόσιους υπαλλήλους, ότι απολαμβάνουν των συνταγματικών δικαιωμάτων, με τους περιορισμούς βέβαια οι οποίοι θεσπίζονται με νόμο ή βάσει νόμου, εφόσον αυτοί δικαιολογούνται από τη φύση της υπαλληλικής σχέσης και τις απορρέουσες από αυτήν υποχρεώσεις και δεν αναιρούν στην ουσία το δικαίωμα και τη γενικά αναγνωριζόμενη έκταση της εφαρμογής του. Το άρθρο 23παρ. 2 εδ. β' έως δ' του Συντάγματος του 1975, απαγορεύοντας την άσκηση ορισμένων δικαιωμάτων από δημόσιοι υπαλλήλους και λειτουργούς ή επιφυλάσσοντας υπέρ του κοινού νομοθέτη τη δυνατότητα επιβολής ιδιαίτερων περιορισμών επιβεβαιώνει έμμεσα την παραπάνω θέση. Διότι είναι

προφανές ότι, αν ο συντακτικός νομοθέτης υπελάμβανε ότι οι παραπάνω στερούνται των συνταγματικών δικαιωμάτων τους, ή ότι μπορούν να επιβληθούν σε αυτά περιορισμοί χωρίς νόμο, τότε οι διατάξεις αυτές δεν θα είχαν λόγο ύπαρξης. Εξάλλου η ιδιότητα του δημόσιου υπαλλήλου ως φορέα θεμελιωδών δικαιωμάτων βρίσκει ήδη ισχυρά ερείσματα και στο δίκαιο της ΕΣΔΑ .

Ορθό μάλιστα φαίνεται να εγκαταλειφθεί τελείως ο όρος «ειδική σχέση εξουσίασης», τον οποίο δεν χρησιμοποιεί το ισχύον Σύνταγμα. Και τούτο επειδή υπό τον όρο αυτό ανεπιτυχώς επιχειρείται να στεγασθεί μεγάλη ποικιλία σχέσεων, με τις δικές της ιδιομορφίες η καθεμιά. Έτσι δεν μπορούν στη συνέχεια να συναχθούν από αυτόν κανονιστικές συνέπειες για το σύνολο των παραπάνω σχέσεων, ουσιαστικά δηλαδή πρόσθετοι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο τους, χωρίς οι περιορισμοί αυτοί να δικαιολογούνται από τη φύση και τους σκοπούς καθεμιάς σχέσης. Άλλωστε και η «γενική σχέση εξουσίασης» δεν είναι μια συγκεκριμένη σχέση, αλλά μάλλον ένας όρος - πλαίσιο, που υποδηλώνει τις πιο διαφορετικές μεταξύ τους έννομες σχέσεις, με το άτομο να εμφανίζεται με διαφορετικές ιδιότητες, (φορολογούμενος, εκλογέας, δικαιούχος κοινωνικών παροχών κ.λπ.). Κατά κυριολεξία δεν υπάρχει «γενική» σχέση, αλλά μια απέραντη πολυμορφία «ειδικών» ή «ιδιαίτερων» σχέσεων .

Επομένως περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο οποιασδήποτε έννομης σχέσης είναι θεμιτοί μόνο εφόσον θεσπίζονται με νόμο ή βάσει νόμου και ανταποκρίνονται προς την αρχή της αναλογικότητας. Μια διαφοροποίηση μπορεί να γίνει δεκτή για ορισμένες από τις σχέσεις οι οποίες υπάγονται, κατά την παραδοσιακή αντίληψη, στην «ειδική σχέση εξουσίασης». Εφόσον αυτές ρητά θεμελιώνονται στο Σύνταγμα ή έστω υπονοούνται από αυτό, μπορούν να δικαιολογήσουν περιορισμούς, στο πλαίσιο τους, και των «ανεπιφύλακτων» συνταγματικών δικαιωμάτων, ή έστω περιορισμούς μη καλυπτόμενους από την τυχόν υπάρχουσα στη συνταγματική διάταξη επιφύλαξη υπέρ του νόμου. Και τούτο ως συνέπεια όχι της «ειδικής σχέσης εξουσίασης» αλλά της συστηματικής ερμηνείας του Συντάγματος.

Υπάρχουν πάντως και σποραδικές περιπτώσεις όπου, επηρεασμένη από τη θεωρία αυτή, η νομολογία αποδέχεται τη συνταγματικότητα αδικαιολόγητων και υπέρμετρων περιορισμών των ατομικών δικαιωμάτων. Κρίθηκε έτσι ότι, ενόψει της «ειδικής σχέσης» που συνδέει τον δημόσιο υπάλληλο με το κράτος και των αυστηρών κανόνων οι οποίοι τη διέπουν, δεν εφαρμόζεται στο δημοσιοϋπαλληλικό δίκαιο το δικαίωμα επίσχεσης εργασίας του αστικού δικαίου. Ωστόσο, εφόσον κατοχυρώνεται

συνταγματικά για τον δημόσιο υπάλληλο το μείζον, δηλαδή το δικαίωμα απεργίας για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας του, πρόδηλο είναι ότι κατοχυρώνεται και το έλασσον, δηλαδή η επίσχεση της εργασίας του ως αμυντική αντίδραση του στη μη καταβολή του μισθού. Αντίστοιχα δεν ανταποκρίνεται στο νόημα των άρθρων 20 παρ. 1 και 95 παρ. περ. α', η άποψη ότι οι πράξεις σχολικών οργάνων για την επιβολή ποινών σε μαθητές, εκτός της ποινής αλλαγής του σχολικού περιβάλλοντος, συνιστούν «μέτρα εσωτερικής τάξεως» και δεν προσβάλλονται παραδεκτά με αίτηση ακυρώσεως. Το ότι οι ποινές αυτές (άρθρο 27 π.δ. 104/79) «αποσκοπούν στη διατήρηση μιας αναγκαίας στο σχολείο πειθαρχίας και γενικά στην ομαλή λειτουργία του» δεν είναι επαρκές για να δικαιολογήσει την αυθαίρετη και ανέλεγκτη επιβολή του. Τα ατομικά δικαιώματα ισχύουν και στο εσωτερικό του σχολείου, άρα θα πρέπει να συνοδεύονται και από τις προβλεπόμενες γενικά εγγυήσεις τήρησής τους, όπως κατεξοχήν η παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια³⁶.

3.2. Οι αποδέκτες των ατομικών δικαιωμάτων

3.2.1. Το κράτος και ο δημόσιος τομέας

Αποτελεί κοινό τόπο ότι «ο πρώτος που δεσμεύεται από τα θεμελιώδη δικαιώματα που θεσπίζει το ελληνικό Σύνταγμα είναι η ίδια η κρατική εξουσία» και μάλιστα είτε ως νομοθετική είτε ως εκτελεστική είτε ως δικαστική λειτουργία, αφού το άρθρο 25 παρ. 1, υποχρεώνει όλα ανεξαιρέτως τα κρατικά όργανα να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη άσκηση τους. Η δέσμευση αυτή ισχύει περαιτέρω και όταν η πολιτεία δεν δρα με τη νομική μορφή και τα μέσα της δημόσιας διοίκησης, αλλά με τη μορφή και τα μέσα του ιδιωτικού δικαίου, είτε η ίδια είτε μέσω φορέων του ευρύτερου δημόσιου τομέα, νομικών προσώπων δημοσίου ή και ιδιωτικού δικαίου, ή ακόμη ως παροχική διοίκηση, παρέχοντας δηλαδή υπηρεσίες. Και αυτό διότι, όπως έχει επισημανθεί, η αναγνώριση και άλλων μορφών κρατικής δράσης γίνεται μέσα στα πλαίσια των σύγχρονων αναγκών, που καλείται να αντιμετωπίσει και να ικανοποιήσει

³⁶ Χρυσόγονος Κ., 2001, *Η ενσωμάτωση της ΕΣΔΑ στην εθνική έννομη τάξη*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

η κρατική εξουσία και με στόχο την ενίσχυση της λειτουργικότητάς της και της αποδοτικότητάς της, και όχι για να εκφύγουν αυτές οι μορφές δράσης από τον συνταγματικό έλεγχο. Οι διατυπώσεις αυτές αποκτούν αυξημένη σημασία ενόψει της τάσης των τελευταίων ετών για μετακύλιση πολλών κοινωνικών λειτουργιών όχι μόνο από το κράτος προς τον καθαρά ιδιωτικό τομέα, αλλά και από το με τη στενή έννοια δημόσιο προς τον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Θα πρέπει λοιπόν να θεωρηθεί ότι όλοι οι φορείς του δημόσιου τομέα, ανεξάρτητα από τη φύση τους ως νομικά πρόσωπα του δημόσιου ή του ιδιωτικού δικαίου, δεσμεύονται ευθέως και άμεσα από τα συνταγματικά δικαιώματα, χωρίς καν να χρειάζεται, στις περιπτώσεις αυτές, επίκληση της «τριτενέργειας» των τελευταίων. Δεσμεύονται ακόμη και οι φορείς οι οποίοι με διατάξεις νόμων, προεδρικών διαταγμάτων ή υπουργικών αποφάσεων εξέρχονται του δημόσιου τομέα ή εξαιρούνται από την εφαρμογή των διατάξεων που τον διέπουν, χωρίς να παύει το δημόσιο να είναι ο αποκλειστικός ή κύριος μέτοχος τους³⁷.

Όσο απλή και καθαρή είναι θεωρητικά η θέση αυτή, τόσο δύσκολη είναι η εφαρμογή της στην πράξη. Και αυτό διότι, πρώτο, η προσήλωση της νομολογίας στο οργανικό κριτήριο εξαιρεί από την ακυρωτική αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας και των Διοικητικών Εφετειών τις πράξεις των νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου του δημόσιου τομέα, μειώνοντας έτσι τις δικονομικές προσβάσεις για την προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων. Και δεύτερο, η έξοδος από τον δημόσιο τομέα πολλών φορέων του, ή η εξαίρεση τους από την εφαρμογή των διατάξεων οι οποίες τον διέπουν, συνεπάγεται τη μη δέσμευση τους από διάφορες, διαδικαστικές κυρίως, ρυθμίσεις διασφαλιστικές της διαφάνειας και του δημόσιου ελέγχου στη λειτουργία τους. Έτσι, παραδείγματος χάριν η διαδικασία του άρθρου 11 ν. 1649/1986, που διασφαλίζει μια σχετική διαφάνεια και αντικειμενικότητα, τελικά δηλαδή τον σεβασμό της συνταγματικής αρχής της ισότητας, κατά την πρόσληψη δικηγόρων με πάγια αντιμισθία από φορείς του δημόσιου τομέα, εφαρμόζεται πλέον, με βάση τις προαναφερθείσες εξαιρέσεις, από ελάχιστα νομικά πρόσωπα, κυρίως Ο.Τ.Α.

Τίθεται άρα το ζήτημα της συνταγματικής οριοθέτησης της παραχώρησης δημόσιας υπηρεσίας. Το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει δεχθεί, κατ' ενάσκηση της γνωμοδοτικής του αρμοδιότητας, ότι οι δημόσιες επιχειρήσεις που παρέχουν αγαθά

³⁷ Τσαπόγας Μ., Χριστόπουλος Δ., 2004, *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953 - 2003. Από το τέλος του εμφυλίου στο τέλος της Μεταπολίτευσης*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα

ζωτικής σημασίας για το κοινωνικό σύνολο (ύδρευση, ενέργεια, επικοινωνίες κ.λπ.) ασκούν δημόσια υπηρεσία, έστω και αν πρόκειται για ν.π.ι.δ. Αυτές επιδιώκουν το δημόσιο σκοπό της διασφάλισης στο κοινωνικό σύνολο εκείνων των ζωτικών αγαθών, χωρίς τα οποία δεν υφίστανται οι όροι για την αξιοπρεπή διαβίωση του ανθρώπου και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του (άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 Συντ.). Αυτό δεν αποκλείει τη λειτουργία τους κατά τους κανόνες του ιδιωτικού δικαίου, οπότε μπορούν να ανήκουν, μερικά ή ολικά, και σε ιδιώτες, εξυπηρετώντας το δημόσιο σκοπό με τη μέθοδο της παραχώρησης. Λόγω όμως του δημόσιου σκοπού τους πρέπει πάντοτε να τελούν «υπό τη νομική εγγύηση και εποπτεία του Κράτους». Περαιτέρω έχει γίνει δεκτό ότι υπάρχουν δημόσιες υπηρεσίες, υπό λειτουργική έννοια, που κατά το Σύνταγμα επιφυλάσσονται γενικά και αποκλειστικά σε δημόσια όργανα. Η παραχώρηση μιας τέτοιας δημόσιας λειτουργίας σε νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου είναι θεμιτή συνταγματικά μόνο εφόσον γίνεται με τυπικό νόμο ή κανονιστική πράξη βάσει νομοθετικής εξουσιοδότησης. Μένουν ανοιχτά εδώ πολλά θέματα, όπως το ακριβές περιεχόμενο της «νομικής εγγύησης» της πολιτείας, ενώ πιο δόκιμη αλλά και αρκετά χαλαρή είναι η έννοια της «εποπτείας». Σημαντικό είναι και το ερώτημα αν επιτρέπεται η παραχώρηση ακόμη και των πιο παραδοσιακών δημόσιων υπηρεσιών, όπως η εθνική άμυνα ή ο ποινικός σωφρονισμός (ιδιωτικές φυλακές), ή αν υπάρχει ένας «σκληρός πυρήνας» μη παραχωρήσιμων υπηρεσιών.

Νεότερη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας δίνει θετική απάντηση στο ερώτημα αυτό, επικαλούμενη όχι πλέοντα άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1, αλλά τις αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και της διάκρισης των εξουσιών. Κρίθηκε έτσι ότι οι διατάξεις των άρθρων 36 ΔΚΚ και 45 ν. 2218/1994, κατά το μέρος που προβλέπουν ή επιτρέπουν την ανάθεση αστυνομικής φύσεως αρμοδιοτήτων (βεβαίωση παράνομης στάθμευσης και επιβολή προστίμων) σε νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, αντίκεινται στις θεμελιώδεις διατάξεις των άρθρων 1 παρ. 3 και 26 παρ. 2.

Κατά την έννοια των τελευταίων η αστυνομική εξουσία, ως κατεξοχήν δημόσια εξουσία και έκφραση κυριαρχίας, ασκείται δια της αστυνομικής αρχής μόνο από το κράτος (ή ν.π.δ.δ.) και όχι από ιδιώτες. Αντίθετα στην περίπτωση δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών που δεν ασκούν αρμοδιότητες αναπόσπαστες από τον πυρήνα της κρατικής εξουσίας, ως έκφραση κυριαρχίας, παρέχεται ευχέρεια στο νομοθέτη να τις μετατρέψει σε νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου (όπως συνέβη με τον Οργανισμό Διαχείρισης Δημοσίου Υλικού, π.δ. 414/1998). Η επιλογή της μιας ή

της άλλης νομικής προσωπικότητας (ιδιωτικού ή δημόσιου δικαίου) και της τυχόν διαδικασίας μετατροπής εκφεύγουν του δικαστικού ελέγχου, εφόσον δεν είναι κατάδηλα αυθαίρετες και απόλυτα απρόσφορες για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Διαφαίνεται εδώ ένας περιορισμός του ελέγχου της αναλογικότητας σε έλεγχο μόνο της καταλληλότητας, πράγμα εύλογο άλλωστε, αφού η προσβολή ατομικών δικαιωμάτων σε τέτοιες περιπτώσεις είναι μελλοντική και αβέβαιη³⁸.

3.3. Οι περιορισμοί των ατομικών δικαιωμάτων

Τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα δεν είναι βέβαια ανεπίδεκτα περιορισμών. Ένας πρώτος, εγγενής περιορισμός προέρχεται από το γεγονός ότι προβλέπονται από δικαιοκούς κανόνες, οι οποίοι αναπόφευκτα καθορίζουν για το καθένα από αυτά ένα, ευρύτερο ή στενότερο, ρυθμιστικό αντικείμενο (πεδίο αναφοράς), καθώς και σε ποια έκταση κατοχυρώνεται το σχετικό δικαίωμα (πεδίο προστασίας). Πολλές φορές μάλιστα η κατοχύρωση ενός συγκεκριμένου δικαιώματος συνοδεύεται από περιορισμούς που αφορούν ειδικά αυτό. Πέρα από αυτούς όμως, υπάρχουν συνταγματικές διατάξεις γενικότερης σημασίας, με τις οποίες σχετικοποιείται η προστασία περισσότερων, αν μη και όλων, των ατομικών ιδίως δικαιωμάτων³⁹.

3.3.1. Η θεσμοποιημένη αναστολή ατομικών δικαιωμάτων

Γενικής σημασίας περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων συνιστά η κήρυξη κατάστασης πολιορκίας σύμφωνα με το άρθρο 48 παρ. 1 ή 2. Βέβαια το άρθρο 48 του Συντάγματος θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποσκοπεί στην προστασία της συνταγματικής νομιμότητας, άρα και των συνταγματικών δικαιωμάτων, σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης. Ωστόσο η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η κήρυξη κατάστασης πολιορκίας, από τη συνταγματική καθιέρωση του θεσμού το 1911 έως το 1974, χρησιμοποιήθηκε αντίθετα για την πανηγυρική εξαγγελία εκτροπών από τη

³⁸ Σπανού Κ., 2005, *Η πραγματικότητα των δικαιωμάτων*, Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα

³⁹ Χρυσόγονος Κ., 2006, *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Γ΄ Έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

δημοκρατική ομαλότητα και για την περιβολή των εγχειρημάτων αυτών με μια (διάτρητη) επίφαση νομιμότητας. Αυτό, δεν είναι καθόλου τυχαίο. Ανεξάρτητα από τις αυστηρές ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις της, οι οποίες πάντως στην πράξη συνήθως δεν τηρούνται, η κατάσταση πολιορκίας είναι θεσμός ευεπίφορος σε καταχρήσεις λόγω των συνεπειών της, που οδηγούν, κρινόμενες συνολικά, στη δήθεν προσωρινή εγκαθίδρυση στρατοκρατικού καθεστώτος. Στην πραγματικότητα πρόκειται για Δούρειο Ίππο μέσα στα τείχη της δημοκρατίας.

Το άρθρο 48 παρ. 1 εδ. α' Συντ. ορίζει ότι, εφόσον κηρυχθεί κατάσταση πολιορκίας, με τη σχετική απόφαση της Βουλής (ή προεδρικό διάταγμα, αν ακολουθηθεί η διαδικασία της παρ. 2 του ίδιου άρθρου) αναστέλλεται η ισχύς του συνόλου ή μέρους των διατάξεων των άρθρων 5 παρ. 4, 6, 8, 9, 11, 12 παρ. 1 έως και 4, 14, 19, 22 παρ. 2, 23, 96 παρ. 4 και 97. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να επιβληθεί απαγόρευση κυκλοφορίας, να εκτοπιστούν προληπτικά με απόφαση διοικητικού οργάνου πολίτες οι οποίοι δεν έχουν διαπράξει κανένα αδίκημα, αλλά απλώς «κρίνονται» ύποπτοι, να διενεργηθούν συλλήψεις χωρίς δικαστικό ένταλμα και κρατήσεις ατόμων χωρίς να προσαχθούν σε ανακριτή.

Επίσης, μπορεί να παραταθεί επ' αόριστον η προσωρινή κράτηση κατηγορουμένου, να στερηθεί αυτός από τον νόμιμο δικαστή και να παραπεμφθεί σε εξαιρετικό δικαστήριο. Μπορούν να διεξάγονται κατ' οίκον έρευνες χωρίς δικαστικό ένταλμα και χωρίς παρουσία δικαστικού λειτουργού, να απαγορεύονται οποιεσδήποτε συγκεντρώσεις, ακόμη και σε κλειστό χώρο, να διαλύονται σωματεία και ενώσεις, να επιβληθεί λογοκρισία, να παρακολουθούνται τηλέφωνα, να απαγορευθούν οι απεργίες κ.ο.κ. Ταυτόχρονα τίθεται σε εφαρμογή ο νόμος για την κατάσταση πολιορκίας (ν. 566/1977) και έτσι οι αστυνομικές αρχές υποκαθίστανται από τις στρατιωτικές και τα πολιτικά δικαστήρια από στρατοδικεία, σε ό,τι αφορά την απείθεια κατά των στρατιωτικών διαταγών ή εγκλήματα σχετικά με την εφαρμογή της κατάστασης πολιορκίας⁴⁰.

Υπό τις συνθήκες αυτές καταπατάται βάνουσα η σφαίρα ιδιωτικής αυτονομίας, που εγγύεται κατά τα άλλα το Σύνταγμα, και επιβάλλεται αδιάκριτα σε δικαίους και αδικούς καθεστώσ στρατιωτικής τρομοκρατίας. Αν με τον τρόπο αυτό ο πολίτης ως άτομο εκμηδενίζεται απέναντι στο κράτος, παράλληλα εκμηδενίζεται και η κοινωνία των πολιτών ως σύνολο. Και αυτό γιατί με την ταυτόχρονη αναστολή της ισχύος των

⁴⁰ Δαγτόγλου Π., 1991, *Ατομικά δικαιώματα*, Α', Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα

ατομικών δικαιωμάτων συλλογικής δράσης παρέχεται η νομική ευχέρεια στους κρατούντες να διαλύσουν κάθε οργανωμένη ή και αυθόρμητη λαϊκή αντίδραση. Συνεπώς δεν πρόκειται κατ' ουσία για προσωρινή και μερικής σημασίας αναστολή ορισμένων μόνο ατομικών δικαιωμάτων, αλλά για παραγκωνισμό του λαού από το πολιτικό προσκήνιο και θεσμοθέτηση αυταρχικού κράτους. De constitutionis ferenda είναι ευκαταία επομένως η κατάργηση του άρθρου 48 του Συντάγματος, το οποίο δεν έχει να συνεισφέρει τίποτε στην πραγματική αντιμετώπιση καταστάσεων ανάγκης. Υπάρχει άλλωστε διάσπαρτο σε ολόκληρο το σώμα του Συντάγματος ένα επιβλητικό οπλοστάσιο έναντι τέτοιων καταστάσεων, κατά βάση αρκετό για την αντιμετώπιση υπαρκτών ενδεχομένως κινδύνων. Έτσι σε πολλά ατομικά δικαιώματα η παρεχόμενη από αυτά προστασία σχετικοποιείται ή αναιρείται όταν συντρέχουν τέτοιες καταστάσεις, με βάση διάταξη ενσωματωμένη στο ίδιο το άρθρο που τα κατοχυρώνει. Αλλά και στις διατάξεις τις σχετικές με τα όργανα και τις λειτουργίες του κράτους λαμβάνεται πρόνοια προκειμένου στις περιπτώσεις αυτές να μην παραλύει ο πολιτειακός οργανισμός (άρθρα 30 παρ. 4, 44 παρ. 1, 53 παρ. 3, 76 παρ. 4 και 5 Συντ.).

Πέρα από το πλήθος αυτό επιμέρους ρυθμίσεων, πολύ λίγα πράγματα θα ήταν αληθινά αναγκαία να περιληφθούν σε μια διάταξη αφιερωμένη αποκλειστικά στην κατάσταση ανάγκης, σε αντικατάσταση του σημερινού άρθρου 48, εφόσον πρόκειται για έκτακτες περιστάσεις σχετικές με τις εξωτερικές σχέσεις της χώρας (πόλεμος). Εάν αντίθετα πρόκειται για πραξικόπημα κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος, μόνη αποτελεσματική εγγύηση είναι η άσκηση του δικαιώματος αντίστασης του ελληνικού λαού (άρθρο 120 παρ. 4 Συντ.).

Θα πρέπει να σημειωθεί πάντως ότι η κατά το άρθρο 48 παρ. 1, αναστολή της ισχύος σειράς ατομικών δικαιωμάτων δεν αφορά τις διατάξεις αυτές στο σύνολο τους, αλλά μόνο την ανάγκη ή τον κίνδυνο εξαιτίας του οποίου κηρύχθηκε η κατάσταση πολιορκίας. Έχει κριθεί έτσι, υπό το καθεστώς του προϊσχύοντος Συντάγματος του 1952, ότι η αναστολή της ισχύος του άρθρου 12 του Συντάγματος εκείνου, αντίστοιχου προς το σημερινό άρθρο 9 Συντ. 1975 (άσυλο κατοικίας), αφορά αποκλειστικά και μόνο τις έρευνες τις σχετικές με την άμυνα και την ασφάλεια της χώρας, όπως προκύπτει από τον σκοπό που επιδιώκεται με τις σχετικές διατάξεις. Περαιτέρω η αναστολή της ισχύος των συνταγματικών εγγυήσεων της προσωπικής ασφάλειας (άρθρο 6 Συντ. 1975) δεν επιφέρει αναστολή ή κατάργηση των σχετικών εγγυήσεων που απορρέουν από διατάξεις της κοινής νομοθεσίας, για παράδειγμα του

Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Αυτές εξακολουθούν να ισχύουν, αν δεν υπάρχει αντίθετη ρύθμιση στο νόμο περί καταστάσεως πολιορκίας. Ούτε συνεπάγεται βέβαια η αναστολή της ισχύος των συγκεκριμένων συνταγματικών διατάξεων αυτόματη κατάργηση των προστατευόμενων από αυτές έννομων σχέσεων. Έτσι, η αναστολή της ισχύος του συνταγματικού δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι δεν συνεπιφέρει διάλυση των νόμιμα υφιστάμενων σωματείων, παρά μόνο άρση της συνταγματικής προστασίας τους⁴¹.

3.3.2. Η απαγόρευση της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος

Αντίθετα συχνή είναι η χρήση από τη νομολογία, ιδίως των πολιτικών δικαστηρίων, της παρ. 3 του άρθρου 25, σύμφωνα με την οποία «η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται». Αυτή η χρήση συνήθως παίρνει τη μορφή της παρατακτικής αναφοράς και σύνδεσης της παραπάνω διάταξης με το άρθρο 281 ΑΚ, το οποίο απαγορεύει την άσκηση του δικαιώματος, εάν υπερβαίνει προφανώς τα επιβαλλόμενα από την καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή τον κοινωνικό και οικονομικό σκοπό του δικαιώματος όρια. Πάνω σε αυτή τη βάση καταλήγει να θεωρηθεί, στις περισσότερες περιπτώσεις που άγονται σε δικαιοδοτική κρίση, καταχρηστική και άρα απαγορευμένη η άσκηση του συνταγματικού δικαιώματος της απεργίας (άρθρο 23 παρ. 2 Συντ.). Συχνός είναι και ο έλεγχος, κατά τον ίδιο τρόπο, της άσκησης του δικαιώματος ίδρυσης επαγγελματικού ή και κοινού σωματείου (άρθρα 12 παρ. 1 και 23 παρ. 1 Συντ.), χωρίς πάντως να είναι προδιαγεγραμμένη η διαπίστωση της καταχρηστικότητάς της. Μάλλον σπάνια είναι αντίθετα η αναφορά σε άλλα δικαιώματα και σχεδόν ανύπαρκτη, όταν πρόκειται για τα κλασικά ατομικά - αμυντικά δικαιώματα. Ενίοτε το άρθρο 25 παρ. 3 Συν. χρησιμοποιείται, μαζί με διατάξεις του κοινού δικαίου, προκειμένου να αποκρουσθεί η άσκηση δικαιωμάτων που απορρέουν από άλλες διατάξεις του κοινού δικαίου, παραδείγματος χάριν για να θεμελιωθεί η άποψη ότι είναι καταχρηστική η κατάσχεση από τον δανειστή περισσότερων ακινήτων του οφειλέτη, όταν είναι προφανές ότι οι αξιώσεις του θα ικανοποιηθούν στο σύνολο τους από την κατάσχεση ενός μόνο.

⁴¹ Βασιλουνή Σ., 1995, *Όψεις της προστασίας των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων*, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα

Υπονοείται από τη νομολογία αυτή ότι το άρθρο 25 παρ. 3 Συντ. καθιερώνει μια γενική αρχή που ισχύει ομοιόμορφα για όλους τους κλάδους του δικαίου, περιβάλλοντας έτσι με συνταγματικό κύρος την απαγόρευση κατάχρησης δικαιώματος του άρθρου 281 ΑΚ. Μια τέτοια αντίληψη είναι πολλαπλά εσφαλμένη. Κατά πρώτο λόγο η συστηματική θέση του άρθρου 25 παρ. 3 Συντ. στο, σχετικό με τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Δεύτερο Μέρος του Συντάγματος του 1975 καθιστά σαφές ότι η διάταξη αυτή αφορά μόνο την άσκηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από τα άρθρα 4 - 24 Συντ.

Αντίθετα έλεγχος καταχρηστικής άσκησης τους είναι αδιανόητος για τα πολιτικά δικαιώματα, αφού αυτό θα έπληττε τον ίδιο τον πυρήνα της λαϊκής κυριαρχίας. Είναι εξάλλου πρόδηλο ότι το άρθρο 25 παρ. 3 Συντ. δεν αφορά τον τρόπο άσκησης των αρμοδιοτήτων τους από τα όργανα της διοίκησης, αφού εκεί πρόκειται ακριβώς για αρμοδιότητα και όχι για δικαίωμα⁴².

Επιπλέον, τα άρθρα 281 ΑΚ και 25 παρ. 3, είναι διατάξεις με εντελώς διαφορετική υφή, όχι μόνο λόγω της διαφοράς επιπέδου τυπικής ισχύος, αλλά κυρίως λόγω της διαφοράς του περιεχομένου τους. Το άρθρο 281 ΑΚ προστατεύει, σε περίπτωση σύγκρουσης ιδιωτικών συμφερόντων, τον κατά τεκμήριο ασθενέστερο έναντι της εκμετάλλευσης από τον ισχυρότερο, ενώ το άρθρο 25 παρ. 3 προστατεύει τον εξ ορισμού ισχυρότερο, δηλαδή την κρατική εξουσία, έναντι του ασθενέστερου - φορέα δικαιώματος. Έτσι δεν μπορούν να μεταφερθούν στο πεδίο του άρθρου 25 παρ. 3 τα ειδικότερα κριτήρια κατάχρησης του άρθρου 281 ΑΚ.

Η έννοια της κατάχρησης κατά άρθρο 25 παρ. 3 πρέπει επομένως να θεωρηθεί ότι περιορίζεται στις περιπτώσεις όπου το δικαίωμα ασκείται για σκοπό πρόδηλα διαφορετικό από εκείνον για τον οποίο έχει θεσπισθεί. Το πρόδηλο της κατάχρησης σημαίνει ότι ο αλλότριος σκοπός πρέπει να καθίσταται εμφανής από γεγονότα εξωτερικά υπαρκτά και αδιαμφισβήτητα και όχι να τεκμηριώνεται με βάση ψυχολογικές κρίσεις και διαγνώσεις.

Τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα αποτελούν καταρχήν και κατά κανόνα αυτοσκοπούς, εκτός αν ρητά η συνταγματική διάταξη, η οποία κατοχυρώνει το δικαίωμα, το συνδέει με συγκεκριμένους σκοπούς (άρθρο 23 παρ. 2), ή έστω αποκλείει άλλους (άρθρα 17 παρ. 1 και 106 παρ. 2 Συντ.). Μόνο σε αυτά τα πλαίσια επομένως και μόνο για αυτά τα δικαιώματα μπορεί να τύχει εφαρμογής το άρθρο 25

⁴² Τσάτσος Δ., 1988, *Συνταγματικό δίκαιο*, Τόμος Γ', Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

παρ. 3 Συντ. Έτσι για παράδειγμα η εκτίμηση κατά πόσο μια απεργία είναι καταχρηστική, εξαρτάται από το αν αυτή αποσκοπεί στη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών συμφερόντων των εργαζομένων ή σε άλλους στόχους, όπως η ανατροπή κυβερνήσεως που συγκροτήθηκε και λειτουργεί σύμφωνα με το Σύνταγμα. Αντίθετα η τυχόν δυσαναλογία των αιτημάτων με την απειλούμενη ζημία του εργοδότη ή η μείωση της ανταγωνιστικότητας της επιχείρησης δεν συνεπάγονται καθαυτές καταχρηστικότητα της.

Το κανονικό περιεχόμενο του άρθρου 25 παρ. 3, συνίσταται άρα στο ότι περιβάλλει με την κύρωση της απαγόρευσης τη συμπεριφορά η οποία ελαύνεται από σκοπούς εξωσυνταγματικούς, στην περίπτωση του άρθρου 23 παρ. 2, ή ευθέως αντισυνταγματικούς, στις περιπτώσεις των άρθρων 17 παρ. 1 και 106 παρ. 2, ενώ παράλληλα συμπυκνώνει το περιεχόμενο αυτών των επιμέρους διατάξεων. Με την έννοια αυτή δεν αποτελεί *lex imperfecta*, ούτε όμως και επιτρέπεται να μεταβληθεί σε πολλαπλασιαστή των περιορισμών άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων, αφού αυτά αποτελούν αυτοσκοπούς και άρα δεν τίθεται καν θέμα κατάχρησης τους.

Τέλος δεν επιτρέπεται η ποινικοποίηση της κατάχρησης δικαιώματος. Και αυτό όχι μόνο επειδή η σχετική πρόβλεψη του άρθρου 22 παρ. 2 του κυβερνητικού σχεδίου Συντάγματος («η κατάχρηση των ατομικών δικαιωμάτων ...τιμωρείται ως νόμος ορίζει») δεν περιλήφθηκε τελικά στο ισχύον Σύνταγμα, αλλά κυρίως διότι παρόμοια ποινική διάταξη θα ήταν αόριστη και συνεπώς αντίθετη στο άρθρο 7 παρ. 1⁴³.

3.3.3 Ειδικοί περιορισμοί

Πέρα από τα γενικά ζητήματα τα οποία εξετάστηκαν παραπάνω, ανακύπτουν και ειδικότερα ζητήματα περιορισμού καθενός ατομικού ή κοινωνικού δικαιώματος ξεχωριστά. Διακρίνονται εδώ οι άμεσοι συνταγματικοί περιορισμοί, δηλαδή όσοι προβλέπονται στην ίδια τη συνταγματική διάταξη που θεσπίζει το δικαίωμα, και την επιφύλαξη υπέρ του νόμου ή, σπανιότερα, υπέρ διοικητικών ή δικαστικών αρχών. Ιδιαίτερη είναι η προβληματική του περιορισμού των ανεπιφύλακτων δικαιωμάτων.

⁴³ Αραβαντινός Β., 1993, *Η αρχή της ισότητας ενώπιον των δημοσίων βαρών*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

3.3.3.1. Διακρίσεις των συνταγματικών επιφυλάξεων υπέρ του νόμου

Επιφύλαξη του νόμου είναι η ρητή παραπομπή στον νόμο, την οποία περιέχουν πολλές συνταγματικές διατάξεις, τόσο του δεύτερου μέρους του Συντάγματος του 1975, του σχετικού με τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, όσο και του τρίτου μέρους, του σχετικού με την οργάνωση και τις λειτουργίες της πολιτείας. Οι νόμοι που εκδίδονται με βάση τις συνταγματικές επιφυλάξεις λέγονται εκτελεστικοί και διακρίνονται, σύμφωνα με όσα γίνονται παγίως δεκτά, σε απλούς εκτελεστικούς, όταν η σχετική συνταγματική διάταξη μπορεί να εφαρμοστεί άμεσα, χωρίς να έχει θεσπισθεί ο νόμος αυτός, και οργανικούς ή οργανωτικούς. Οι τελευταίοι ρυθμίζουν τη συγκρότηση και λειτουργία των άμεσων κρατικών οργάνων και δεν μπορούν να καταργηθούν χωρίς αντικατάστασή τους από διατάξεις ισοδύναμου αποτελέσματος, διότι αυτό θα συνεπαγόταν ματαίωση της λειτουργίας του οργάνου και άρα, πρακτικά, αχρήστευση της οικείας συνταγματικής διάταξης.

Ήδη από τους ορισμούς αυτούς φαίνεται ότι τα ιδεατά πρότυπα της διάκρισης είναι αφενός ένας νόμος περιοριστικός της άσκησης ατομικού δικαιώματος και αφετέρου ένας νόμος η θέσπιση του οποίου προβλέπεται, κατά τρόπο υποχρεωτικό για τον νομοθέτη, από διάταξη «οργανωτικού» περιεχομένου, του τρίτου μέρους του Συντάγματος. Έτσι όμως η παραδοσιακή αυτή διάκριση αδυνατεί να υποδεχθεί στο νοηματικό της πεδίο τους νόμους που υλοποιούν κοινωνικά δικαιώματα. Οι νόμοι εκείνοι δεν είναι ούτε οργανικοί, αφού για παράδειγμα το Ι.Κ.Α. δεν είναι βέβαια άμεσο όργανο του κράτους, ούτε όμως και απλοί εκτελεστικοί, αφού η παράλειψη έκδοσης τους, παραβιάζει τη σχετική υποχρέωση του κράτους. Γι' αυτό άλλωστε επιτρέπεται μεν η μείωση της παρεχόμενης με το νόμο κοινωνικής προστασίας, όχι όμως και η ολοσχερής κατάργησή της, καθώς αυτή θα προσέκρουε στο κοινωνικό κεκτημένο. Πέρα από το κοινωνικό κεκτημένο υπάρχει όμως και το θεσμικό κεκτημένο και άρα απαγορεύεται η κατάργηση και νόμων σχετικών με τις συνταγματικά προβλεπόμενες θεσμικές εγγυήσεις. Έτσι, παραδείγματος χάριν δεν νοείται αυτοδιοίκηση των Α.Ε.Ι. χωρίς ρύθμιση των θεμάτων των σχετικών με την ανώτατη εκπαίδευση (άρθρο 16 παρ. 5 Συντ.).

Γενικότερα, παρατηρεί κανείς ότι η επιφύλαξη του νόμου στις διατάξεις περί ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων δεν συναρτάται κατ' ανάγκη και αποκλειστικά με περιορισμό του δικαιώματος, αλλά αντίθετα ο νόμος αυτός μπορεί

να είναι απαραίτητος για την υλοποίηση του. Είναι χαρακτηριστικό μάλιστα ότι και ο ίδιος ο συντακτικός νομοθέτης κάνει λόγο, στο άρθρο 72 παρ. 1, για εκτελεστικούς του Συντάγματος νόμους «για την άσκηση και προστασία των ατομικών δικαιωμάτων». Συνεπώς ορισμένες επιφυλάξεις του νόμου στα άρθρα 4 – 24, είναι υποχρεωτικές για το νομοθέτη, όχι με την έννοια ότι αυτός μπορεί να εξαναγκασθεί μέσω της δικαστικής οδού να θεσπίσει τις σχετικές διατάξεις, αλλά με την έννοια ότι, εάν το πράξει, στη συνέχεια δεν μπορεί να επανέλθει και να τις καταργήσει ολοσχερώς. Άλλες όμως επιφυλάξεις όχι μόνο δεν εμπεριέχουν υποχρέωση για τον νομοθέτη, αλλά και η τυχόν παράλειψη του τελευταίου έχει ως αποτέλεσμα να ισχύει πληρέστερα και χωρίς τους σχετικούς περιορισμούς το δικαίωμα, όπως στο παράδειγμα του άρθρου 5 παρ. 4 εδ. β'.

Η επιφύλαξη του νόμου διακρίνεται σε γενική και ειδική, ανάλογα με το αν συνοδεύεται από συνταγματικά καθορισμένες προϋποθέσεις, μέσω των οποίων οριοθετείται εκ των προτέρων το περιεχόμενο του νόμου αυτού (ειδική επιφύλαξη), ή όχι (γενική επιφύλαξη). Τόσο στη γενική όσο και στην ειδική επιφύλαξη του νόμου ισχύουν και τις οριοθετούν οι «περιορισμοί των περιορισμών» των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

Γίνεται ακόμη λόγος στη θεωρία για «έμμεση επιφύλαξη» του νόμου, στις περιπτώσεις όπου το Σύνταγμα προβλέπει υποχρεώσεις του κράτους, όπως κυρίως στις διατάξεις διατάξει του περί κοινωνικών δικαιωμάτων, διότι εκεί ο νομοθέτης μπορεί και πρέπει να δραστηριοποιηθεί, έστω και περιορίζοντας άλλα δικαιώματα, κυρίως τα παραδοσιακά ατομικά. Θα πρέπει εξάλλου να επισημανθεί ότι ο συντακτικός νομοθέτης χρησιμοποιεί πλειάδα διαφορετικών διατυπώσεων κατά την πρόβλεψη επιφυλάξεων του νόμου στα άρθρα 4 - 25 του Συντάγματος. Πρόσφατα υποστηρίχτηκε στη θεωρία η άποψη ότι η ταξινόμηση των διατυπώσεων αυτών σε επιμέρους κατηγορίες μπορεί να οδηγήσει σε συμπεράσματα για την ιδιαίτερη λειτουργία κάθε επιφύλαξης του περιορισμού, εγγύησης ή διάμεσου των ατομικών ελευθεριών⁴⁴.

⁴⁴ Τσάτσος Δ., 1988, *Συνταγματικό δίκαιο*, Τόμος Γ', Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

3.3.3.2. Η έννοια του «νόμου»

Καίριο είναι το ζήτημα αν η επιφύλαξη του «νόμου» στις συνταγματικές διατάξεις περί ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων υπονοεί τον ψηφισμένο από τη Βουλή τυπικό νόμο, τον οποίο εκδίδει και δημοσιεύει στη συνέχεια ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας (άρθρα 26 παρ. 1, 42 παρ. 1, 73 επ. Συντ.), ή τον ουσιαστικό νόμο, δηλαδή κάθε γενική και αφηρημένη ρύθμιση προερχόμενη από την κρατική εξουσία, ανεξάρτητα από την τυπική μορφή που έχει περιβληθεί, δηλαδή είτε του τυπικού νόμου είτε της κανονιστικής πράξης της διοίκησης.

Η κρατούσα γνώμη στη θεωρία δέχεται ότι το Σύνταγμα χρησιμοποιεί, για τα ατομικά δικαιώματα, τον όρο νόμος με την ουσιαστική και όχι με την τυπική του έννοια και άρα περιορισμοί στην άσκηση τοα μπορεί να επιβληθούν και με ουσιαστικό νόμο. Αντίστοιχη άποψη γινόταν δεκτή και υπό τα προϊσχύοντα ελληνικά Συντάγματα. Επίσης και η νομολογία κατά κανόνα δέχεται ότι περιορισμοί των ατομικών δικαιωμάτων μπορούν να θεσπίζονται με τυπικό νόμο ή με κανονιστική πράξη της διοίκησης που βρίσκει έρεισμα σε εξουσιοδότηση νόμου⁴⁵.

3.4. Η συρροή και η σύγκρουση των ατομικών δικαιωμάτων

3.4.1. Η συρροή

Συχνά μια συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί να υπαχθεί στο πραγματικό περισσότερων συνταγματικών διατάξεων. Παρατηρείται μάλιστα στη νομολογία μια τάση παρατακτικής αναφοράς όλων των λιγότερο ή περισσότερο σχετικών διατάξεων στη μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού, πράγμα που δεν συμβάλλει βέβαια στην επίτευξη μεθοδολογικής καθαρότητας και συνέπειας, θα μπορούσε να γίνει διάκριση των περιπτώσεων συρροής, ανάλογα με το αν ανάμεσα στις διατάξεις που συρρέουν υφίσταται σχέση γενικού προς ειδικό ή μη.

⁴⁵ Σπανού Κ., 2005, *Η πραγματικότητα των δικαιωμάτων*, Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα

Σχέση γενικού προς ειδικό υφίσταται, εφόσον το πραγματικό της μιας (ειδικής) διάταξης περιέχει όλα τα στοιχεία του πραγματικού της άλλης (γενικής) και επιπλέον ένα τουλάχιστον επιπρόσθετο στοιχείο, έτσι ώστε το πεδίο εφαρμογής της μιας να αποτελεί υποσύνολο του πεδίου εφαρμογής της άλλης. Στις περιπτώσεις αυτές ισχύει κατά βάση η αρχή *lex specialis derogat generali* (ο ειδικός κανόνας υπερισχύει του γενικού). Ωστόσο υπάρχουν και αποκλίνουσες περιπτώσεις. Παρατηρείται έτσι ότι, εάν οι νομικές συνέπειες των κανόνων οι οποίοι συρρέουν είναι συμβατές μεταξύ τους, είναι ζήτημα ερμηνείας κατά πόσο οι συνέπειες του ειδικού κανόνα συμπληρώνουν, τροποποιούν ή παραμερίζουν εκείνες του γενικού.

Στο πεδίο των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων το θέμα αυτό παρουσιάζει ενδιαφέρον κυρίως ως προς τους φορείς τους. Έτσι είναι πρόδηλη η σχέση ειδικότητας, ως προς τους Έλληνες, μεταξύ των άρθρων 4 παρ. 1 (γενική αρχή της ισότητας) και 22 παρ. 1 εδ. β' (ίση αμοιβή για ίσης αξίας εργασία). Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι όσοι Έλληνες, σύμφωνα με τη νομολογιακή ερμηνεία του άρθρου 22 παρ. 1 εδ. β', δεν καλύπτονται από την προστασία του, επειδή απασχολούνται με σχέση δημοσίου δικαίου, στερούνται και της προστασίας του άρθρου 4 παρ. 1 ως προς την κατοχύρωση της ισότητας των αμοιβών τους. Και αυτό διότι από πουθενά δεν προκύπτει ότι, εάν θεωρηθεί πως το άρθρο 22 παρ. 1 εδ. β' προϋποθέτει παροχή εξαρτημένα εργασίας με σχέση ιδιωτικού δικαίου, ο συντακτικός νομοθέτης θέλησε να καθιερώσει την ανισότητα αμοιβών σε υπόλοιπες έννομες σχέσεις. Διαφορετικά είναι τα πράγματα ως προς τη σχέση ειδικότητας η οποία υφίσταται μεταξύ του άρθρου 5 παρ. 1, εφόσον αυτό θεωρηθεί ότι παρέχει μια γενική αξίωση ελευθερίας, και των επιμέρους ατομικών- αμυντικών δικαιωμάτων. Εάν το επιμέρους δικαίωμα καθιστά φορείς τους Έλληνες, μπορεί να υποστηριχθεί, όχι πάντως χωρίς αντίλογο, ότι αποκλείονται της συνταγματικής προστασίας οι αλλοδαποί. Ως προς τη σχέση εξάλλου μεταξύ του άρθρου 5 παρ. 1 και των ανεπιφύλακτων δικαιωμάτων, η σχέση ειδικότητας αποκλείει τη μεταφορά της τριάδας των περιορισμών του πρώτου στα τελευταία.

Μια δεύτερη κατηγορία περιπτώσεων συρροής συνταγματικών διατάξεων είναι εκείνη όπου μεταξύ των διατάξεων αυτών δεν υφίσταται σχέση γενικού προς ειδικό, αλλά σχέση μερικής επικάλυψης των πραγματικών του, όταν δηλαδή ορισμένα περιστατικά υπάγονται αποκλειστικά στη μια ή την άλλη και άλλα και στις δύο μαζί. Εφόσον πρόκειται για συρροή συνταγματικών δικαιωμάτων, γίνεται αποδεκτό ότι αυτή είναι σωρευτική, δηλαδή οι έννομες συνέπειες (προστατευτική λειτουργία) των

δικαιωμάτων που συρρέουν δεν αλληλοαποκλείονται, αλλά αντίθετα αλληλοσυμπληρώνονται. Αυτό σημαίνει ότι το θεμιτό ή μη της συμπεριφοράς των κρατικών οργάνων θα κριθεί αυτοτελώς ως προς κάθε δικαίωμα και ότι αρκεί να παραβιάζεται έστω και ένα από αυτά για να θεωρηθεί η συμπεριφορά αυτή αντισυνταγματική. Έτσι, για παράδειγμα η επιλεκτική πρόβλεψη από τον νομοθέτη της δυνατότητας αναθεώρησης ή λύσης συμβάσεων, οι οποίες συνάφθηκαν σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο μεταξύ ορισμένα κατηγορίας ν.π.δ.δ. και ιδιωτών, μετά την πάροδο ιδιαίτερα μακρού χρόνου από τη σύναψη τους, πάσχει από διπλή αντισυνταγματικότητα. Αφενός η προστασία της οικονομικής ελευθερίας (άρθρα 5 και 106 παρ. 2 Συντ.) επιβάλλει η τυχόν επέμβαση της διοίκησης σε συνεστημένες έννομες σχέσεις να ολοκληρώνεται μέσα σε εύλογο χρόνο, ώστε να είναι προβλεπτή η εξέλιξη των σχέσεων αυτών για λόγους ασφαλείας των συναλλαγών. Και αφετέρου η επιλεκτικότητα της ρύθμισης (για ορισμένα μόνο ν.π.δ.δ.) προσβάλλει την αρχή της ισότητας (άρθρο 4 παρ.1 Συντ.).

Εάν παρά ταύτα κρινόταν όχι τα ωφελούμενα ν.π.δ.δ. παρουσιάζουν ιδιομορφίες τέτοιες ώστε να δικαιολογείται η δυσμενής μεταχείριση των αντισυμβαλλόμενων τους ιδιωτών έναντι των αντισυμβαλλομένων άλλων νομικών προσώπων και άρα ότι δεν παραβιάζεται η αρχή της ισότητας, η ρύθμιση δεν θα έπαυε να αντίκειται στην οικονομική ελευθερία. Δεν τίθεται επομένως θέμα επιλογής ενός από τα περισσότερα συρρέοντα δικαιώματα, για παράδειγμα αυτού με τους λιγότερους περιορισμούς, αλλά ισχύει η προστασία όλων, μαζί με τους αντίστοιχους περιορισμούς για το καθένα ξεχωριστά και χωρίς να επηρεάζονται τα υπόλοιπα, εκτός κι αν από τη συνδυασμένη ερμηνεία τους προκύπτει ότι δεν πρόκειται για περιορισμό απλώς του δικαιώματος, αλλά της σχετικής δραστηριότητας καθεαυτής. Έτσι, λόγου χάριν οι κατά το άρθρο 13 παρ. 2 περιορισμοί της θρησκευτικής λατρείας ισχύουν είτε πρόκειται για ατομική άσκηση της είτε για λατρευτικές εκδηλώσεις στα πλαίσια θρησκευτικού σωματίου, χωρίς η συρροή της ελευθερίας της συνένωσης (άρθρο 12 παρ. 1 Συντ.) να επιφέρει διαφοροποίηση⁴⁶.

⁴⁶ Χρυσόγονος Κ., 2003, *Συνταγματικό δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

3.4.2. Η σύγκρουση

Ο σπουδαιότερος ίσως περιορισμός των ατομικών αλλά και των κοινωνικών δικαιωμάτων προέρχεται από την ανάγκη αμοιβαίας οριοθέτησης των βιοτικών σχέσεων που ρυθμίζουν, καθώς και της ένταξής τους στο συνολικό πλαίσιο της συνταγματικής τάξης, κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η συστηματική και τελολογική ενότητα του Συντάγματος. Έτσι πολλές φορές καθίσταται ανέφικτη η υλοποίηση κοινωνικού δικαιώματος χωρίς αντίστοιχο περιορισμό ενός ατομικού, όπως όταν το κράτος πρέπει να απαλλοτριώσει ιδιωτική έκταση, για να ανεγερθούν εκεί εργατικές κατοικίες (άρθρα 17 παρ. 2 και 21 παρ. 4 Συντ.). Η ακόμη η άσκηση ενός και του αυτού δικαιώματος από πολλούς φορείς του ταυτόχρονα μπορεί να καθίσταται ανέφικτη. Έτσι είναι αδύνατη η ταυτόχρονη ελεύθερη κίνηση των αυτοκινήτων σε πολυσύχναστη διασταύρωση. Με μια πολύ γενική έννοια θα μπορούσε ίσως να υποστηριχθεί ότι ανακύπτει κάποια «σύγκρουση» ανάμεσα στις συνταγματικά κατοχυρωμένες ατομικές ελευθερίες και τις αρμοδιότητες του δημοκρατικά νομιμοποιημένου νομοθέτη, παρόλο που ορισμένες φορές η άσκηση της αρμοδιότητας είναι απαραίτητη για την κατοχύρωση της ελευθερίας.

Οποιαδήποτε προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος οφείλει να έχει ως αφετηρία τη θεμελιώδη παραδοχή της «τυπικής νομικής ισοδυναμίας όλων των διατάξεων, οι οποίες περιλαμβάνονται στο Σύνταγμα». Κατά συνέπεια δεν τίθεται θέμα *in abstracto* προτίμησης οποιασδήποτε συνταγματικής διάταξης σε βάρος άλλης, εκτός βέβαια αν υπάρχει μεταξύ τους σχέση ειδικότητας. Τέτοια σχέση υφίσταται μεταξύ των άρθρων 5 παρ. 2 εδ. α' και 7 παρ. 3 εδ. β', με αποτέλεσμα να μην είναι πάντοτε συνταγματικά απαγορευμένη η θανατική ποινή.

Όμως και τα κλασικά ατομικά δικαιώματα, εφόσον θεωρηθούν ως αρνητικοί κανόνες αρμοδιότητας, είναι ειδικότερα σε σχέση με τη γενική νομοθετική αρμοδιότητα της πολιτείας. Πάντως στις περισσότερες περιπτώσεις συγκρούσεων υπάρχει μερική επικάλυψη των πραγματικών των συγκρουόμενων δικαιωμάτων ή άλλων διατάξεων και ταυτόχρονα αντίθεση μεταξύ των έννομων συνεπειών τους. Δεδομένου ότι πρόκειται για τυπικά ισοδύναμες διατάξεις, η σύγκρουση τους μπορεί να αντιμετωπισθεί μόνο με βάση μια *ad hoc* σχέση προτίμησης ανάμεσα τους, με γνώμονα τη βέλτιστη δυνατή έκβαση στη σύγκρουση των διακυβευόμενων δικαιωμάτων και έννομων αγαθών. Σε αλλοδαπές συνταγματικές τάξεις, όπως η

αμερικανική, διαφαίνεται αντίθετα η τάση για a priori αξιολογική ιεράρχηση των ελευθεριών σε «προτιμώμενες» (preferred freedoms) και μη.

Προς την κατεύθυνση της ιεράρχησης συνταγματικών αρχών και δικαιωμάτων φαίνεται να προχωρεί μια πολυσυζητημένη απόφαση τα Ολομέλειας του Αρείου Πάγου. Αυτή δέχθηκε ότι η προστασία της ελευθερίας της επιστήμης (άρθρο 16 παρ. 1 Συντ.) και της έκφρασης (άρθρο 14 Συντ.) επειδή αποσκοπεί στη διαφύλαξη υψίστων κοινωνικών αγαθών, καλύπτει (νομιμοποιεί) και προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας που τυχόν ενυπάρχουν στην ενάσκηση τους, οι οποίες έτσι, εφόσον δεν προσβάλλεται η αξία του ανθρώπου, δεν είναι παράνομες διότι η προσωπικότητα, κι αν θίγεται, έχει στη συγκεκριμένη περίπτωση υποδεέστερη σημασία σε σχέση με το αγαθό των ως άνω ελευθεριών.

Προκύπτει έτσι μια ιεράρχηση με την αξία του ανθρώπου (άρθρο 2 παρ. 1 Συντ.) στην κορυφή, οι ελευθερίες της επιστήμης και της έκφρασης σ' ένα επόμενο επίπεδο και τέλος το -κατοχυρωμένο επίσης στο Σύνταγμα δικαίωμα της προσωπικότητας υποδεέστερο από αυτές. Το κριτήριο της ιεράρχησης αυτής είναι η αξιολόγηση των προστατευόμενων από κάθε διάταξη «κοινωνικών αγαθών», χωρίς καμία περαιτέρω διευκρίνιση για το πού στηρίζεται η αξιολόγηση αυτή. Όμως ακόμη κι αν θεωρηθεί ότι η αξιολόγηση δεν γίνεται αυθαίρετα, κατά την υποκειμενική κρίση του δικαστή, αλλά με βάση τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις, το πρόβλημα δεν λύνεται, αφού παρόμοιες αξιολογήσεις θέτουν αναπόφευκτα θέματα που βρίσκονται από τη φύση τους στο κέντρο της πολιτικής και κοινωνικής αντιπαράθεσης. Εξάλλου εφόσον ο ίδιος ο συντακτικός νομοθέτης δεν προέβη σε ιεράρχηση των συνταγματικών δικαιωμάτων, δεν επιτρέπεται να τον υποκαταστήσει ο δικαστής. Στη συγκεκριμένη περίπτωση μάλιστα όλα αυτά δεν θα έπρεπε να είχαν απασχολήσει καν το δικαστήριο, επειδή το επίδικο ζήτημα, δηλαδή η απόφαση με δικαστική απόφαση φράσεων από λεξικό της ελληνικής γλώσσας, ρυθμίζεται ειδικά από το άρθρο 14 παρ. 3 Συντ., αφού τέτοια παρέμβαση στην κυκλοφορία του λεξικού ισοδυναμεί με συνταγματικά ανεπίτρεπτη κατάσχεση.

Η άρνηση μιας a priori αξιολογικής ιεράρχησης εμπεριέχει βέβαια τον κίνδυνο της δικαστικής αυθαιρεσίας, αφού ο δικαστής είναι εκείνος που θα κρίνει τελικά την συνταγματικότητα των νομοθετικών ρυθμίσεων και της διοικητικής πρακτικής. Τίθεται λοιπόν το ζήτημα της αντικειμενικότητας, ή, κατά άλλη άποψη, της αμεροληψίας της δικαστικής κρίσης, ένα ζήτημα συνυφασμένο άρρηκτα με το γενικότερο θέμα της ερμηνείας του Συντάγματος. Μπορεί, παρά ταύτα, να διατυπωθεί

η κατευθυντήρια αρχή της πρακτικής αρμονίας ή πρακτικής εναρμόνισης των συγκρουόμενων δικαιωμάτων ή διατάξεων. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει καταρχήν να αποφεύγεται η βιαστική στάθμιση των εκατέρωθεν συνταγματικά αναγνωρισμένων αγαθών και μια δημοψηφισματικού τύπου επιλογή ενός, με πλήρη παραμερισμό του άλλου.

Αντίθετα, ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του Συντάγματος οφείλουν να επιδιώκουν την εναρμόνιση τους, έτσι ώστε το καθένα από τα αγαθά αυτά να προστατεύεται στο μέτρο του αμοιβαία δυνατού. Η αμοιβαία οριοθέτηση τους οδηγεί στην καλύτερη πρακτική εφαρμογή και των δύο, ή των τυχόν περισσότερων, έννομων αγαθών, τα οποία κατοχυρώνουν οι συγκρουόμενες συνταγματικές διατάξεις. Παρατηρείται έτσι για παράδειγμα ότι εφόσον η ελευθερία της οδικής κυκλοφορίας είναι συνήθης και καθημερινή, ο περιορισμός της, πότε - πότε, για να καταστεί δυνατή η άσκηση της ελευθερίας των συναθροίσεων είναι θεμιτός, αλλά και επιβεβλημένος. Αυτό ισχύει όμως υπό την προϋπόθεση ότι πρόκειται για συνάθροιση παροδικού χαρακτήρα, διάρκειας μερικών ωρών. Εάν αντίθετα οι συγκεντρωμένοι εννοούν να «καταλάβουν» επί εικοσαήμερο το οδόστρωμα κύριας εθνικής οδού, προκειμένου έτσι να παραλύσουν την οικονομική ζωή και να επιβάλουν τις απόψεις τους στην πολιτεία, το πράγμα ασφαλώς αλλάζει. Μια τέτοια συμπεριφορά δεν μπορεί να βρει πλέον έρεισμα στο δικαίωμα της συνάθροισης, διότι θίγει υπέρμετρα την οικονομική ελευθερία και την ελευθερία κίνησης μεγάλου αριθμού τρίτων προσώπων. Γενικότερα η αρχή της πρακτικής εναρμόνισης συνεπάγεται την απαίτηση του σεβασμού «της εύλογης σχέσης των χρησιμοποιούμενων μέσων, προς τον επιδιωκόμενο σκοπό ή της συνάφειας του μέσου προς το σκοπό». Παραπέρα, ο εφαρμοστής του Συντάγματος και ιδίως ο δικαστής οφείλει να λάβει υπόψη του τα πραγματικά δεδομένα και να τα εκτιμήσει κατά τρόπο τέτοιο ώστε οι σχετικές κρίσεις του να μπορούν να συναντήσουν ευρύτερη αποδοχή. Πρέπει λοιπόν η νομική λύση να μπορεί να γίνει διυποκειμενικά δεκτή, ακριβώς διότι είναι γενικεύσιμη σε κάθε περίπτωση, ασχέτου προς τα πρόσωπα αυτών που κρίνουν ή κρίνονται κάθε φορά⁴⁷.

⁴⁷ Τσάτσος Δ., 1988, *Συνταγματικό δίκαιο*, Τόμος Γ', Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

3.5. Συμπέρασμα

Τα ατομικά δικαιώματα αποκτούν νόημα και υπόσταση όταν υπάρχουν φορείς και αποδέκτες. Στο παρόν κεφάλαιο, παρουσιάστηκαν οι φορείς και οι αποδέκτες των ατομικών δικαιωμάτων καθώς και των περιορισμών που τίθενται στην εφαρμογή τους.

Αναφορικά με τους φορείς, όπως αναλύθηκε, μπορεί να είναι όλοι οι Έλληνες πολίτες και οι αλλοδαποί. Σε αρκετές περιπτώσεις, μπορεί να είναι φορείς ατομικών δικαιωμάτων και νομικά πρόσωπα. Αποδέκτες ωστόσο των δικαιωμάτων αυτών, είναι το κράτος και ο ευρύτερος δημόσιος τομέας.

Η εφαρμογή των ατομικών δικαιωμάτων ωστόσο, συναντά αρκετές φορές και κάποιους περιορισμούς τους οποίους οφείλουν οι άνθρωποι να σέβονται όπως η θεσμοποιημένη αναστολή ατομικών δικαιωμάτων και η απαγόρευση της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος. Οι περιπτώσεις συγκρούσεις και συρροής των ατομικών δικαιωμάτων δεν είναι σπάνιο φαινόμενο, όπως παρουσιάστηκε σε ξεχωριστή ενότητα.

Το επόμενο κεφάλαιο, αποτελεί μια μελέτη της περίπτωσης παραβίασης των ατομικών δικαιωμάτων που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα τη δεκαετία 1997 - 2007. Η παρουσίαση συγκεκριμένων περιπτώσεων θα συμβάλλουν στην ευκολότερη κατανόηση των όσων αναφέρθηκαν στο συγκεκριμένο κεφάλαιο.

Κεφάλαιο 4^ο - Η παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων στην Ελλάδα (1997 - 2007)

4.1. Η παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων

Ιδιαίτερη περίπτωση παραβίασης των ατομικών δικαιωμάτων, αποτελεί για την Ελλάδα, η μη αναγνώριση των μειονοτήτων και της ελεύθερης έκφρασής τους. Πάγια τακτική της Ελλάδας είναι να μην αναγνωρίζει το δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού, είτε συλλογικού είτε ατομικού, των εθνικών μειονοτήτων που βρίσκονται στην εδαφική της επικράτεια. Η ανελεύθερη αυτή πρακτική καταδεικνύει με τον πιο εμφανή τρόπο την άμεση επίδραση που έχει ο εθνικισμός σε θέματα δημοκρατίας. Αυτό σημαίνει ότι πλήθος δραστηριοτήτων της καθημερινής ζωής ολόκληρων πληθυσμιακών ομάδων επηρεάζεται αρνητικά από το φαινόμενο του εθνικισμού.

Έχει πλέον διαπιστωθεί ότι η φανταστική κατασκευή της έννοιας έθνος θέτει σε πολλαπλούς κινδύνους τα δημοκρατικά δικαιώματα των μειονοτήτων, διότι έχει ως αποτέλεσμα να καταστέλλεται κάθε εκδήλωση διαφορετικότητας και κάθε αυτόβουλη έκφραση της ιδιαιτερότητας και της ταυτότητας των ποικίλων πολιτισμικών ομάδων. Έτσι, για την Ελλάδα, δεν υπάρχει ούτε τουρκική μειονότητα ούτε μακεδονική μειονότητα, κατά παράβαση των αποφάσεων της Διάσκεψης της τότε ΔΑΣΕ στην Κοπεγχάγη το 1990.

Σε όσους αισθάνονται και αυτοπροσδιορίζονται ως εθνικά Τούρκοι δεν επιτρέπεται να εκφράσουν ελεύθερα και δημόσια την εθνική τους ταυτότητα. Κατά συνέπεια, καμία μειονοτική οργάνωση, κίνηση ή ένωση προσώπων δεν μπορεί να λειτουργήσει νόμιμα εάν στον τίτλο της περιλαμβάνει τον όρο τουρκικός.

Δυστυχώς, ακόμη και σήμερα, δεν προβλέπεται διαδικασία επαναχορήγησης της ιθαγένειας για όσους απ' αυτούς εξακολουθούν να ζουν στην Ελλάδα, ενώ έχει αποκλειστεί και η περίπτωση απόδοσης της ιθαγένειας όσων βρίσκονται στο εξωτερικό. Επίσης, οι διοικητικές εγκύκλιοι και διατάξεις που αφορούν την επιτηρούμενη ζώνη της Θράκης παραμένουν σε ισχύ, αφού δεν επιτρέπεται σε κανένα Ευρωπαϊό πολίτη ή διπλωμάτη να επισκεφθεί χωρίς άδεια την περιοχή αυτή, ενώ

είναι ιδιαίτερα έντονη η αστυνομική παρουσία και παρακολούθηση των επισκεπτών. Το ελληνικό κράτος ασκεί ποινικές διώξεις στους εκλεγμένους θρησκευτικούς άρχοντες, με την κατηγορία της αντιποίησης αρχής. Τα μειονοτικά σχολεία δεν είναι σε θέση να προσφέρουν κατάλληλη εκπαίδευση, επειδή, με ευθύνη του ελληνικού κράτους, λείπει τόσο το απαραίτητο έμψυχο διδακτικό προσωπικό όσο και οι υλικοτεχνικές προϋποθέσεις (βιβλία, εγκαταστάσεις κλπ.), ενώ ούτε στα ελληνικά σχολεία είναι απρόσκοπτη η φοίτηση, αφού δεν υπάρχει η κατάλληλη υποδομή ούτε η προσχολική αγωγή που θα μπορούσε να βοηθήσει να ενταχθούν ομαλά στο εκπαιδευτικό σύστημα παιδιά που δεν έχουν ως μητρική τους γλώσσα την ελληνική. Τέλος, είναι χαρακτηριστικό να αναφερθεί ότι το 1923 η τουρκική μειονότητα αριθμούσε 120.000 ανθρώπους και κατείχε 85% της ιδιοκτησίας της γης, ενώ στις αρχές της δεκαετίας του '90 αριθμούσε μόλις 80.000 ανθρώπους (παρά τον αυξημένο ρυθμό γεννήσεων) και κατείχε μόνο το 35% της ιδιοκτησίας της γης. Αυτό οφείλεται σε μια εθνικιστική πολιτική του ελληνικού κράτους που, αφενός εκχωρούσε χαριστικά δάνεια σε Έλληνες για να εγκατασταθούν στην περιοχή και, αφετέρου, προέβαινε σε επιλεκτικές αναγκαστικές απαλλοτριώσεις σε βάρος της περιουσίας των Τούρκων της Θράκης. Δυστυχώς, στον τομέα αυτό, η Ελλάδα προσπαθούσε να μιμηθεί τις αντίστοιχες απαράδεκτες πράξεις της Τουρκίας.

Ταυτόχρονα, συνεχίζονται οι διώξεις Ελλήνων πολιτών που αυτοπροσδιορίζονται ως εθνικά Μακεδόνες, επειδή χρησιμοποιούν δημόσια τη μητρική τους γλώσσα. Γενικότερα, απαγορεύεται η διδασκαλία της μακεδονικής γλώσσας, την οποία η ελληνική πολιτεία θεωρεί ως ιδίωμα, και όχι ως γλώσσα. Στη χώρα που διατείνεται ότι γέννησε τη δημοκρατία, όχι μόνο δεν πρέπει να διώκεται η χρήση οποιασδήποτε γλώσσας, αλλά αντίθετα, η πολιτεία, απαλλαγμένη από εθνικιστικές προκαταλήψεις, οφείλει να λάβει μέτρα για την προστασία και την καλλιέργειά της. Αντιθέτως, η Ελλάδα σύρεται και διασύρεται ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για την άρνηση της να αναγνωρίσει ένα πολιτιστικό ίδρυμα που ονομάζεται Στέγη του Μακεδονικού Πολιτισμού. Αξίζει να σημειωθεί, επίσης, ότι οι εθνικά Μακεδόνες είναι οι μόνοι πολιτικοί πρόσφυγες που δεν τους επιτρέπεται ακόμη η είσοδος στην Ελλάδα, ούτε καν για να επισκεφθούν τους συγγενείς τους⁴⁸.

⁴⁸ Θεοδωρίδης Ν., 1998, «Ενδεικτικές περιπτώσεις παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα», Ομιλία στο συμπόσιο Πρωτοβουλίας Πολιτών για την

4.2. Οι περιορισμοί των θρησκευτικών ελευθεριών

Η θρησκευτική ελευθερία αποτελεί έναν άλλο τομέα για τον οποίο θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι υπάρχει μεγάλη υστέρηση την τελευταία δεκαετία σε σχέση με τα τεκταινόμενα στον ευρωπαϊκό χώρο. Το σπουδαιότερο ζήτημα που άπτεται της θρησκευτικής ελευθερίας είναι αυτό του διαχωρισμού της εκκλησίας από το κράτος. Όσο υπάρχει άθικτο αυτό το διοικητικό σύστημα συναλληλίας μεταξύ των δύο αυτών θεσμών, τόσο θα αποτελεί μια μόνιμη πηγή θρησκευτικών διακρίσεων σε βάρος των ασθενέστερων, κατά κανόνα, θρησκευτικών μειονοτήτων.

Εξαιτίας του συστήματος αυτού, δεκάδες χιλιάδες πολίτες που ανήκουν σε θρησκευτικές μειονότητες αισθάνονται πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Οι διώξεις για προσηλυτισμό συνεχίζονται αμείωτες, αφού μάλιστα δεν αναθεωρείται η συνταγματική διάταξη περί απαγόρευσης του προσηλυτισμού στο άρθρο 13 του Συντάγματος. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η άσκηση δίωξης κατά πολίτη για διαλογισμό (ούτε καν βουδισμό), διότι μιλούσε με θετικά λόγια για το βουδισμό σε φροντιστήριο ξένων γλωσσών όπου δίδασκε, τη διάλυση του σωματείου του ΚΕΦΕ με το επιχείρημα ότι η δράση του είναι ασύμβατη προς τον Ελληνορθόδοξο πολιτισμό, και πολλές άλλες διώξεις Μαρτύρων του Ιεχωβά.

Το γεγονός ότι στην Ελλάδα η διάδοση των θρησκευτικών απόψεων αποτελεί ποινικό αδίκημα οφείλεται στη βαθιά ριζωμένη εθνικιστική αντίληψη περί ταύτισης θρησκείας και έθνους, που παραβλέπει ενσυνείδητα τη βασική παραδοχή του Διαφωτισμού ότι η θρησκευτική πίστη αποτελεί προσωπική υπόθεση του κάθε ανθρώπου. Επίσης, είναι εξίσου ανελεύθερη η νομοθεσία που διέπει την ίδρυση και λειτουργία ευκτήριων οίκων και που ορίζει ότι είναι απαραίτητη και η γνωμοδότηση του οικείου Ορθόδοξου Μητροπολίτη. Στην πράξη, είναι εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση η ανέγερση ενός ευκτήριου οίκου από ετερόδοξους ή αλλόθρησκους, όπως αποκαλούνται χαρακτηριστικά οι Έλληνες πολίτες που τυχαίνει να έχουν διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις.

Εντυπωσιακή είναι και η άρνηση των νεκροταφείων να παραχωρήσουν χώρο για ταφή Μαρτύρων του Ιεχωβά, παρόλο που, σύμφωνα με τη νομοθεσία, τα νεκροταφεία ανήκουν στους δήμους και τις κοινότητες, και όχι στην ορθόδοξη

Περιφρούρηση του Συντάγματος, των Δημοκρατικών Θεσμών και των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Πρω.Πο.Συ), Αθήνα

εκκλησία. Επιπρόσθετα, η αναγραφή μέχρι πρότινος του θρησκευματος στις ταυτότητες, μοναδικό φαινόμενο για τα ευρωπαϊκά δεδομένα, έχει επισύρει την πολιτική καταδίκη εκ μέρους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Αλλά και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει ασχοληθεί επανειλημμένα με παραβιάσεις της θρησκευτικής ελευθερίας στην Ελλάδα καταδικάζοντας την άρνηση της Ελλάδας να αναγνωρίσει νομικά την καθολική εκκλησία και επικρίνοντας με δριμύτητα την ανωτέρω νομοθεσία περί ευκτήριων οίκων. Πρόκειται για έναν τομέα όπου ο αριθμός των παραβιάσεων είναι αμέτρητος. Όσο δεν προωθείται ο διαχωρισμός εκκλησίας - κράτους, τέτοιες παραβιάσεις θα εμφανίζονται συνεχώς, προκαλώντας στη διεθνή κοινή γνώμη έντονες και εύλογες αμφιβολίες ως προς τη θρησκευτική ουδετερότητα του ελληνικού κράτους⁴⁹.

4.3. Η καταστρατήγηση των ατομικών δικαιωμάτων μεταναστών, προσφύγων, τσιγγάνων

Σύμφωνα με έγκυρη έρευνα του Ευρωβαρόμετρου, η Ελλάδα μετά το 1993 αποτελεί την πιο ξενόφοβη χώρα της Ευρώπης. Στην τελευταία ετήσια καταμέτρηση του παλμού της ξενοφοβίας και του ρατσισμού σε όλες τις χώρες - μέλη της Ε.Ε. (για το 1997), το Ευρωβαρόμετρο (που είναι μια πανευρωπαϊκή δημοσκόπηση) κατατάσσει και πάλι πρώτη την Ελλάδα, αφού το 71% των κατοίκων της θεωρεί ότι οι ξένοι που ζουν στην Ελλάδα είναι παρά πολλοί. Τη δεύτερη θέση έχει το Βέλγιο, και ακολουθούν η Ιταλία, η Γερμανία και η Αυστρία. Πράξεις ρατσιστικές συμβαίνουν εδώ και πολλά χρόνια στην Ελλάδα. Δεν είναι μόνο τα όπλα κάποιων αστυνομικών που επιλεκτικά πυροκροτούν σε βάρος ξένων, αλλά και οι επιθέσεις εναντίον μεταναστών που περπατάνε αμέριμνοι στο δρόμο.

Η στυγερή και βάνανυση δολοφονία Νιγηριανού μετανάστη αποκάλυψε και στους πιο δύσπιστους ότι υπάρχει μια εντονότατο πρόβλημα ρατσισμού που διαβρώνει τα θεμέλια της ελληνικής κοινωνίας. Εξάλλου, το πολύ θετικό βήμα της νομιμοποίησης των μεταναστών είναι ελλιπές, καθώς συναντά τρομακτικές γραφειοκρατικές

⁴⁹ Διεθνής Αμνηστία, 2005, «Ελλάδα: Μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας. Τα δικαιώματα των αλλοδαπών και των μειονοτήτων παραμένουν στο ημίφως», Έγγραφο Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα

δυσκολίες, αλλά εμπεριέχει και αρνητικότερες διατάξεις, όπως η εμμονή στην επίκληση επικίνδυνων ρητρών που αναφέρονται στο λεγόμενο δημόσιο συμφέρον ή στην αόριστη έννοια της εθνικής ασφάλειας, προκειμένου να ανασταλούν οι άδειες των μεταναστών εάν η πολιτεία αποφασίσει μελλοντικά να υιοθετήσει σκληρή αντιμεταναστευτική πολιτική. Τέλος, είναι αξιοσημείωτο ότι εκκρεμούν ακόμη τα προεδρικά διατάγματα που θα βελτίωναν τις διαδικασίες χορήγησης ασύλου και θα διασφάλιζαν αποτελεσματικά τα δικαιώματα των πολιτικών προσφύγων.

Όσον αφορά τους τσιγγάνους, ακόμη και τα οξύτερα κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν έχουν τις ρίζες τους στον ελληνικό εθνικισμό. Δεν είναι τυχαίο ότι πριν από το 1974 οι τσιγγάνοι δεν είχαν ελληνικές ταυτότητες, και δεν θεωρούνταν Έλληνες πολίτες.

Τα τελευταία χρόνια οι περισσότερες παραβιάσεις ατομικών δικαιωμάτων των τσιγγάνων προέρχονται από την τοπική αυτοδιοίκηση, η οποία μερικές φορές υποθάλπει ρατσιστικές συμπεριφορές που εκδηλώνονται μέσα στις τοπικές κοινωνίες. Έτσι, για παράδειγμα ο Δήμος Εύοσμου είχε επιδοθεί σε έναν ανελέητο δικαστικό αγώνα για την εκδίωξη 3500 τσιγγάνων, ενώ οι γειτονικοί δήμοι αρνούνταν την εγκατάσταση τους στις περιοχές τους. Παρόμοια αίτηση ασφαλιστικών μέτρων, σε βάρος 70 οικογενειών τσιγγάνων, που απορρίφθηκε, είχε υποβάλει το 1999 και ο δήμος Καλαμάτας. Ιδιαίτερη και άκρως ρατσιστική περίπτωση αποτελεί ο δήμος Άνω Λιοσίων, που έδιωξε τους τσιγγάνους με τη βία από χώρο του Υπουργείου Υγείας, όπου διέμεναν εδώ και 15 χρόνια, ενώ τους εμποδίζει να μείνουν ακόμη και στα δικά τους οικόπεδα, καθώς τους απορρίπτει συστηματικά τις άδειες οικοδόμησης, προβαίνει σε επιλεκτικές απαλλοτριώσεις, και γκρεμίζει τις παράγκες τους με το πρόσχημα της αυθαίρετης δόμησης⁵⁰.

Οι περιπτώσεις καταγγελίας κακομεταχείρισης από την πλευρά των μεταναστών, παρουσίασε ιδιαίτερη έξαρση την τελευταία δεκαετία. Ανάμεσα στις 20 Αυγούστου και τις 6 Σεπτεμβρίου 2001, το ΕΠΣΕ πήρε συνεντεύξεις από 22 αλλοδαπούς υπηκόους, από το Ιράκ, το Μπαγκλαντές, τη Σρι Λάνκα, τη Σιέρα Λεόνε και την Κένυα, οι οποίοι κρατούνταν στο Κρατητήριο Ελληνικού εν όψει απέλασης. Μερικοί ισχυρίστηκαν ότι είχαν δεχτεί γροθιές, κλοτσιές ή ξυλοδαρμό μετά τη σύλληψη, όταν

⁵⁰ Διεθνής Αμνηστία, 2002, «*Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων*», Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα

ζήτησαν πληροφορίες, ή μετά την άρνησή τους να επιβιβαστούν σε αεροπλάνο για να απελαθούν. Η περίπτωση αλλοδαπού από τη Σρι Λάνκα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Ο αλλοδαπός από τη Σρι Λάνκα, συνελήφθη στις 12 Ιουνίου 2001 στο αεροδρόμιο Βενιζέλος στην Αθήνα, διερχόμενος από τη Μπανγκόκ προς τη Γαλλία. Έφερε πλαστό διαβατήριο. Σε συνέντευξη με το ΕΠΣΕ στο Κρατητήριο Ελληνικού, στις 3 Σεπτεμβρίου 2001, ισχυρίστηκε ότι στη Σρι Λάνκα είχε βασανιστεί από κυβερνητικούς υπαλλήλους. Δήλωσε ότι μετά τη σύλληψή του στην Ελλάδα μεταφέρθηκε δεμένος με χειροπέδες στο αστυνομικό τμήμα του αεροδρομίου, όπου του έδωσαν να υπογράψει κάποια έγγραφα στα ελληνικά. Όταν δίστασε, οι αστυνομικοί φέρονται να τον παρότρυναν να υπογράψει. Φοβούμενος νέα κακομεταχείριση, υπέγραψε όπως του ζήτησαν.

Σύμφωνα με την αφήγησή του, στις 15 Ιουνίου 2001 προσήχθη ενώπιον δικαστή, ο οποίος τον καταδίκασε σε φυλάκιση τεσσάρων μηνών μετατρέψιμη σε χρηματική ποινή (την οποία δεν ήταν σε θέση να πληρώσει), σε δίκη στην οποία δεν είχε καμία νομική εκπροσώπηση, ενώ υπήρχε διερμηνέας που του μιλούσε στα αγγλικά, μια γλώσσα που κατανοεί ελάχιστα. Στη συνέχεια μεταφέρθηκε στα αστυνομικά κρατητήρια του αεροδρομίου, όπου κρατήθηκε επί δύο μήνες, έχοντας την εντύπωση ότι θα αφηνόταν ελεύθερος μόλις εξέτιε την ποινή του. Στις 12 Ιουλίου του έφεραν διαβατήριο της Σρι Λάνκα. Το υπέγραψε, χωρίς να γνωρίζει ότι ήταν μέρος της διαδικασίας απέλασής του. Την επομένη τον μετέφεραν στο αεροδρόμιο. Όταν συνειδητοποίησε ότι τον απέλαυαν, αρνήθηκε να επιβιβαστεί στο αεροσκάφος. Συνέχισε να αρνείται να επιβιβαστεί στο αεροσκάφος και μετά από φερόμενη ως «σκληρή μεταχείριση» τον μετέφεραν πίσω στα κελιά του αστυνομικού τμήματος του αεροδρομίου, όπου παρέμεινε μέχρι τις 9 Αυγούστου 2001, οπότε μεταφέρθηκε στο κρατητήριο του Ελληνικού. Αφέθηκε ελεύθερος στα μέσα Σεπτεμβρίου, με την εκπνοή του μέγιστου επιτρεπτού διαστήματος κράτησης εν όψει απέλασης.

Σ' ακόμη μια περίπτωση κακομεταχείρισης μεταναστών και αιτούντων ασύλου, παρουσιάστηκαν φαινόμενα καταπάτησης των ατομικών δικαιωμάτων. Στις 30 Μαΐου 2001, τουρκικό αλιευτικό σκάφος ρυμουλκήθηκε στο λιμάνι της Σούδας στην Κρήτη από το Λιμενικό Σώμα, που σύμφωνα με αναφορές, βρισκόταν καθ' οδόν από την Τουρκία προς την Ιταλία. Σε αυτό επέβαιναν 164 αλλοδαποί υπήκοοι, κυρίως Κούρδοι από την Τουρκία, το Ιράκ και το Ιράν, καθώς και μερικοί Τούρκοι, Αφγανοί,

Πακιστανοί και Αιθίοπες. Αφού αποβιβάστηκαν, τέσσερις Τούρκοι συνελήφθησαν κατηγορούμενοι για λαθραία διακίνηση ανθρώπων.

Η ομάδα των μεταναστών χωρίς άδεια και αιτούντων άσυλο, στην οποία περιλαμβάνονταν γυναίκες και παιδιά, κρατήθηκε αρκετές ημέρες στην παλιά Ακαδημία Εμπορικού Ναυτικού στη Σούδα Χανίων. Εκεί ήταν που λιμενοφύλακες, επιφορτισμένοι με τη φρούρηση της ομάδας, επιτέθηκαν, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς, σε πολλούς από τους άνδρες και τους ξυλοκόπησαν.

Στις 6 Ιουνίου, τοπικοί γιατροί εξέτασαν μέλη της ομάδας που ισχυρίζονταν ότι είχαν ξυλοκοπηθεί. Οι γιατροί παρατήρησαν σε τουλάχιστον 16 από αυτούς τραύματα, τα οποία φαίνονταν να είναι συνεπή προς τους ισχυρισμούς τους.

Στις 7 Ιουνίου το ελληνικό τμήμα των Γιατρών του Κόσμου (ΓτΚ) έκανε δημόσια γνωστές τις ανησυχίες του γύρω από τη μεταχείριση και τις συνθήκες κράτησης αυτών των αιτούντων άσυλο και μεταναστών.

Η ομάδα μεταφέρθηκε λίγο μετά στον χώρο του παλιού αεροδρομίου Χανίων. Στις 10 Ιουνίου τους επισκέφθηκαν εκεί δύο γιατροί των ΓτΚ, οι οποίοι εξέτασαν τους τραυματίες, φωτογράρισαν τα τραύματά τους και προώθησαν τις φωτογραφίες στο Λιμενικό Σώμα. Οι ΓτΚ ανέφεραν ότι η ομάδα κρατούνταν πίσω από κάγκελα σε έναν χώρο 100 - 150 τετραγωνικών μέτρων χωρίς καμία δυνατότητα άσκησης σε ανοικτό χώρο. Γυναίκες και παιδιά κρατούνταν μαζί με τους άνδρες και τις συνθήκες επιδεινώναν ακόμα περισσότερο οι υψηλές καλοκαιρινές θερμοκρασίες. Οι ΓτΚ επέκριναν επίσης τις καθυστερήσεις στη λήψη συνεντεύξεων από τους αιτούντες άσυλο και προσφέρθηκαν να παράσχουν στέγη για τις γυναίκες και τα παιδιά. Μέχρι τα μέσα Ιουνίου όλα τα μέλη της ομάδας είχαν μεταφερθεί, σύμφωνα με αναφορές, στην Αθήνα.

Μετά τη δημοσιότητα γύρω από αυτά τα γεγονότα οι ελληνικές αρχές προέβησαν σε διάφορες δηλώσεις που έτειναν να ελαχιστοποιούν ή να υποτιμούν τη σοβαρότητα των γεγονότων. Τον Οκτώβριο του 2001 ο εισαγγελέας του ναυτοδικείου Χανίων διέταξε να ασκηθεί ποινική δίωξη εναντίον των πέντε λιμενοφυλάκων με κατηγορίες για προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Ιδιαίτερα αυξημένες το εξεταζόμενο διάστημα ήταν οι καταγγελίες για κακομεταχείριση μεταναστών που κρατούνταν από την ελληνική αστυνομία. Μεταξύ αυτών, εξαιρετικά μεγάλος αριθμός των φερομένων ως θυμάτων ήταν Αλβανοί μετανάστες που εργάζονται ή αναζητούσαν εργασία στην Ελλάδα. Πολλοί συνελήφθησαν από αστυνομικές και στρατιωτικές δυνάμεις σε μεθοριακές περιοχές

καθώς προσπαθούσαν να εισέλθουν κρυφά στην Ελλάδα πεζή από ορεινά μονοπάτια. Άλλοι ήταν μετανάστες που είχαν βρει απασχόληση ή εποχιακή εργασία και που τέθηκαν υπό κράτηση κατά τη διάρκεια συνήθων ελέγχων εγγράφων ή σε οργανωμένες αστυνομικές μαζικές συλλήψεις παράτυπων μεταναστών (, προτού απελάθησαν διά της βίας από τις ελληνικές αρχές στην Αλβανία.

Τον Φεβρουάριο του 2001, ο Συνήγορος του Πολίτη επέκρινε τη συνοπτική απέλαση Αλβανών στις τελευταίες αυτές συνθήκες ως παράνομη και ταπεινωτική. Επιπλέον των ανησυχιών της σχετικά με ισχυρισμούς περί αστυνομικής κακομεταχείρισης, η Διεθνής Αμνηστία έχει επίσης θέσει υπ' όψη των ελληνικών αρχών τις ανησυχίες της αναφορικά με μερικά περιστατικά, στα οποία Έλληνες μέλη των σωμάτων ασφαλείας φέρονται να χρησιμοποίησαν πυροβόλα όπλα εναντίον άοπλων Αλβανών πολιτών που είχαν εισέλθει στην Ελλάδα κρυφά. Μετά τη δημοσίευση εκείνης της έκθεσης, η Διεθνής Αμνηστία έχει πληροφορηθεί τουλάχιστον τρία περιστατικά, όπου Έλληνες συνοριοφύλακες ή άλλοι αστυνομικοί φέρονται να κατέφυγαν στη χρήση πυροβόλων όπλων εναντίον Αλβανών πολιτών, κατά τα φαινόμενα κατά παράβαση του διεθνούς δικαίου και των διεθνών θεσμικών κειμένων. Στο σοβαρότερο από αυτά τα περιστατικά, ένας 18χρονος Αλβανός υπήκοος πυροβολήθηκε και σκοτώθηκε από συνοριοφύλακα.

Οι υποθέσεις, που σκιαγραφούνται παραπάνω, είναι μόνο μερικά από τα περιστατικά, τα οποία πληροφορήθηκε η Διεθνής Αμνηστία μεταξύ Σεπτεμβρίου 2003 και Απριλίου 2005, σε γενικές γραμμές από δημοσιεύματα στον αλβανικό τύπο. Πρέπει να τονιστεί ότι αυτά τα δημοσιεύματα βασίζονταν σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις σε γραπτές καταθέσεις, τις οποίες τα φερόμενα ως θύματα έδωσαν στην αλβανική αστυνομία και τις εισαγγελικές αρχές μετά τη βίαιη επιστροφή τους από τις ελληνικές αρχές στην Αλβανία⁵¹.

⁵¹ Διεθνής Αμνηστία, 2005, «Ελλάδα: Μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας. Τα δικαιώματα των αλλοδαπών και των μειονοτήτων παραμένουν στο ημίφως», Έγγραφο Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα

4.4. Παραβιάσεις των ατομικών δικαιωμάτων των κρατουμένων

Τα βασανιστήρια και η κακομεταχείριση συμβαίνουν συνηθέστερα κατά τη σύλληψη ή μετά την προσαγωγή κάποιου σε αστυνομικό τμήμα για ανάκριση. Οι νομικές εγγυήσεις που διέπουν αυτές τις διαδικασίες, καθώς και η αυστηρή τους τήρηση, έχουν επομένως κρίσιμη σημασία για την πρόληψη τέτοιων πρακτικών. Αντίστοιχα, η παράλειψη ανώτερων στελεχών σε αστυνομικά τμήματα να διασφαλίσουν την επιβολή της εφαρμογής τους δεν μπορεί παρά να διευκολύνει τη συνέχιση αυτών των καταπατήσεων.

Στην πράξη, φαίνεται ότι στην Ελλάδα η εφαρμογή των νομικών διατάξεων που σχετίζονται με τα δικαιώματα των κρατουμένων, μεταξύ των οποίων το δικαίωμά τους να πληροφορούνται τα δικαιώματά τους, το δικαίωμά τους να επικοινωνούν με την οικογένειά τους και με δικηγόρο και να εξετάζονται από γιατρό, συχνά καθυστερεί ή αγνοείται. Άξια αναφοράς είναι η περίπτωση κατοίκου της Ρόδου, όπου τα ατομικά του δικαιώματα παραμερίστηκαν από όργανα της τάξης.

Στις 6 Ιουλίου 2001 στη Ρόδο, κάτοικος της περιοχής αναφέρει ότι τον σταμάτησαν και έγγραφαν για κάποια ελάσσονος σημασίας παράβαση του κώδικα οδικής κυκλοφορίας δύο αστυνομικοί. Ο ένας από τους αστυνομικούς ζήτησε να δει τα έγγραφα του οχήματός του. Σύμφωνα με τον παθόντα, όταν δεν εμφάνισε αρκετά γρήγορα αυτά τα έγγραφα, ο αστυνομικός άρχισε να τον γράφει και για έλλειψη εγγράφων. Ο παθών έβαλε το χέρι πάνω στο μπλοκ του αστυνομικού και του ζήτησε να σταματήσει. Ο αστυνομικός, αντιδρώντας βίαια, τον συνέλαβε βάζοντας του χειροπέδες.

Οι αστυνομικοί τον πήγαν στον Αστυνομικό Σταθμό Αφάντου όπου, σύμφωνα με τον ίδιο, αρνήθηκαν τα αιτήματά του να τηλεφωνήσει στους συγγενείς του, όπως και τα αιτήματά του να του δώσουν νερό. Τον έβαλαν σε ένα κελί και ένας από τους αστυνομικούς φέρεται να τον απείλησε με όπλο.

Η αδελφή του παθόντα, που ειδοποιήθηκε από γνωστό του, ο οποίος είχε δει τη σύλληψή του, ήρθε να τον αναζητήσει στο αστυνομικό τμήμα αλλά, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς, δεν επέτρεψαν ούτε στην ίδια, ούτε σε δικηγόρο που επίσης κατέφθασε, να του μιλήσουν. Παρά τις παρακλήσεις τους, οι αστυνομικοί καταγγέλλεται ότι επί τρεις ώρες αρνούνταν να επιτρέψουν τη μεταφορά του σε

νοσοκομείο. Τελικά ένας συγγενής του κατάφερε να ειδοποιήσει τον Αστυνομικό Διευθυντή Δωδεκανήσου, ο οποίος διέταξε την απελευθέρωση του, ενώ μεταφέρθηκε αμέσως στο Περιφερειακό Νοσοκομείο Ρόδου. Παρέμεινε στο νοσοκομείο από αργά τη νύχτα της 6ης Ιουλίου μέχρι το βράδυ της 8ης Ιουλίου. Στην ιατρική βεβαίωση που εξέδωσε το νοσοκομείο καταγράφονται υποδόρια αιματώματα και μώλωπες στο μέτωπο, κάταγμα στο αριστερό χέρι και εκδορές στο άνω μέρος της κοιλιάς, κάτω από τα πλευρά δεξιά, καθώς και στο κάτω μέρος του στήννου.

Στις 9 Ιουλίου αναφέρθηκε ότι οι αστυνομικές αρχές διέταξαν ΕΔΕ και ότι οι δύο εν λόγω αστυνομικοί μετατέθηκαν προσωρινά αλλού. Στις 18 Ιουλίου 2001, π συγκεκριμένος κάτοικος, υπέβαλε μήνυση κατά των δύο αστυνομικών κατηγορώντας τους για κατάχρηση εξουσίας, απειλή, εξύβριση, επικίνδυνη σωματική βλάβη και παραβίαση των ατομικών του δικαιωμάτων.

Οι διεθνείς συνθήκες και πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα απαιτούν, μεταξύ άλλων, να παραχωρούνται στους ανθρώπους που κρατούνται από την αστυνομία τα εξής δικαιώματα: το δικαίωμα να πληροφορούνται τον λόγο της σύλληψης και της κράτησής τους, το δικαίωμα να ειδοποιούν συγγενή ή τρίτο για τη σύλληψη, το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο και γιατρό, καθώς και, πολύ σημαντικό, το δικαίωμα να πληροφορούνται τα δικαιώματά τους. Αυτά τα δικαιώματα είναι επίσης εγγυημένα βάσει της ελληνικής νομοθεσίας. Με βάση το άρθρο 6 παρ. 1 και 2 του ελληνικού Συντάγματος, μπορεί κάποιος να συλληφθεί από την αστυνομία μόνο με βάση δικαστικό ένταλμα ή επ' αυτοφώρω. Το άρθρο 278 ΚΠΔ υποχρεώνει τα μέλη των σωμάτων ασφαλείας να συμπεριφέρονται με «κάθε δυνατή ευγένεια σ' αυτόν που συλλαμβάνουν και να σέβονται την τιμή του. Γι' αυτό δεν πρέπει να μεταχειρίζονται βία παρά μόνον αν υπάρχει ανάγκη, και δεν επιτρέπεται να τον δεσμεύουν παρά μόνο όταν ο συλλαμβανόμενος αντιστέκεται ή είναι ύποπτος φυγής.

Ο συλληφθείς πρέπει να οδηγηθεί στον εισαγγελέα μέσα σε 24 ώρες από τη σύλληψη του. Εάν έχει συλληφθεί με βάση ένταλμα σύλληψης που εξέδωσε ανακριτής (και όχι επ' αυτοφώρω), ή αν το αδίκημα είναι κακούργημα, ή αν ο εισαγγελέας θεωρήσει ότι υπάρχουν λόγοι προσωρινής κράτησης, τότε παραπέμπεται σε αρμόδιο ανακριτή. Αυτός είναι υποχρεωμένος εντός τριών ημερών να αφήσει ελεύθερο τον κρατούμενο ή να εκδώσει ένταλμα προφυλάκισής του.

Το 1995 το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης εξέδωσε εγκύκλιο η οποία προέβλεπε την έκδοση και διανομή ενημερωτικών εντύπων στα οποία εκτίθενται τα δικαιώματα των κρατουμένων και η μετάφρασή τους. Η ίδια εγκύκλιος όριζε επίσης ρητά ότι αυτά τα

έντυπα πρέπει να δίνονται στους συλληφθέντες αμέσως μόλις προσαχθούν σε αστυνομικό τμήμα. Υποχρέωνε επίσης τους αστυνομικούς να εξηγούν προφορικά στους κρατούμενους τα δικαιώματά τους. Περαιτέρω οδηγίες σχετικά με την εφαρμογή αυτής της εγκυκλίου και την επιτήρηση της εφαρμογής της εκδόθηκαν, από το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης το 1996, το 1997 και το 2000. Οδηγία που εκδόθηκε τον Οκτώβριο του 2000 διάταζε να εκτυπωθούν τα ενημερωτικά έντυπα σε μεγάλο σχήμα, σε 14 γλώσσες, και να αναρτηθούν στα αστυνομικά τμήματα και τα κρατητήρια.

Σύμφωνα με τις οδηγίες που εξεδόθησαν από το το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό το ότι οι διατάξεις που σχετίζονται με τα ενημερωτικά έντυπα, όπως περιγράφηκαν παραπάνω, φαίνεται να εκτελούνται πλήρως σπάνια, ή και ποτέ, και ότι στην πράξη τα δικαιώματα των κρατούμενων, σύμφωνα με αναφορές, τακτικά αποστερούνται, καθυστερούν ή περιορίζονται. Τα ενημερωτικά έντυπα αναφέρεται ότι αναρτώνται μόνο σε μερικά αστυνομικά τμήματα και κρατητήρια και ότι, ακόμα και τότε, μερικές φορές αναρτώνται σε σημεία όπου είναι ορατά στους επισκέπτες και όχι στους κρατούμενους. Αν και πρέπει να υποθέσει κανείς ότι σκοπός του μέτρου αυτού ήταν να λειτουργήσει συμπληρωματικά προς την ατομική παροχή εντύπων στους κρατούμενους,

Κατά την επίσκεψή της στην Ελλάδα το 1997, η αντιπροσωπεία της CPT διαπίστωσε ότι οι αστυνομικοί μερικές φορές αγνοούσαν (ή ισχυρίστηκαν ότι αγνοούν) ότι θα πρέπει να επιτρέπεται στον κρατούμενο να ασκεί αυτά τα ατομικά του δικαιώματα από τη στιγμή της σύλληψης ή αμέσως μόλις αφιχθεί σε αστυνομικό τμήμα. Η αντιπροσωπεία σημείωσε ότι μερικοί αστυνομικοί, με τους οποίους ήρθε σε επαφή, υποστήριξαν ότι ένα πρόσωπο που προσάγεται για ανάκριση δεν μπορεί να επωφεληθεί του δικαιώματος να γνωστοποιήσει την κράτηση μέχρι τον χρόνο κατά τον οποίο θα κατηγορηθεί για ποινικό αδίκημα. Η εντύπωση της αντιπροσωπείας ήταν ότι η αστυνομία απολαμβάνει ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας στην αξιολόγηση του κατά πόσον και πώς θα επιτρέψει στα υπό κράτηση πρόσωπα να ειδοποιηθούν κάποιον για την κράτησή τους. Η CPT σημείωσε επίσης ότι στην πράξη υποστήριξαν ότι δικαιούται κάποιος να ασκήσει το ατομικό δικαίωμά του για πρόσβαση σε δικηγόρο μόνο αφού του απαγγελθούν κατηγορίες ή παραπεμφθεί σε εισαγγελέα ή ανακριτή.

Δικηγόροι και ΜΚΟ έχουν συνεχίσει να παρατηρούν ότι η αστυνομία συχνά παραβιάζει τα ατομικά δικαιώματα των κρατούμενων μετά τη σύλληψη και κατά την

κράτηση. Αυτό επιβεβαιώνεται περαιτέρω από τη CPT, η οποία διαπίστωσε, κατά την επίσκεψή της στην Ελλάδα τον Σεπτέμβριο του 2001, ότι οι αστυνομικοί καθυστερούν να παραχωρήσουν στους κρατούμενους το δικαίωμά τους να ειδοποιηθούν συγγενείς, το δικαίωμά τους να πληροφορούνται εξ αρχής για τα δικαιώματά τους και το δικαίωμά τους για άμεση πρόσβαση σε δικηγόρους και ιατρική φροντίδα⁵².

4.4.1. Ψυχολογική κακομεταχείριση – σεξουαλικός εξευτελισμός κρατουμένων

Τόσο ενήλικες όσο και παιδιά, έχουν ισχυριστεί σε αρκετές περιπτώσεις ότι αστυνομικοί τους υπέβαλαν σε σεξουαλικές απειλές και εξευτελισμό. Αυτή είναι μια μορφή κακομεταχείρισης που προβλέπεται ρητά στο ελληνικό Σύνταγμα, με βάση το οποίο η σοβαρή προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας επισύρει φυλάκιση τριών έως πέντε ετών. Ωστόσο, η κακομεταχείριση αυτού του είδους, αν και προκαλεί βαθιά αγωνία, δεν αφήνει σωματικά ίχνη που να μπορούν να παρατηρηθούν με ιατροδικαστική εξέταση και επομένως είναι ιδιαίτερα δύσκολο να αποδειχθεί. Σχεδόν ποτέ δεν μπορούν να υπάρχουν υποστηρικτικά αποδεικτικά στοιχεία, εκτός από τις σπάνιες περιπτώσεις στις οποίες παρίστανται μάρτυρες. Στο ακόλουθο περιστατικό καταγγέλλεται ότι ο σεξουαλικός εκφοβισμός ενήλικα κρατουμένου.

Σύμφωνα με τον καταγγέλλοντα, αστυνομική περίπολος σταμάτησε τον ίδιο και τον αδελφό του στο κέντρο της Αθήνας στις 8 Μαΐου 2001 ενώ επέστρεφαν στο σπίτι τους από την εργασία τους. Ένας αστυνομικός έλεγξε τα δελτία ταυτότητας και τα έγγραφα του οχήματός τους, τα οποία ήταν νόμιμα. Απόρησαν όταν ο αστυνομικός τους ρώτησε τότε αν είναι Έλληνες και πού έχουν κρυμμένα ναρκωτικά. Εκείνοι επιβεβαίωσαν ότι είναι Έλληνες και αρνήθηκαν ότι έχουν στην κατοχή τους ναρκωτικά. Στη συνέχεια ο αστυνομικός διέταξε τον καταγγέλλοντα να κατεβάσει το παντελόνι και το εσώρουχό του προκειμένου να του κάνει σωματική έρευνα σε πλήρη θέα των περαστικών. Όταν αρνήθηκε και πρότεινε να πάνε στο πλησιέστερο

⁵² Διεθνής Αμνηστία, 2002, «Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων», Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα

αστυνομικό τμήμα, ο αστυνομικός τον χτύπησε στο πρόσωπο τρεις φορές, μέχρι που τελικά υπέκυψε και υποβλήθηκε σε σωματική έρευνα όπως του είχε ζητηθεί.

Παρ' όλα αυτά, συνέλαβαν τόσο τον ίδιο όσο και τον αδελφό του για «αντίσταση κατά της αρχής», τους έβαλαν χειροπέδες και τους οδήγησαν πεζούς στο αστυνομικό τμήμα. Ο αστυνομικός τους οδήγησε στο κελί μέχρι να έρθει απάντηση για το μητρώο αφού πρώτα τους πήραν ταυτότητες και κινητά τηλέφωνα. Οι δύο νεαροί αφέθηκαν ελεύθεροι μετά την άφιξη δικηγόρου και τη διαπίστωση ότι έχουν λευκό ποινικό μητρώο. Ιατρικό πιστοποιητικό, το οποίο εκδόθηκε μια εβδομάδα αργότερα, στις 15 Μαΐου 2001, από το νοσοκομείο «Γ. Γεννηματάς» στην Αθήνα, κατέγραφε ότι ο καταγγέλλων επισκέφθηκε το Τμήμα Επειγόντων Περιστατικών του νοσοκομείου στις 8 Μαΐου 2001 και δήλωσε ότι τον χτύπησαν. Εξετάστηκε και διαπιστώθηκε ότι έφερε «θλαστικό τραύμα έσω επιφάνειας άνω χείλους».

Το παραπάνω περιστατικό, αποτελεί άλλη μια απόδειξη του τρόπου με τον οποίο μεταχειρίζονται αρκετές φορές τους κρατούμενους. Τα ατομικά του δικαιώματα όχι μόνο δεν αναγνωρίστηκαν αλλά καταπατήθηκαν βάνανυσα. Η ψυχολογική κακομεταχείριση και ο σεξουαλικός εξευτελισμός είναι φαινόμενα που θα πρέπει να εκλείψουν οριστικά, αν επιθυμεί η Ελλάδα να αποδείξει τον πλήρη σεβασμό της στα ατομικά δικαιώματα των ανθρώπων⁵³.

4.4.2. Αυθαιρεσία και συνθήκες κράτησης

Μια από τις κύριες περιοχές ανησυχίας της Διεθνούς Αμνηστίας για παραβιάσεις ανθρωπίνων και ιδιαίτερα ατομικών δικαιωμάτων στην Ελλάδα κατά την τελευταία δεκαετία, είναι η φερόμενη ως κακομεταχείριση ατόμων κατά τη σύλληψη και την κράτηση. Σε αυτό το διάστημα, η οργάνωση έχει λάβει πλήθος καταγγελιών που αφορούν κακομεταχείριση κατά τη σύλληψη ή που προκύπτουν από κακές συνθήκες κράτησης, καθώς και ισχυρισμούς που αφορούν την αυθαίρετη σύλληψη και κράτηση, ιδίως αλλοδαπών υπηκόων. Το 2001, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έκρινε την Ελλάδα ένοχη παραβίασης των άρθρων 3 και 5

⁵³ Διεθνής Αμνηστία, 2002, «Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων», Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα

της ECHR, σε σχέση αντιστοίχως με τις συνθήκες και τη νομιμότητα της κράτησης ενός Σύρου υπηκόου που ανέμενε απέλαση. Ανησυχίες, συγκεκριμένα σε σχέση με υπερβολικό συνωστισμό και κακές συνθήκες κράτησης, εξέφρασε επίσης η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων (CAT) τον Νοέμβριο του 2004. Μετά τη δημοσίευση αυτών των ανησυχιών, αντιπροσωπεία της Διεθνούς Αμνηστίας επισκέφθηκε αριθμό κέντρων κράτησης αλλοδαπών τον Ιανουάριο του 2005 και σημείωσε κακές συνθήκες κράτησης, που ενδέχεται να ισοδυναμούν με σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση.

Τα κέντρα που επισκέφθηκε η οργάνωση ήταν εκείνα στη μεθοριακή περιοχή του Έβρου, καθώς και το κέντρο της Αμυδαλέζας στην Αθήνα. Επιπροσθέτως, η οργάνωση επισκέφθηκε δύο μεθοριακά αστυνομικά τμήματα στον Έβρο, συγκεκριμένα στο Διδυμότειχο και το Σουφλί, όπου κρατούνται μετανάστες και αιτούντες άσυλο. Αν και σε κανένα από τα κέντρα που επισκέφθηκαν δεν επιτράπηκε στους απεσταλμένους της Διεθνούς Αμνηστίας πρόσβαση στους ίδιους τους κοιτώνες όπου κρατούνται οι κρατούμενοι, επιτράπηκαν συνεντεύξεις με μερικά από τα κρατούμενα άτομα, καθώς και μια άποψη του εξωτερικού των κτιρίων. Σε όλα τα κέντρα πραγματοποιήθηκαν επίσης συνεντεύξεις με προσωπικό και αστυνομικούς.

Παρ' όλο που κανένα από τα κέντρα κράτησης, στα οποία πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις, δεν χαρακτηρίζεται επισήμως ως φυλακή, οι συνθήκες υπό τις οποίες λειτουργούν είναι αναμφίβολα όμοιες με συνθήκες φυλακής. Στους κρατούμενους δεν επιτρεπόταν πρόσβαση στον έξω κόσμο, εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις. Η πρόσβαση τρίτων στα κέντρα ήταν έντονα περιορισμένη. Από όλες τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, με τις οποίες συναντήθηκε η Διεθνής Αμνηστία κατά την επίσκεψή της στην Ελλάδα, μόνο η UNHCR ανέφερε απρόσκοπτη πρόσβαση, ενώ το Ελληνικό Συμβούλιο για τους πρόσφυγες ανέφερε ότι επισκέψεις εκπροσώπων του στα κέντρα είχαν επιτραπεί μόνο αφού είχε προηγουμένως εξασφαλιστεί άδεια από τις κεντρικές αστυνομικές αρχές στην Αθήνα. Καμία άλλη ΜΚΟ δεν ισχυρίστηκε ότι επισκέφθηκε τα κέντρα, παρά τις αναφορές για επανειλημμένα αιτήματα χορήγησης άδειας.

Η Διεθνής Αμνηστία αντιλήφθηκε ότι στους τοπικούς δικηγόρους σε γενικές γραμμές επιτρεπόταν και επιτρέπεται να επισκέπτονται κρατούμενους μόνο εφ' όσον παράσχουν τα ονόματα και τα στοιχεία των συγκεκριμένων κρατουμένων. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις, δικηγόροι ισχυρίστηκαν ότι δεν τους επιτράπηκε η πρόσβαση στους κρατούμενους, ακόμα και αφού έδωσαν αυτά τα στοιχεία.

Οι πρωταρχικές ανησυχίες της οργάνωσης γύρω από την κράτηση σε αυτά τα κέντρα σχετίζονταν με τους λόγους για τους οποίους κρατούνται οι κρατούμενοι. Σύμφωνα με τις αρχές, οι κρατούμενοι στα κέντρα έχουν τεθεί υπό κράτηση με την κατηγορία της παράνομης εισόδου στη χώρα, μετά τη σύλληψή. Το μέγιστο διάστημα κράτησης είναι τρεις μήνες. Η οργάνωση αντιλήφθηκε ότι αυτό το μέγιστο διάστημα εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις εκτός εξαιρέσεων. Επίσημως, πρόκειται για κράτηση εν όψει απέλασης και, μόλις οι κρατούμενοι αφεθούν ελεύθεροι, τους επιδίδονται έγγραφα διοικητικής απέλασης που τους υποχρεώνουν να εγκαταλείψουν τη χώρα οικειοθελώς εντός 15 ημερών. Στην πράξη, η τεράστια πλειονότητα των κρατουμένων κατευθύνονται στην Αθήνα μετά την απελευθέρωσή τους και αποπειρώνται να τακτοποιήσουν εκεί τη νομική τους κατάσταση. Εν όψει των προβλημάτων όσον αφορά την πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου στις μεθοριακές περιοχές, φαίνεται ότι μεγάλος αριθμός κρατουμένων σε αυτά τα κέντρα στην πραγματικότητα υποβάλλουν αιτήσεις ασύλου στην Αθήνα μετά την απελευθέρωσή τους.

Τα ευρήματα της Διεθνούς Αμνηστίας από τις επισκέψεις της στα κέντρα υποδεικνύουν περαιτέρω ότι ενδέχεται μάλιστα οι κρατούμενοι να εμποδίζονται, άμεσα ή έμμεσα, να αναζητήσουν τέτοια προστασία ακόμα και ενόσω κρατούνται. Όπως δείχνει το παράδειγμα, περίπτωσης Σομαλών κρατουμένων, στις οποίες δόθηκε ψευδώς η εντύπωση ότι θα αποκτούσαν «άδεια παραμονής» μόλις απελευθερώνονταν, φαίνεται ότι αξιοσημείωτος αριθμός προσώπων που κρατούνται δεν είχαν πληροφορηθεί επαρκώς τους λόγους κράτησής τους και τα δικαιώματά τους κατά την κράτηση, δηλαδή σχετικά με το δικαίωμά τους να προβούν σε διαδικασίες ενώπιον δικαστηρίου όσον αφορά τη νομιμότητα της κράτησής τους και να προσφύγουν κατά της απέλασης για λόγους ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή ασύλου. Επιπροσθέτως, η Διεθνής Αμνηστία ανησυχεί για το ότι, μετά την απελευθέρωσή τους με διαταγές απέλασης, οι κρατούμενοι ενδέχεται να στερηθούν το δικαίωμα να προσφύγουν κατά της απέλασης, επειδή δεν τους γνωστοποιήθηκε το γεγονός ότι είναι υποχρεωμένοι να εγκαταλείψουν τη χώρα.

Ένας παράγοντας που συντελεί σε αυτήν την παράλειψη, να μεταδοθούν επαρκώς στους κρατουμένους πληροφορίες όσον αφορά την κράτησή τους, φαίνεται να είναι οι ανεπαρκείς διαθέσιμες υπηρεσίες διερμηνείας. Κατά τη διάρκεια συνεντεύξεων με κρατουμένους και αστυνομικούς στα κέντρα, η αντιπροσωπεία της οργάνωσης έμαθε ότι οι περισσότερες από τις ανάγκες διερμηνείας στα κέντρα καλύπτονται με πρόχειρο

τρόπο από άλλους κρατούμενους, που ενδεχομένως μοιράζονται μια κοινή γλώσσα με τους αστυνομικούς και μια άλλη με τον κρατούμενο.

Επιπροσθέτως, η οργάνωση ανησυχεί ότι αυτή η έλλειψη πληροφόρησης αντιβαίνει στο διεθνές δίκαιο και τα θεσμικά κείμενα περί δίκαιης δίκης, περιλαμβανομένων των διατάξεων του άρθρου 9 του ICCPR, που απαιτούν οποιοσδήποτε έχει συλληφθεί, κατηγορηθεί ή τεθεί υπό κράτηση, ο οποίος δεν κατανοεί ή ομιλεί επαρκώς τη γλώσσα που χρησιμοποιούν οι αρχές, έχει το δικαίωμα να ενημερώνεται σε γλώσσα, την οποία κατανοεί, ποια είναι τα δικαιώματά του και πώς να τα ασκήσει, γιατί συνελήφθη ή τέθηκε υπό κράτηση και ποιες είναι οι τυχόν κατηγορίες σε βάρος του. Δικαιούται επίσης να έχει διερμηνέα για να τον βοηθήσει στις νομικές διαδικασίες μετά τη σύλληψη, δωρεάν αν χρειάζεται. Αυτή η πληροφόρηση είναι ζωτική για να επιτραπεί στο πρόσωπο να αμφισβητήσει τη νομιμότητα της σύλληψης ή της κράτησής του και, εάν του απαγγελθούν κατηγορίες, να αρχίσει να προετοιμάζει την υπεράσπισή του.

Η έλλειψη διευκολύνσεων πληροφόρησης και επικοινωνίας στα κέντρα κράτησης, όπου παράτυπα εισελθόντες κρατούνται εν όψει απέλασης, περιορίζει επίσης την πρόσβαση των κρατούμενων σε δικηγόρους και στις διαδικασίες προσδιορισμού ασύλου. Αναφορικά με αυτό, η αντιπροσωπεία της Διεθνούς Αμνηστίας σημείωσε την απουσία οποιασδήποτε πληροφόρησης σχετικά με την προστασία των προσφύγων και τρόπου να την προσπελάσουν καθώς και οποιουδήποτε πολύγλωσσου υλικού που να παρέχει πληροφορίες γύρω από τα ατομικά δικαιώματα των προσφύγων και των μεταναστών στην Ελλάδα.

Η Διεθνής Αμνηστία ανέφερε επίσης περιπτώσεις που αφορούν επανειλημμένη κράτηση. Η οργάνωση έχει λάβει πληροφορίες ότι άτομα, που κρατήθηκαν για το μέγιστο διάστημα σε μεθοριακές περιοχές και στη συνέχεια αποπειράθηκαν να υποβάλουν αιτήσεις ασύλου στην Αθήνα, αλλά δεν κατόρθωσαν να εξασφαλίσουν «κόκκινη κάρτα» (που πιστοποιεί ότι η αίτησή τους ελήφθη και εξετάζεται), συνελήφθησαν από τις αστυνομικές αρχές και τέθηκαν υπό κράτηση για δεύτερη φορά και για άλλους τρεις μήνες⁵⁴.

⁵⁴ Διεθνής Αμνηστία, 2005, «Ελλάδα: Μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας. Τα δικαιώματα των αλλοδαπών και των μειονοτήτων παραμένουν στο ημίφως», Έγγραφο Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα

4.4.3. Βασανιστήρια και ταπεινωτική μεταχείριση

Οι διαθέσιμες πληροφορίες που αφορούν σε βασανιστήρια και κακομεταχείριση, ιδίως οι μηνύσεις που έχουν υποβάλει φερόμενοι ως θύματα, δείχνουν ότι η σωματική και ψυχολογική κακομεταχείριση κρατουμένων από μέλη των σωμάτων ασφαλείας, κατά κύριο λόγο από αστυνομικούς, είναι σχετικά συνηθισμένη στην Ελλάδα. Όπως έχει σημειωθεί, τα θύματα είναι συχνά Ρομά ή μετανάστες. Η βαρύτητα της κακομεταχείρισης ποικίλλει, σε ορισμένες όμως περιπτώσεις μπορεί να θεωρηθεί ότι ισοδυναμεί με βασανισμό.

Τον Σεπτέμβριο του 2001, ένας κρατούμενος κατήγγειλε, σύμφωνα με αναφορές, σε μέλη αντιπροσωπείας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) ότι υποβλήθηκε σε φάλαγγα. Έκτοτε δύο κρατούμενοι έχουν ισχυριστεί, χωριστά, ότι υποβλήθηκαν σε ηλεκτροσόκ από αστυνομικούς. Αυτού του είδους οι καταγγελίες αποτελούν, ωστόσο, την εξαίρεση. Η συχνότερα καταγγελλόμενη κακομεταχείριση αποτελείται από χαστούκια, γροθιές και κλοτσιές. Σε μερικές περιπτώσεις, κρατούμενοι ισχυρίστηκαν ότι ξυλοκοπήθηκαν με κλομπ, λαβές πιστολιών ή υποκοπάνους όπλων. Επίσης, σε μερικές περιπτώσεις κρατούμενοι κατήγγειλαν ότι τους στέρησαν το νερό, σε μια περίπτωση μέχρι και επί 24ωρο, σύμφωνα με τις καταγγελίες, κατά την κράτηση, με αποτέλεσμα την πρόκληση πρόσθετης ταλαιπωρίας, ιδίως σε υψηλές θερινές θερμοκρασίες. Σε σημαντικό αριθμό κρουσμάτων, θύματα κακομεταχείρισης, μεταξύ των οποίων και παιδιά, υπέστησαν σοβαρούς τραυματισμούς που χρειάστηκαν ιατρική περίθαλψη ή ακόμα και εισαγωγή σε νοσοκομείο.

Έχει επίσης καταγγελθεί ψυχολογική κακομεταχείριση, αποτελούμενη από λεκτική εξύβριση, μερικές φορές ρατσιστικού χαρακτήρα, καθώς και από σεξουαλικές απειλές. Ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις ο στόχος της κακομεταχείρισης φαίνεται πως ήταν η απόσπαση ομολογίας ή άλλων πληροφοριών από κρατούμενους, σε άλλες περιπτώσεις μέλη των σωμάτων ασφαλείας φαίνεται ότι επιδόθηκαν σε αδικαιολόγητη βία απλώς και μόνο για να αποδείξουν την εξουσία τους ή για να τιμωρήσουν και να εκφοβίσουν.

Το ιστορικό της ακόλουθης υπόθεσης, που αφορά την κακομεταχείριση, σε βαθμό βασανισμού, δύο νεαρών Ρομά το 1998, είναι από πολλές απόψεις χαρακτηριστικό.

Αποτελεί από παράδειγμα ζητημάτων και ανησυχιών που προκύπτουν επανειλημμένα σε άλλες περιπτώσεις που ενέχουν βασανισμό ή κακομεταχείριση και τις απόπειρες θυμάτων, είτε πρόκειται για Ρομά, για μέλη του πλειοδοτικού πληθυσμού της Ελλάδας ή για ξένους υπηκόους, να πετύχουν αποζημίωση και επανόρθωση.

Αυτή η συγκεκριμένη υπόθεση οδήγησε στην ποινική δίωξη και δίκη αστυνομικού (αθωώθηκε). Προσφέρει επομένως μια λίγο πολύ πλήρη εικόνα των διοικητικών και δικαστικών διατάξεων που ισχύουν σε τέτοιες περιπτώσεις. Τα ατομικά δικαιώματα καταπατώνται ενώ είναι εμφανής ο τρόπος με τον οποίο οι διαδικασίες αυτές (ή η παράλειψη τήρησής τους) ενδέχεται να υπονομεύουν το δικαίωμα του θύματος ή της οικογένειάς του να πετύχει αποκατάσταση και αποζημίωση⁵⁵.

4.4.4. Παραβίαση ατομικών δικαιωμάτων από αστυνομική κακομεταχείριση

Η καταπάτηση ατομικών δικαιωμάτων, τις περισσότερες φορές, πραγματοποιείται από όργανα της τάξης. Είναι ενδεικτικός ο υψηλός αριθμός των καταγγελιών που έλαβε την τελευταία δεκαετία η Διεθνής Αμνηστία. Το ευρύτερα δημοσιοποιημένο κρούσμα τέτοιας κακομεταχείρισης συνέβη τον Δεκέμβριο του 2004.

Στις 13 Δεκεμβρίου 2004, αριθμός ανδρών με πολιτική περιβολή εισήλθαν σε ξενώνα στην Αθήνα, όπου διέμεναν Αφγανοί μετανάστες, συστήθηκαν ως αστυνομικοί και επέδειξαν στους Αφγανούς μετανάστες φωτογραφία ενός άλλου άνδρα που είχε προηγουμένως αποδράσει ενώ ήταν κρατούμενος στο αστυνομικό τμήμα Αγίου Παντελεήμονα. Οι Αφγανοί δήλωσαν ότι δεν γνώριζαν τίποτε για τον άνδρα στη φωτογραφία, οπότε οι αστυνομικοί αναφέρεται ότι άρχισαν να τους ξυλοκοπούν. Οι αστυνομικοί επέστρεψαν στον ξενώνα το ίδιο απόγευμα και βράδυ και ξανά μετά τα μεσάνυχτα της 14^{ης} Δεκεμβρίου και το απόγευμα της 15^{ης} Δεκεμβρίου. Την ημέρα της τελευταίας επίσκεψής τους, οι αστυνομικοί έβαλαν τους Αφγανούς σε ένα δωμάτιο και αναφέρεται ότι άρχισαν να τους γρονθοκοπούν, να τους κλωτσούν. Ένας

⁵⁵ Διεθνής Αμνηστία, 2002, «Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων», Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα

αστυνομικός φέρεται να έβγαλε το περιστροφό του και να απείλησε ένα από τα θύματα με εκτέλεση.

Μετά από αυτό, οι αστυνομικοί μετέφεραν δύο από τους άνδρες χωριστά στο τοπικό αστυνομικό τμήμα και τους κακομεταχειρίστηκαν. Ένας από αυτούς ανέφερε ότι οι αστυνομικοί στο τμήμα τον ξυλοκόπησαν. Εκπρόσωποι της Διεθνούς Αμνηστίας και άλλων ΜΚΟ, κατά την επίσκεψή τους στο κτίριο το απόγευμα της 15^{ης} Δεκεμβρίου, είδαν τραύματα, τα οποία οι Αφγανοί άνδρες ισχυρίζονταν ότι προκλήθηκαν από τους αστυνομικούς. Ένας γιατρός από το Ιατρικό Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων εξέτασε τους Αφγανούς και θεώρησε ότι τα τραύματα ήταν αποτέλεσμα σοβαρού ξυλοδαρμού τόσο με οξέα όσο και με α-βλέα όργανα.

Κατά τον χρόνο εκείνο, όλοι οι εν λόγω Αφγανοί βρίσκονταν στη διαδικασία επιδίωξης ασύλου στην Ελλάδα. Ελάχιστοι από αυτούς είχαν «κόκκινη κάρτα», πολλοί κατείχαν προκαταρκτικά έγγραφα, ενώ σε άλλους, που είχαν έρθει από τη Μυτιλήνη μετά από τρίμηνη κράτηση, δεν είχε ακόμη επιτραπεί να υποβάλουν αιτήσεις ασύλου. Επιπροσθέτως, μερικοί είχαν επιστραφεί από άλλες ευρωπαϊκές χώρες σύμφωνα με τον Κανονισμό του Δουβλίνου II και δεν διέθεταν κανένα νόμιμο έγγραφο ενώ οι αιτήσεις άλλων είχαν απορριφθεί.

Επιπλέον αυτής της κακομεταχείρισης, οι αστυνομικοί επίσης πήραν πιστοποιητικά έγγραφα από τρεις από τους Αφγανούς και δεν τους τα επέστρεψαν. Εξ αιτίας αυτού, και εξ αιτίας της απουσίας εγγράφων στις περιπτώσεις ανθρώπων των δύο τελευταίων κατηγοριών, πολλά από τα θύματα ήταν στην πράξη «πρόσωπα χωρίς έγγραφα» και επομένως σε εξαιρετικά ευπαθή θέση. Παρ' όλο που διαμαρτυρήθηκαν σε δικηγόρους και ακτιβιστές για κακομεταχείριση από τους αστυνομικούς κατά τη διάρκεια αυτών των περιστατικών, αρνήθηκαν να υποβάλουν επίσημες μηνύσεις ή να παράσχουν αποδεικτικά στοιχεία της κακοποίησης που είχαν υποστεί, από τον φόβο αντεκδίκησης.

Στη συνέχεια κινήθηκε ένορκη διοικητική εξέταση (ΕΔΕ) ενώ σε βάρος δύο αστυνομικών απαγγέλθηκαν κατηγορίες με βάση το Άρθρο 137 του Ποινικού Κώδικα, που απαγορεύει τα βασανιστήρια. Η Διεθνής Αμνηστία απέστειλε επιστολή στις αρχές παροτρύνοντάς τις να διασφαλίσουν ότι, εφ' όσον συγκεντρώνονταν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία, οι ύποπτοι ως δράστες αυτών των παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα οδηγούνταν στη δικαιοσύνη.

Το συγκεκριμένο περιστατικό, αποτελεί απόδειξη της παραβίασης του οικιακού ασύλου των μεταναστών και μη προστασίας των ατομικών τους δικαιωμάτων. Ο

σεβασμός της αξίας των ανθρώπων και της προσωπικής τους ελευθερίας παραβιάστηκαν κατ' εξακολούθηση, ενώ ενδεικτικό είναι ότι δεν αναγνωρίστηκε και το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης των απόψεων των μεταναστών⁵⁶.

4.5. Χρήση πυροβόλων όπλων υπό αμφισβητούμενες συνθήκες

Κάθε χρόνο ο αλβανικός και ο ελληνικός τύπος δημοσιεύουν σύντομες αναφορές για περιστατικά στα οποία Αλβανοί πολίτες, κατά την προσπάθειά τους να εισέλθουν στην Ελλάδα παράνομα, τραυματίστηκαν, σε ορισμένες περιπτώσεις θανάσιμα, όταν πυροβολήθηκαν από αστυνομικές δυνάμεις (συνοριοφύλακες), στρατιώτες ή λιμενοφύλακες με καθήκοντα φύλαξης των συνόρων. Το συγκεκριμένο φαινόμενο παρουσίασε ιδιαίτερη έξαρση το διάστημα 1997 -2007, με αρκετές περιπτώσεις χρήσεις όπλων και παραβίασης των ατομικών δικαιωμάτων.

Η αλβανική και η ελληνική εκδοχή αυτών των γεγονότων μερικές φορές παρουσιάζουν έντονες διαφορές. Συγκεκριμένα, οι ελληνικοί ισχυρισμοί, ότι οι συνοριακές δυνάμεις κατέφυγαν στη χρήση πυροβόλων όπλων σε αυτοάμυνα έναντι ενόπλων Αλβανών κακοποιών, μερικές φορές αμφισβητήθηκαν από αλβανικές πηγές, όπως στην περίπτωση του πυροβολισμού και φόνου αλβανού υπηκόου. Οι πληροφορίες για τέτοια περιστατικά, που συνήθως συμβαίνουν τη νύχτα σε δυσπρόσιτα εδάφη, είναι σπάνιες. Η ελάχιστη κάλυψη από τον τύπο και η στερεότυπη παρουσίαση των Αλβανών ως κακοποιών έχουν ενθαρρύνει μια ατμόσφαιρα, στην οποία ελάχιστη προσοχή προκαλούν τα περιστατικά αυτού του είδους και η διερεύνησή τους από τις ελληνικές αρχές.

Δεν αμφισβητείται το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει το κυριαρχικό προνόμιο να διαχειρίζεται τα σύνορά της και τη μετανάστευση, ούτε και το γεγονός ότι είναι εκτεθειμένες σε κινδύνους οι στρατιωτικές, ναυτικές και αστυνομικές δυνάμεις που εκτελούν καθήκοντα φύλαξης των συνόρων. Αυτό δεν εξαιρεί, ωστόσο, τις συναφείς αρχές από την υποχρέωσή τους να τηρούν το διεθνές δίκαιο για τα ατομικά

⁵⁶ Διεθνής Αμνηστία, 2002, «Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας, κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων», Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα

δικαιώματα και τα αντίστοιχα διεθνή πρότυπα, τα οποία εγγυώνται τα δικαιώματα στη ζωή, στην ελευθερία από βασανιστήρια ή άλλη σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση και στην ασφάλεια του προσώπου. Αν και μερικοί από όσους επιδιώκουν να διασχίσουν τα σύνορα και να εισέλθουν στην Ελλάδα παράνομα ενδέχεται να είναι αναμεμιγμένοι σε σοβαρές εγκληματικές δραστηριότητες, περιλαμβανομένης της λαθραίας διακίνησης ναρκωτικών, όπλων, γυναικών και παιδιών, η μεγάλη πλειονότητα είναι άνδρες που εξωθούνται, από τη φτώχεια και την ανεργία στην πατρίδα τους, να αναζητήσουν εργασία στην Ελλάδα σε αγροκτήματα, οικοδομές και στον τομέα των υπηρεσιών. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, των νόμιμα εισαχθέντων στη χώρα, θα πρέπει να αναγνωρίζονται και να διαφυλάττονται τα ατομικά τους δικαιώματα⁵⁷.

4.6. Εμπόδια στη δικαιοσύνη

4.6.1. Αποτυχία διασφάλισης γρήγορων, διεξοδικών και αμερόληπτων ανακρίσεων

Οι δικαστικές ανακρίσεις για ισχυρισμούς βασανιστηρίων και κακομεταχείρισης και για περιστατικά θανάτου ή τραυματισμού ως αποτέλεσμα της χρήσης πυροβόλων όπλων από μέλη των σωμάτων ασφαλείας, σπάνια διενεργούνται και ολοκληρώνονται γρήγορα. Η αποτυχία διασφάλισης της ταχύτητας, και μερικές φορές της διεξοδικότητας, μπορεί να θέσει υπό αμφισβήτηση την αμεροληψία μερικών ανακρίσεων. Η διεξοδικότητα και η αμεροληψία υπονομεύονται επίσης όταν οι ανακρίσεις παραλείπουν να διασφαλίσουν ότι στο φερόμενο ως θύμα και στους μάρτυρες παρέχονται, όπου απαιτείται, επαγγελματίες διερμηνείς. Επιπλέον, σε ορισμένες περιπτώσεις οι αρμόδιες αρχές αμελούν τις νομικές υποχρεώσεις τους και δεν προβαίνουν σε καμία ενέργεια για να διερευνήσουν καταγγελίες βασανιστηρίων ή κακομεταχείρισης.

⁵⁷ Διεθνής Αμνηστία, 2002, «Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων», Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα

Ως κράτος - μέλος της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων, η Ελλάδα είναι υποχρεωμένη να διασφαλίσει ότι «οι αρμόδιες αρχές της προβαίνουν σε ταχεία και αμερόληπτη έρευνα, οπουδήποτε υπάρχει εύλογη αιτία να πιστεύεται ότι έχει διαπραχθεί μια πράξη βασανιστηρίων σε οποιαδήποτε εδαφική περιοχή της δικαιοδοσίας της (άρθρο 12)».

Οι Αρχές των Ηνωμένων Εθνών για την Αποτελεσματική Τεκμηρίωση Βασανιστηρίων και Άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (Πρωτόκολλο της Ινσταμπούλ) απαιτούν επίσης, μεταξύ άλλων, τα φερόμενα ως θύματα βασανισμού ή κακομεταχείρισης και οι νομικοί τους εκπρόσωποι να πληροφορούνται και να έχουν πρόσβαση σε κάθε ακροαματική διαδικασία καθώς και στις πληροφορίες που έχουν ουσιαστική σημασία για την ανάκριση και να έχουν το δικαίωμα να παρουσιάζουν άλλα αποδεικτικά στοιχεία, καθώς και να γίνονται δημοσίως γνωστά τα πορίσματα και οι μέθοδοι της ανάκρισης. Παρομοίως, η «γρήγορη, διεξοδική και αμερόληπτη διερεύνηση» απαιτείται με βάση τις Αρχές των Ηνωμένων Εθνών για την αποτελεσματική πρόληψη και διερεύνηση έκνομων, αυθαίρετων και συνοπτικών εκτελέσεων, οι οποίες ισχύουν επίσης για καταστάσεις όπου ο θάνατος προκύπτει από «υπερβάλλουσα ή παράνομη χρήση βίας από δημόσιο λειτουργό. Οι αρχές αυτές ορίζουν επιπλέον ρητά ότι οι οικογένειες των νεκρών και οι νομικοί τους εκπρόσωποι θα πληροφορούνται για κάθε ακροαματική διαδικασία και θα έχουν πρόσβαση σε αυτήν, καθώς και σε κάθε πληροφορία συναφή προς την ανάκριση και ότι θα συντάσσεται γραπτή έκθεση μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα για τις μεθόδους και τα πορίσματα τέτοιων ανακρίσεων. Η έκθεση θα γίνεται δημόσια γνωστή αμέσως και θα συμπεριλαμβάνει το πεδίο εφαρμογής της ανάκρισης, τις διαδικασίες και τις μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν για την αξιολόγηση των στοιχείων, καθώς και τα συμπεράσματα και τις συστάσεις που προέκυψαν με βάση τη διαπίστωση γεγονότων και την ισχύουσα νομοθεσία. Παρ' όλα τα όσα αναφέρθηκαν, στην Ελλάδα εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να παρατηρούνται φαινόμενα μη τήρησης των προβλεπόμενων κανονισμών.

Τα ουσιώδη γνωρίσματα μιας ανάκρισης με βάση το άρθρο 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα δικαιώματα του ανθρώπου (που εγγυάται το δικαίωμα στη ζωή) έχουν σκιαγραφηθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε μια υπόθεση που κρίθηκε τον Μάιο του 2001 αναφορικά με έναν φόνο υπό αμφισβητούμενες συνθήκες στη Βόρεια Ιρλανδία. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ανάκριση πρέπει να είναι ανεξάρτητη, αποτελεσματική, ευλόγως γρήγορη, να

επιδέχεται δημόσιο έλεγχο και να επιδέχεται την εμπλοκή στον κατάλληλο βαθμό των στενών συγγενών του νεκρού⁵⁸.

4.6.2. Περιορισμένη πρόσβαση σε ιατροδικαστική εξέταση

Με βάση την ελληνική νομοθεσία, οι δημόσιοι λειτουργοί, περιλαμβανομένων των μελών του δικαστικού σώματος, οι οποίοι λαμβάνουν την πληροφορία ότι διαπράχθηκε κάποια αξιόποινη πράξη, είναι υποχρεωμένοι να ενημερώσουν χωρίς καθυστέρηση αρμόδιο εισαγγελέα. Οι εισαγγελείς είναι υποχρεωμένοι από τον νόμο να ασκούν ποινική δίωξη αμέσως μόλις λάβουν μια αναφορά, μήνυση ή οποιαδήποτε πληροφορία ότι έχει διαπραχθεί αξιόποινη πράξη. Ο εισαγγελέας μπορεί να κλείσει μια υπόθεση μόνο αν συμπεράνει ότι η καταγγελία δεν έχει νομική βάση ή είναι προδήλως ψευδής. Ο καταγγέλλων δικαιούται να προσφύγει κατά μιας τέτοιας απόφασης.

Ωστόσο, στην πράξη οι σχετικές νομικές διατάξεις συχνά δεν εφαρμόζονται, ή εφαρμόζονται μόνο με καθυστέρηση, όταν ένας κρατούμενος καταγγέλλει κακομεταχείριση από αστυνομικούς. Μετά την επίσκεψή της στην Ελλάδα τον Σεπτέμβριο του 2001, η CPT (Committee for the Prevention of Torture) παρατήρησε, ότι οι εισαγγελείς και οι δικαστικές αρχές συχνά δείχνουν ελάχιστο ενδιαφέρον όταν κρατούμενοι καταγγέλλουν περιστατικά κακομεταχείρισης. Επίσης η CPT, συνέστησε συγκεκριμένα, μετά από αυτήν την επίσκεψη, ότι αυτές οι αρχές θα πρέπει να διασφαλίζουν ιατροδικαστική εξέταση του φερόμενου ως θύματος και να διενεργούν έρευνα της καταγγελίας σε βάθος.

Στην ακόλουθη περίπτωση, ένας εισαγγελέας, πληροφορούμενος ισχυρισμό κακομεταχείρισης, δεν διέταξε αμέσως ανάκριση, παρ' όλο που αυτό απαιτείται από τον νόμο, ούτε και ζήτησε από ανακριτή να διατάξει ιατροδικαστική εξέταση του φερομένου ως θύματος. Στη συνέχεια, σύμφωνα με αναφορές, ανακριτής παρέλειψε

⁵⁸ Διεθνής Αμνηστία, 2007, «Ελλάδα: Προάσπιση των δικαιωμάτων γυναικών και κοριτσιών θυμάτων εμπορίας με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση», Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα

να ανταποκριθεί στο ρητό γραπτό αίτημα του καταγγέλλοντος για ιατροδικαστική εξέταση.

Στις 15 Απριλίου 2002, μετανάστης χωρίς άδεια από την Αλβανία, καταδιώχθηκε από αστυνομικούς, αφού αγνόησε το σήμα τους να σταματήσει το όχημά του. Κατά τη διάρκεια της καταδίωξης, ο ίδιος και άλλος ένας νεαρός συνεπιβάτης του εγκατέλειψαν το αυτοκίνητό τους και τράπηκαν σε φυγή πεζή. Σύμφωνα με το μετανάστη, καθώς τον πλησίαζαν οι αστυνομικοί πυροβόλησε στον αέρα, προκειμένου να αποσπάσει την προσοχή τους από τον φίλο του και να του δώσει τη δυνατότητα να διαφύγει. Κατηγορήθηκε στη συνέχεια ότι, κατά τη διάρκεια της καταδίωξης, πυροβόλησε περισσότερες από μια φορές εναντίον των αστυνομικών.

Ο μετανάστης ισχυρίστηκε αργότερα, σε γραπτή κατάθεσή του, ότι αμέσως μετά τη σύλληψή του αστυνομικοί του έδεσαν τα χέρια με χειροπέδες πίσω από την πλάτη και τον ξυλοκόπησαν σε ολόκληρο το σώμα πριν τον σύρουν σε περιπολικό της αστυνομίας. Έπειτα τον μετέφεραν στο αστυνομικό τμήμα, όπου αστυνομικοί φέρονται να τον χτύπησαν με γροθιές, κλοτσιές και ένα κλομπ στο πρόσωπο, το σώμα, τα χέρια και τα πόδια, προκαλώντας του τραύματα. Ούτε διερμηνέας, ούτε δικηγόρος ήταν παρόντες στην ανάκρισή του στο αστυνομικό τμήμα, κατά τη διάρκεια της οποίας ερωτήθηκε επίσης για άλλα αδικήματα, τα οποία αρνείται ότι διέπραξε. Ισχυρίστηκε επίσης ότι, μετά τη σύλληψη, του στέρησαν το νερό επί 24ωρο, την τροφή επί 48ωρο, ενώ απέρριψαν τα αιτήματά του να τον εξετάσει γιατρός.

Στις 18 Απριλίου 2002, προσήχθη ενώπιον εισαγγελέα στην Αθήνα, στον οποίο φέρεται να έδειξε τα τραύματά του και να κατήγγειλε την κακομεταχείριση που είχε υποστεί. Ο εισαγγελέας δεν διέταξε ανάκριση για αυτούς τους ισχυρισμούς, παρ' όλο που ο νόμος τον υποχρεώνει να το πράξει, ούτε ζήτησε δικαστική εντολή για ιατροδικαστική του εξέταση.

Την ίδια ημέρα προσήχθη επίσης ενώπιον ανακρίτριας του Πλημμελειοδικείου Αθηνών. Σε αυτήν την περίπτωση ήταν παρόντες διερμηνέας και δικηγόρος. Ο δικηγόρος του πληροφόρησε ότι τα τραύματα τού ήταν οφθαλμοφανή: έφερε μώλωπες στο πρόσωπο, τα χέρια και τα πόδια, ενώ τα ρούχα του ήταν λεκιασμένα με αίμα.

Ο μετανάστης έδωσε στην ανακρίτρια γραπτή κατάθεση, στην οποία δήλωνε ότι κακοποιήθηκε προκειμένου να ομολογήσει πράξεις τις οποίες δεν έκανε και να υπογράψει έκθεση εξέτασης κατηγορουμένου και τυχόν άλλα έγγραφα των οποίων το

περιεχόμενο αγνοούσε, αφού δεν γνώριζε την ελληνική γλώσσα και δεν ορίστηκε διερμηνέας. Εκτός της ψυχολογικής πίεσης, του προκλήθηκαν σωματικές κακώσεις στο πρόσωπο, Η ανακρίτρια δεν ανταποκρίθηκε σε αυτό το αίτημα. Επίσης, παρέλειψε να αναφέρει την καταγγελία του μετανάστη στον εισαγγελέα, όπως απαιτείται από τον νόμο. Ο μετανάστης προφυλακίστηκε και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στις φυλακές.

Τα άρθρα 20 παρ. 1 και 10 παρ. 1 του ελληνικού Συντάγματος εγγυώνται το δικαίωμα να απευθύνει κανείς αιτήματα στις αρχές (περιλαμβανομένων των δικαστικών αρχών) και να λαμβάνει αιτιολογημένη απάντηση. Ωστόσο, αρκετές φορές το δικαίωμα πρόσβασης σε ιατροδικαστική εξέταση καταπατάται, δημιουργώντας επιπλέον προβληματισμούς αναφορικά με την προάσπιση των ατομικών δικαιωμάτων⁵⁹.

4.6.3. Αδικοιολόγητα παρατεταμένες νομικές διαδικασίες

Η περίπτωση του μετανάστη που αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, αναδεικνύει ένα από τα κύρια εμπόδια που συναντούν τα θύματα βασανιστηρίων ή κακομεταχείρισης, που προσπαθούν να υποστηρίξουν τις καταγγελίες τους με ιατρικά στοιχεία, μια από τις ισχυρότερες μορφές αποδεικτικών στοιχείων που μπορούν να παρουσιάσουν στο δικαστήριο. Υπάρχουν φορές που ενδέχεται να είναι τα μόνα επιβεβαιωτικά στοιχεία που έχει στη διάθεσή του το θύμα. Εντούτοις, με βάση την ελληνική νομοθεσία, ένα άτομο δεν έχει απ' ευθείας πρόσβαση σε εξέταση από τις κρατικές ιατροδικαστικές υπηρεσίες. Μια τέτοια εξέταση μπορεί να επιτευχθεί μόνο με εντολή των ανακριτικών υπαλλήλων ή δικαστηρίου, συνήθως με βάση αίτημα θύματος που έχει υποβάλει μήνυση για κακομεταχείριση ή με βάση αίτημα του εισαγγελέα. Μερικά τραύματα που προκαλούνται από κακομεταχείριση, όπως οι μώλωπες, θεραπεύονται σχετικά γρήγορα. Κατά συνέπεια, κάθε τυχόν παράλειψη από πλευράς των αρμοδίων αρχών να διασφαλίσουν αμέσως ιατροδικαστική εξέταση μπορεί στην πράξη να έχει ως αποτέλεσμα την πλήρη ή μερική απώλεια καίριων αποδεικτικών στοιχείων και στέρησης των ατομικών δικαιωμάτων του ανθρώπου.

⁵⁹ Διεθνής Αμνηστία, 2002, «Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων», Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα

Το 1997, η CPT εξέφρασε την ανησυχία της ότι, με βάση το ελληνικό δίκαιο, οι άνθρωποι που ισχυρίζονται ότι υπέστησαν κακομεταχείριση δεν έχουν άμεση πρόσβαση σε ιατροδικαστική εξέταση. Στην έκθεσή της για την επίσκεψή της στην Ελλάδα το 1997 επαναλάμβανε τους προβληματισμούς της αναφορικά με την προάσπιση των ατομικών.

Πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι η εκτίμηση και η τεκμηρίωση τραυμάτων που σχετίζονται με βασανισμό είναι ένας πολύ συγκεκριμένος τομέας εμπειρογνωμοσύνης, ο οποίος απαιτεί τις δεξιότητες ειδικού ιατροδικαστή. Οι νοσοκομειακοί ή ιδιώτες γιατροί είναι απίθανο να έχουν αποκτήσει αυτές τις δεξιότητες. Ακόμα και όταν η ιατροδικαστική εξέταση εξουσιοδοτείται και πραγματοποιείται δεόντως, η έκθεση που προκύπτει πιθανότατα παραλείπει σημαντικές πληροφορίες. Όπως έχει σημειώσει η CPT, στην Ελλάδα από τις ιατροδικαστικές εκθέσεις της τελευταίας δεκαετίας απουσιάζει η καταγραφή των δηλώσεων του προσώπου που εξετάστηκε που έχουν ουσιαστική σημασία για την ιατρική εξέταση. Η CPT απαιτεί όλα τα ιατρικά πιστοποιητικά που συντάσσονται μετά από ιατροδικαστική εξέταση να περιέχουν πλήρη καταγραφή των δηλώσεων που έκανε το εν λόγω πρόσωπο και που είναι συναφείς με την ιατρική εξέταση, πλήρη καταγραφή των αντικειμενικών ιατρικών ευρημάτων με βάση εξονυχιστική εξέταση και τα συμπεράσματα του γιατρού. Αυτή η σύσταση, μέχρι και σήμερα, δεν έχει ακόμη εφαρμοστεί⁶⁰.

4.6.4. Εμπόδια στην αποκατάσταση

Θεωρητικά, το ελληνικό δίκαιο παρέχει το διεθνώς εγγυημένο δικαίωμα σε αποζημίωση. Σε περίπτωση τραυματισμού που προήλθε από παράνομες ενέργειες αστυνομικού ή άλλου κρατικού λειτουργού σε ώρα υπηρεσίας, το θύμα έχει το δικαίωμα να διεκδικήσει αποζημίωση από το κράτος.

Ωστόσο, στην πράξη αρκετά εμπόδια περιορίζουν σοβαρά αυτό το δικαίωμα. Οι πιθανότητες που έχει το θύμα να διεκδικήσει επιτυχώς αποζημίωση είναι ελάχιστες,

⁶⁰ Διεθνής Αμνηστία, 2002, «Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων», Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα

αν δεν μπορεί να παρουσιάσει ως αποδεικτικό στοιχείο απόφαση ποινικού δικαστηρίου, με την οποία να καταδικάζεται ο φερόμενος ως δράστης. Ο ρόλος του καταγγέλλοντος, ωστόσο, στην ποινική δίκη είναι ουσιαστικά εκείνος του μάρτυρα και δεν μπορεί να έχει τη βεβαιότητα ότι ο εισαγγελέας θα υποστηρίξει σθεναρά τις κατηγορίες σε βάρος του κατηγορουμένου. Οι εισαγγελείς στην Ελλάδα έχουν βάσει του Συντάγματος το ίδιο καθεστώς προσωπικής ανεξαρτησίας όπως και οι δικαστές. Αν και η λειτουργική τους ανεξαρτησία περιορίζεται από τις αρχές της ιεραρχικής υπαγωγής, η νοοτροπία τους είναι εκείνη ανεξάρτητου μέλους του δικαστικού σώματος μάλλον, παρά μεροληπτικού δικηγόρου. Ως εκ τούτου, συνήθως παραμένουν αντικειμενικοί και απροκατάληπτοι κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, δεν επιδεικνύουν μεγάλο ζήλο κατά την επιδίωξη της καταδίκης του κατηγορουμένου και συχνά προτείνουν στο δικαστήριο την απαλλαγή του. Επιπλέον, οι εισαγγελείς, λόγω του μεγάλου φόρτου εργασίας τους, δεν έχουν τον χρόνο να προετοιμάσουν τις υποθέσεις με την ίδια επιμέλεια όπως θα έκανε ένας συνήγορος του κατηγορουμένου ή της πολιτικής αγωγής.

Προκειμένου να αποκτήσουν, επομένως, τα θύματα περισσότερα ατομικά δικαιώματα στην ποινική δίκη, περιλαμβανομένων του δικαιώματος να εκπροσωπούνται στο δικαστήριο από δικηγόρο και του δικαιώματος να προσφύγουν κατά αποφάσεων του δικαστικού συμβουλίου, στην πράξη είναι υποχρεωμένα να παραστούν στην ποινική δίκη ως πολιτικώς ενάγοντες υποβάλλοντας αγωγή αποζημίωσης για υλικές βλάβες ή και χρηματικής ικανοποίησης (για ηθική βλάβη). Αυτή η διαδικασία στην πράξη απαιτεί τις υπηρεσίες δικηγόρου, για τον οποίο πρέπει να πληρώσει σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις ο πολιτικώς ενάγων.

Στις περισσότερες περιπτώσεις της τελευταίας δεκαετίας, τα ποινικά δικαστήρια έκαναν χρήση του δικαιώματός τους να αρνηθούν να εξετάσουν διεκδικήσεις αποζημίωσης για υλικές βλάβες. Η διεκδίκηση αποζημίωσης από το κράτος για υλικές βλάβες έπρεπε να υποστηριχθεί ενώπιον διοικητικού δικαστηρίου, όπου και πάλι απαιτούνταν οι υπηρεσίες δικηγόρου.

Κατά συνέπεια, όπως έχουν αυτή τη στιγμή τα πράγματα, τα περισσότερα θύματα που δεν έχουν τους οικονομικούς πόρους ώστε να προσλάβουν δικηγόρο ουσιαστικά στερούνται το δικαίωμα σε αποζημίωση και περιθωριοποιούνται στην ποινική δίκη του φερομένου ως δράστη.

Οι παραπάνω παράγοντες, σε συνδυασμό με την έλλειψη πληροφόρησης και την ανασφαλή θέση, που είναι κοινός τύπος για πολλά θύματα παραβιάσεων των

ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το κράτος, καθώς και μια κατανοητή δυσπιστία κατά πόσον θα τελεσφορήσει η επιδίωξη αποκατάστασης, διασφαλίζουν ότι σχετικά λίγα θύματα φέρνουν τις καταγγελίες τους στο δικαστήριο και ακόμα λιγότερα είναι σε θέση να ασκήσουν το διεθνώς εγγυημένο ατομικό δικαίωμά τους να λάβουν δίκαιη και επαρκή αποζημίωση.

Ωστόσο, τον Ιούνιο του 2001 η Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) συνέστησε στην κυβέρνηση να διατίθεται νομική συνδρομή σε όλα τα στάδια των διαδικασιών σε όσους έχουν ανάγκη και ιδίως στους μετανάστες, ενώπιον όλων των δικαστηρίων. Η ΕΕΔΑ παρέθετε, μεταξύ άλλων, σύσταση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη νομική συνδρομή σε πολύ φτωχά άτομα, η οποία παρότρυνε τις κυβερνήσεις των κρατών - μελών να φροντίσουν να διατίθεται τέτοια νομική συνδρομή σε όλες τις δικαστικές διαφορές και όλους τους βαθμούς και να αναγνωρίσουν το δικαίωμα συνδρομής από έναν κατάλληλο συνήγορο⁶¹.

4.7. Η μη προάσπιση των ατομικών δικαιωμάτων γυναικών και κοριτσιών θυμάτων εμπορίας με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση

Οι γυναίκες και τα κορίτσια, που μεταφέρονται στην Ελλάδα με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση, υποχρεώνονται να βάλουν τη ζωή τους σε κίνδυνο μόλις κατορθώσουν να αποδράσουν από τους εμπόρους. Σύμφωνα με το σύστημα προστασίας που παρέχουν οι ελληνικές αρχές, αν θέλουν να εξασφαλίσουν διαρκή προστασία στην Ελλάδα, οι γυναίκες πρέπει να καταθέσουν εναντίον των εμπόρων τους, ακόμη κι αν υπάρχει κίνδυνος αντιποίνων. Στην πράξη, η παρεχόμενη προστασία είναι ελάχιστη.

Η εμπορία με σκοπό την εξαναγκαστική πορνεία στην Ελλάδα πιστεύεται ότι έχει δεκαπλασιαστεί την τελευταία δεκαετία. Ωστόσο, η κυβέρνηση μόλις πρόσφατα έλαβε μέτρα για την παροχή αρωγής και προστασίας σε άτομα που έχουν πέσει

⁶¹ Διεθνής Αμνηστία, 2002, «Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων», Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα

θύματα εμπορίας. Γυναίκες και κορίτσια, συνήθως από την ανατολική Ευρώπη και την Αφρική, μεταφέρονται μαζικά στην Ελλάδα, και εξωθούνται στην πορνεία. Συχνά φυλακίζονται από τους εμπόρους και πωλούνται από τον έναν έμπορο στον άλλο.

Η εμπορία γυναικών και κοριτσιών με σκοπό την εξαναγκαστική πορνεία συνιστά παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων. Παραβιάζει τα δικαιώματά τους στην ελευθερία και την προσωπική ασφάλεια, στην ελευθερία από βασανιστήρια ή άλλες μορφές σκληρής ή απάνθρωπης μεταχείρισης, στην ελευθερία διακίνησης, και στην ελευθερία από αυθαίρετη επέμβαση στην ιδιωτική ζωή και την οικογένεια. Τις εκθέτει σε σειρά παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενόσω βρίσκονται στα χέρια των εμπόρων, αλλά και σε επακόλουθες παραβιάσεις στο πλαίσιο του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης.

Οι διεθνείς συνθήκες απαιτούν από τις κυβερνήσεις να ενεργούν με επιμέλεια για την πρόληψη, την έρευνα και την ποινική δίωξη της εμπορίας ανθρώπων, καθώς και να διασφαλίζουν την αποτελεσματική ηθική επανόρθωση και την προσήκουσα αποζημίωση για τα άτομα που έχουν πέσει θύματα εμπορίας.

Παρότι η ελληνική κυβέρνηση έχει θεσπίσει σειρά νέων νόμων από το 2002 για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, δεν έχει καταφέρει να αναγνωρίζει σωστά τις περισσότερες γυναίκες θύματα εμπορίας και λίγες μόνο έχουν λάβει περιορισμένη προστασία ή άλλη μορφή αρωγής. Κάποιες από τις γυναίκες που δεν αναγνωρίστηκαν ως θύματα εμπορίας κρατήθηκαν σε φυλάκιση και απελάθηκαν. Η συντριπτική πλειονότητα των γυναικών θυμάτων εμπορίας παραμένει κρυμμένη. Ελάχιστοι έμποροι έχουν προσαχθεί στη δικαιοσύνη και τα θύματα των εγκλημάτων τους αδυνατούν να επιτύχουν δικαιοσύνη ή επανόρθωση.

Απέναντι σε αυτή τη σύγχρονη μορφή δουλείας, η προστασία των γυναικών θυμάτων εμπορίας παρέχεται μόνο έναντι υψηλού τιμήματος. Στις περισσότερες περιπτώσεις, προϋπόθεση για τη «συνεργασία» τους είναι η προθυμία τους να καταθέσουν ως μάρτυρες στο δικαστήριο στις ποινικές δίωξεις κατά των εμπόρων τους. Ορισμένες επαναπατρίζονται αφού συμφωνήσουν να καταθέσουν ως μάρτυρες, ωστόσο ελάχιστες επιστρέφουν για να δώσουν στοιχεία, με αποτέλεσμα οι έμποροί τους διαφεύγουν της δικαιοσύνης. Δεν υπάρχει κάποιο αποτελεσματικό πρόγραμμα προστασίας μαρτύρων, ούτε προβλέπεται μετεγκατάσταση τους σε άλλη χώρα προς αποφυγή των αντιποίνων.

Η εμπορία ανθρώπων, με εγκλωβισμό των θυμάτων, είναι η σύγχρονη μορφή του πάλαι ποτέ παγκόσμιου δουλεμπορίου. Αντιμετωπίζει τους ανθρώπους ως εμπόρευμα

προς αγορά και πώληση, και με σκοπό την εξαναγκαστική εργασία, συνήθως στη βιομηχανία του σεξ αλλά και, για παράδειγμα, στον αγροτικό τομέα, και σε νόμιμους ή παράνομους εργασιακούς χώρους όπου η εργασία είναι προϊόν εκμετάλλευσης, έναντι εξευτελιστικής ή και μηδενικής αμοιβής. Τα περισσότερα αναγνωρισμένα θύματα εμπορίας είναι γυναίκες, ωστόσο και οι άνδρες πέφτουν μερικές φορές θύματα εμπορίας ανθρώπων. Επιπλέον, πολλά από τα θύματα είναι νεαρής ηλικίας, ενίοτε παιδιά. Όλα τα θύματα προσπαθούν απεγνωσμένα να εξασφαλίσουν μια στοιχειώδη διαβίωση, και βλέπουν τη ζωή τους να καταστρέφεται από την εκμετάλλευση και την απληστία.

Πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη προτεραιότητα στο σεβασμό και στην προστασία των δικαιωμάτων θυμάτων εμπορίας. Μόνο με την επείγουσα αντιμετώπιση των ανεπαρκειών στα υφιστάμενα συστήματα παροχής αρωγής και προστασίας, και με την ποινική δίωξη των δραστών και την αποκατάσταση των θυμάτων, θα γίνουν σεβαστά τα ατομικά δικαιώματά τους.

Η αποτυχία των ελληνικών αρχών, την τελευταία δεκαετία να αναγνωρίζουν επακριβώς και εγκαίρως και να προστατεύουν τα δικαιώματα των ατόμων που έχουν πέσει θύματα εμπορίας με σκοπό την εξαναγκαστική πορνεία, συμπεριλαμβανομένων των διαδικασιών επαναπατριsmού και ένταξης, είναι εμφανής. Υπάρχουν κενά στην ελληνική νομοθεσία και στις διαδικασίες που πρέπει να καλυφθούν ώστε αυτές να συνάδουν με τα διεθνή πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σχετικά με την εμπορία ανθρώπων. Η Διεθνής Αμνηστία καλεί την Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια, να ενθαρρύνει τις γυναίκες και τα κορίτσια να αναφέρουν τα εγκλήματα εμπορίας σε βάρος τους. Απευθύνει έκκληση στις αρχές να μην εξαρτούν το σεβασμό και την προάσπιση των δικαιωμάτων των θυμάτων, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην αξιοπρέπεια και στη σωματική ακεραιότητα, από την προθυμία τους να συνεργάζονται σε επιχειρήσεις επιβολής του νόμου εναντίον των ατόμων που ευθύνονται για την εμπορία τους. Ζητά την ενίσχυση των νόμων και των πρακτικών για την αρωγή και την προστασία των θυμάτων. Ο σεβασμός και η προάσπιση των δικαιωμάτων των γυναικών θυμάτων εμπορίας πρέπει να κατέχουν κεντρική θέση

στις δράσεις όλων των αρχών για την καταπολέμηση της εμπορίας και της προάσπισης των ατομικών δικαιωμάτων⁶².

4.8. Οι συστάσεις διακυβερνητικών οργανισμών για τη συμμόρφωση της Ελλάδας με διεθνή πρότυπα προάσπισης ατομικών δικαιωμάτων

Τα τελευταία χρόνια εκφράζονται ανησυχίες από διακυβερνητικούς οργανισμούς (ΔΚΟ) για βασανιστήρια και κακομεταχείριση στην Ελλάδα. Οι ΔΚΟ έχουν συσχετίσει ρητά αυτές τις πρακτικές με διακρίσεις σε βάρος ξένων υπηκόων και μελών μειονοτήτων.

Τον Μάιο του 2001, η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων εξέτασε την τρίτη περιοδική έκθεση της Ελλάδας για τη συμμόρφωσή της με τις υποχρεώσεις της βάσει της σύμβασης κατά των βασανιστηρίων. Στα συμπεράσματα και τις συστάσεις της, που εξέδωσε στις 8 Μαΐου, η Επιτροπή εξέφρασε την ανησυχία ότι και η εσωτερική νομοθεσία παρέχει ικανοποιητικό πλαίσιο για την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων εν γένει και ιδίως των ατομικών δικαιωμάτων. Βάσει της σύμβασης, παραμένουν δυσκολίες στην αποτελεσματική εφαρμογή, οι οποίες ενδέχεται να συνιστούν παραβίαση της σύμβασης.

Το πρώτο συμπέρασμά της ήταν πως υπάρχουν στοιχεία ότι η αστυνομία μερικές φορές χρησιμοποιεί υπερβολική ή αδικαιολόγητη βία κατά την εκτέλεση των καθηκόντων της ιδίως όταν έχει να κάνει με εθνοτικές και εθνικές μειονότητες και αλλοδαπούς» Άλλη ανησυχία της ήταν η έλλειψη εκτενούς επιμόρφωσης του ιατρικού προσωπικού και των αξιωματούχων επιβολής του νόμου σε όλα τα επίπεδα, επί των διατάξεων της σύμβασης.

Η Επιτροπή επομένως συνέστησε να ληφθούν όποια μέτρα είναι απαραίτητα, περιλαμβανομένης της επιμόρφωσης, για να διασφαλιστεί ότι κατά τη μεταχείριση ευπαθών ομάδων, ιδίως αλλοδαπών, εθνοτικών και εθνικών μειονοτήτων, οι

⁶² Διεθνής Αμνηστία, 2007, «Ελλάδα: Προάσπιση των δικαιωμάτων γυναικών και κοριτσιών θυμάτων εμπορίας με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση», Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα

αξιωματούχοι επιβολής του νόμου δεν καταφεύγουν σε πρακτικές που ενέχουν διακρίσεις.

Πολλά από τα συμπεράσματα και τις συστάσεις της CPT, που διατυπώνονται στις εκθέσεις της, αρχής γενομένης το 1993, έχουν αγνοηθεί ή, αν έχουν υιοθετηθεί επισήμως, η εφαρμογή τους δεν έχει επιβληθεί αποτελεσματικά. Όλες οι εκθέσεις δήλωναν ότι η CPT είχε λάβει ισχυρισμούς για κακομεταχείριση κρατουμένων σε αστυνομικά καταστήματα και ότι σε μερικές περιπτώσεις οι κρατούμενοι έφεραν τραύματα συνεπή προς αυτούς τους ισχυρισμούς.

Μετά τις επισκέψεις της CPT στην Ελλάδα το από 1993 και έπειτα, οι συστάσεις της αναφορικά με τα βασανιστήρια και την κακομεταχείριση, καθώς και την πρόληψή τους, σε αστυνομικά καταστήματα, περιλάμβαναν τις εξής:

- 1) Εκπαίδευση των αστυνομικών στα ανθρώπινα ατομικά δικαιώματα και επαρκή εκπαίδευσή τους στις σύγχρονες ανακριτικές μεθόδους, μαζί με τη θέσπιση επίσημου κώδικα συμπεριφοράς για τις ανακρίσεις,
- 2) Επιμελής εξέταση, από τις εισαγγελικές αρχές και τα δικαστήρια, όλων των καταγγελιών για κακομεταχείριση που έρχονται ενώπιόν τους και, όπου αρμόζει, επιβολή κατάλληλης ποινής,
- 3) Απ' ευθείας πρόσβαση, στις κρατικές ιατροδικαστικές υπηρεσίες, των προσώπων που ισχυρίζονται ότι υπέστησαν βασανιστήρια ή κακομεταχείριση,
- 4) Περιφρούρηση των ατομικών δικαιωμάτων των κρατουμένων μετά τη σύλληψη και κατά την κράτηση υπό αστυνομική επιμέλεια.

Η CPT επανέλαβε όλες αυτές τις συστάσεις μετά τις επόμενες επισκέψεις της στην Ελλάδα το 1997 και το 1999. Η απροθυμία, από πλευράς των ελληνικών αρχών, να αναγνωρίσουν με ειλικρίνεια και να αντιμετωπίσουν τις παραβιάσεις των συμβατικών υποχρεώσεων της Ελλάδας για τα ατομικά δικαιώματα παραμένει.

4.9. Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία, έγινε μια προσπάθεια αποσαφήνισης του όρου ατομικά δικαιώματα, με ταυτόχρονη παρουσίαση των κυριοτέρων εξ αυτών. Επίσης, παρουσιάστηκαν οι περιορισμοί που τα περιβάλλουν καθώς επίσης και πως κάποια από αυτά παραβιάστηκαν στη χώρα μας κατά τη δεκαετία 1997 – 2007. Ειδικότερα

για την Ελλάδα, παρατηρήθηκε μια σχετική αύξηση των παραβατικών συμπεριφορών αναφορικά με την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Η παραβίασή τους δεν εντοπίστηκε στις σχέσεις μεταξύ κράτους και πολιτών. Ασθενείς κοινωνικές ομάδες όπως μετανάστες, πρόσφυγες, τσιγγάνοι, γυναίκες αλλά και παιδιά ήταν οι κύριοι αποδέκτες των παραβιάσεων αυτών.

Παρακάτω, παρουσιάζεται μια επισκόπηση των συμπερασμάτων που εξήχθησαν από την παρούσα εργασία καθώς και προτάσεις σχετικά με τη βελτίωση της προώπισης των ατομικών δικαιωμάτων.

Τα ατομικά δικαιώματα, αποτελούν αναμφίβολα έναν από τους πιο ευαίσθητους τομείς της σύγχρονης πολιτικής ζωής. Τελευταία μάλιστα υπάρχει παγκοσμίως αλλά και στη χώρα μας επίμονη και ολοένα εντονότερη συζήτηση γύρω από τα ατομικά δικαιώματα. Το ενδιαφέρον δε επικεντρώνεται κυρίως στην έννοια, το περιεχόμενο αλλά και στην έκτασή των ατομικών δικαιωμάτων. Τι είναι δηλαδή τα ατομικά δικαιώματα, ποιοι είναι οι φορείς τους, ποιοι μπορούν να τα επικαλεστούν και τι είδους ενέργεια αναπτύσσουν είναι μερικά μόνο από τα ερωτήματα που θέτει σήμερα ο κάθε προβληματισμένος πολίτης.

Επισημαίνεται ότι κάθε προσπάθεια ορισμού των ατομικών δικαιωμάτων δεν μπορεί παρά να καταλήξει στην παραδοχή ότι αυτά ταυτίζονται με μια σφαίρα ελευθερίας που η έννομη τάξη αναγνωρίζει στους πολίτες κι η οποία μπορεί να λάβει περιεχόμενο τόσο θετικό (υποχρέωση προς πράξη), όσο και αρνητικό (υποχρέωση προς παράλειψη). Βασικός δε προορισμός τους είναι να αποτρέψουν την απορρόφησή του κάθε ατόμου ξεχωριστά σε ένα ολοκληρωτικό κράτος, που είναι ακριβώς το κράτος χωρίς ατομικά δικαιώματα.

Τα ατομικά δικαιώματα απέχουν πολύ από το να χαρακτηριστούν απλές προγραμματικές προτάσεις και διακηρύξεις με κατευθυντήρια μόνο αξία ή, ακόμα χειρότερα, ευσχήμονα ευχολόγια για το μέλλον. Η θέση κι η αποστολή τους είναι πολύ ουσιαστικότερες. Αποτελούν πλήρη δικαιώματα του ανθρώπου, είναι κείμενα δεσμευτικά για όλους (πολίτες και κράτος) και αποτελούν αγωγή και εξαναγκαστές έννομες αξιώσεις, ο πολίτης δηλαδή μπορεί να απαιτήσει το σεβασμό τους.

Στόχος των ατομικών δικαιωμάτων είναι να μεταβάλλουν τον άνθρωπο από απλό αντικείμενο δικαίου σε υποκείμενο δικαίου. Του αναγνωρίζονται δικαιώματα και υποχρεώνεται το κράτος σε σεβασμό τους αφήνοντάς περιθώρια δράσης κι ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του. Ο σεβασμός άλλωστε των ατομικών δικαιωμάτων είναι ικανή και αναγκαία συνθήκη για την ύπαρξη ενός κράτους

δικαίου. Και δεν πρέπει να λησμονείται ότι ένα κράτος που αντιμετωπίζει τον άνθρωπο ως υποκείμενο δικαίου διαφέρει ουσιαστικά από το κράτος για το οποίο ο άνθρωπος δεν είναι παρά αντικείμενο δικαίου.

Σημείο σταθμός στην εξέλιξη των ατομικών δικαιωμάτων στάθηκε η απονομή σε αυτά της ιδιότητας της τριτενέργειας. Η θεωρία της τριτενέργειας, που αποτελεί δημιούργημα της γερμανικής θεωρίας και νομολογίας εισχώρησε δυναμικά και στην ελληνική θεωρία των ατομικών δικαιωμάτων μεταβάλλοντας άρδην το μέχρι τώρα πεδίο εφαρμογής τους.

Σε αντίθεση με την παραδοσιακή θεωρία των ατομικών δικαιωμάτων η οποία αποδέχεται την εφαρμογή των ατομικών δικαιωμάτων μόνο στις σχέσεις του πολίτη με το κράτος, η θεωρία της τριτενέργειας πρεσβεύει την εφαρμογή των ατομικών δικαιωμάτων και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες αυτά προσιδιάζουν. Τα ατομικά δηλαδή δικαιώματα τριτενεργούν κι ένας ιδιώτης μπορεί να αξιώσει άμεσα τον σεβασμό τους όχι μόνο από την κρατική εξουσία αλλά κι από τους τρίτους. Για την επιδίωξή τους δε θα στηριχτεί στις ίδιες ακριβώς νομικές βάσεις τις οποίες θα επικαλούνταν κι αν στρεφόταν εναντίον του κράτους .

Πρέπει επίσης να επισημανθεί πως σε ό,τι αφορά την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων δεν υπάρχουν αεροστεγή σύνορα, ούτε ανάμεσα στην Ευρώπη και τον κόσμο, ούτε στο εσωτερικό της Ευρώπης και ούτε ανάμεσα στα ίδια τα δικαιώματα. Είναι αλήθεια πως η αλληλοσυμπλήρωση και ο αλληλοεπηρεασμός των συστημάτων προστασίας συνεπάγονται κάποιο κίνδυνο σύγχυσης. Ο κίνδυνος προκύπτει από την πολλαπλότητα και την ποικιλία των εφαρμοστέων κειμένων όσο και από τις υποχρεώσεις που ανάλαβαν τα κράτη και από τους μηχανισμούς προστασίας που έχουν στηθεί.

Αν ήταν, σ' αυτό το σημείο, να συρρικνωθεί σε μια φράση το κλειδί της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων διεθνώς, θα υπογραμμιζόταν πως δεν μπορεί ένα κράτος, αν υπάρξει τέτοια περίπτωση, να διαφύγει από τη διεθνή του ευθύνη σεβασμού των ατομικών δικαιωμάτων με το πρόσχημα ότι πρόκειται για εσωτερικό του ζήτημα. Αν πρέπει ειδικότερα να χαρακτηριστεί με δυο λόγια η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρώπη, χρησιμοποιούνται οι όροι της ποικιλότητας και της κινητικότητας.

Πάντως, πέρα από τα ατομικά δικαιώματα που καθιέρωσαν διάφορα κείμενα, η έννοια των ατομικών δικαιωμάτων εξακολουθεί να ευρύνεται μεταφέροντας έτσι τον πόνο και τις προσδοκίες της ανθρωπότητας, την εξέλιξη των όρων ζωής καθώς και

την πρόοδο της επιστήμης, που καμιά φορά είναι απειλητική. Έτσι, το τελευταίο αυτό διάστημα, έχουν εμφανιστεί «καινούργια» δικαιώματα που μερικά αναγνωρίστηκαν ενώ άλλα έμειναν απλές προτάσεις. Ειπώθηκε μάλιστα γι' αυτά πως πρόκειται μάλλον για μια «τρίτη γενιά» δικαιωμάτων που αντανακλά την ανάγκη της αλληλεγγύης και περιέχει κυρίως συλλογικά δικαιώματα, κατά κύριο λόγο τα δικαιώματα των λαών, και το δικαίωμα της ανάπτυξης, το δικαίωμα για ένα υγιές περιβάλλον, το δικαίωμα σε ανθρωπιστική βοήθεια. Έγινε επίσης λόγος για τα δικαιώματα της ανθρωπότητας ιδίως, μπροστά στα γενετικά πειράματα, για τα δικαιώματα του ανθρωπίνου είδους και των μελλοντικών γενεών. Οι απόψεις σχετικά με τα δικαιώματα αυτά ποίκιλλαν, καθώς δεν έχουν όλα αναγνωριστεί και δεν παρουσιάζουν τα κλασικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν παραδοσιακά τα δικαιώματα.

Είναι πάντως αναμφισβήτητο πως η έννοια των ατομικών δικαιωμάτων είναι λιγότερο επακριβής από την έννοια των κλασικών υποκειμενικών δικαιωμάτων. Η ανάπτυξη τους όμως χρειάζεται την κατάφαση μιας θεμελιακής αρχής: της ενιαίας έννοιας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Όσο και αν η έννοια αυτή αναπτύχθηκε προοδευτικά και τα ανθρώπινα δικαιώματα κατατάχθηκαν σε ξεχωριστές υποδιαίρεσεις, το να μοιραστούν, από εννοιολογική άποψη, σε ξεχωριστές κατηγορίες και ιδίως σε διαδοχικές γενιές, θα ήταν λάθος σοβαρό. Όλα αυτά τα δικαιώματα, όσο και να ποικίλλουν, ανταποκρίνονται στην ίδια γενική σύλληψη και απηχούν την ίδια φροντίδα, να προστατευθεί η αξιοπρέπεια του προσώπου, του ανθρώπου και να δοθεί υπεράσπιση στα θεμελιακά του συμφέροντα. Είναι οι διάφορες πλευρές της ίδιας έννοιας που είναι συμπληρωματικές, αλληλεξάρτητες και αδιαίρετες.

Σήμερα, η διεθνής κοινότητα, η Ευρωπαϊκή Ένωση, οι εθνικές κυβερνήσεις, αλλά και μια πλειάδα από μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και πνευματικούς ανθρώπους, αγωνιούν και αναρωτιούνται για το μέλλον και την ποιότητα των ατομικών δικαιωμάτων. Και δεν παύουν να τονίζουν τη σημασία της ενημέρωσης του πολίτη τόσο για τα δικαιώματά του όσο και για τους τρόπους προστασίας τους. Οι κυβερνήσεις των κρατών, και ιδιαίτερα της Ελλάδας, οφείλουν να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων, πέρα από τις όποιες νομοθετικές ρυθμίσεις. Η ενημέρωση όλων των εμπλεκόμενων φορέων, πολιτείας και πολιτών, για τη διασφάλιση των ατομικών δικαιωμάτων θα δώσει το έναυσμα του περιορισμού της καταστρατήγησής τους και αύξησης των ασφαλιστικών δικλείδων προστασίας τους. Τα ατομικά δικαιώματα δεν είναι μια υπόθεση λίγων τεχνοκρατών

αλλά μια πολύ ουσιαστική υπόθεση της ποιότητας ζωής όλων των πολιτών. Αν ληφθούν όλα αυτά υπ' όψιν, είναι βέβαιο πως τα ατομικά δικαιώματα θα εξακολουθήσουν να αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο πάνω στην οποία έχουν δομηθεί οι κοινωνίες.

Βιβλιογραφία

- ✚ Αραβαντινός Β., 1993, Η αρχή της ισότητας ενώπιον των δημοσίων βαρών, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
- ✚ Βασιλόγνη Σ., 1995, Όψεις της προστασίας των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα
- ✚ Βικιπαίδεια, 2009, Διεθνές Κίνημα Ερυθρού Σταυρού και Ερυθράς Ημισελήνου, διαθέσιμο στο <http://el.wikipedia.org/wiki>
- ✚ Βίνοχε Β., Βώκος Γ., Στυλιανός Α., 1995, Τα ανθρώπινα δικαιώματα: Κριτική, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα
- ✚ Γκάνης Λ., 2004, Πολίτης και Σύνταγμα: Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
- ✚ Δαγτόγλου Π., 1991, Ατομικά δικαιώματα, Α΄, Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα
- ✚ Διεθνής Αμνηστία, 1994, Τα ανθρώπινα δικαιώματα, Έκδοση Ελληνικού Τμήματος Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα
- ✚ Διεθνής Αμνηστία, 2002, «Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων», Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα
- ✚ Διεθνής Αμνηστία, 2005, «Ελλάδα: Μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας. Τα δικαιώματα των αλλοδαπών και των μειονοτήτων παραμένουν στο ημίφως», Έγγραφο Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα
- ✚ Διεθνής Αμνηστία, 2007, «Ελλάδα: Προάσπιση των δικαιωμάτων γυναικών και κοριτσιών θυμάτων εμπορίας με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση»,

Διεθνής Αμνηστία και Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Αθήνα

- ✚ Δουζίνας Κ., 2006, Το τέλος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα
- ✚ Ηλιοπούλου – Στράγγα Τ., 1990, Η «τριτενέργεια» των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
- ✚ Θεοδωρίδης Ν., 1998, «Ενδεικτικές περιπτώσεις παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα», Ομιλία στο συμπόσιο Πρωτοβουλίας Πολιτών για την Περιφρούρηση του Συντάγματος, των Δημοκρατικών Θεσμών και των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Πρω.Πο.Συ), Αθήνα
- ✚ Κασμάτης Γ., 2001, Το σύνταγμα της Ελλάδας και η ευρωπαϊκή σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή
- ✚ Περράκης Σ., 1999, Διεθνής προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή
- ✚ Πικραμένος Μ., 2002, Η δικαστική ανεξαρτησία στη δίνη των πολιτικών κρίσεων, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
- ✚ Ρούκουνας Ε., 1995, Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα
- ✚ Σπανού Κ., 2005, Η πραγματικότητα των δικαιωμάτων, Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα
- ✚ Σπηλιωτόπουλος Ε., 2005, Το ελληνικό δημόσιο δίκαιο, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα

- ✚ Στάγκος Π., 2004, Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη

- ✚ Τσαπόγας Μ., Χριστόπουλος Δ., 2004, Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953 - 2003. Από το τέλος του εμφυλίου στο τέλος της Μεταπολίτευσης, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα

- ✚ Τσάτσος Δ., 1988, Συνταγματικό δίκαιο, Τόμος Γ΄, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

- ✚ Χρυσόγονος Κ., 2001, Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ελλάδα πριν και μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, ΔτΑ 10/2001

- ✚ Χρυσόγονος Κ., 2002, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Β΄ Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα

- ✚ Χρυσόγονος Κ., 2003, Συνταγματικό δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα

- ✚ Χρυσόγονος Κ., 2006, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Γ΄ Έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

- ✚ Χρυσόγονος Κ., 2001, Η ενσωμάτωση της ΕΣΔΑ στην εθνική έννομη τάξη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα